

H I T E L

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

APRILIS

Merjünk magyarok lenni

ALBRECHT DEZSÓ

A magyarság és szomszédai

MIKECS LÁSZLÓ

Három arc a horvát irodalomból

LÉVAY ENDRE

A politikai nevelésről

HORVÁTH JENŐ

Parasztnépünk multjának feltárása

WELLMANN IMRE

IX. ÉVFOLYAM

KOLOZSVÁR 1944

H I T E L

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

SZERKESZTIK:

ALBRECHT DEZSŐ, KÉKI BÉLA, VENCZEL JÓZSEF, VITA SÁNDOR

Megjelenik havonta négy iv terjedelemben. — Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Kolozsvár, Mátyás király-tér 5. szám, I. emelet. — Telefonszám: 20—83.
Póstacsekk száma: 72.809.

E L Ő F I Z E T É S I A R A :

Egy évre 20 Pengő. Egyes szám 2 Pengő.

T A R T A L O M

MIKECS LÁSZLÓ: A magyarság és szomszédai	189
LÉVAY ENDRE: Három arc a horvát irodalomból	203
HORVÁTH JENŐ: A politikai nevelésről	209

S Z E M L E :

WELLMANN IMRE: Parasztnépünk multjának feltárása (I.)	225
---	-----

M A G Y A R F I G Y E L Ő :

ALBRECHT DEZSŐ: Merjünk magyarok lenni	244
A veszprémi országgyűlés meghívó levele 1531-ben	250

Szerkesztő

KÉKI BÉLA

Helyettes szerkesztő

KISS JENŐ

Lapunk címfejét Széchenyi *Hitel*ének 1830. évi első kiadása címbetűi után készítettük.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ: ALBRECHT DEZSŐ

A JÖVŐ ÉRDEKE

Az elmúlt események folytán a közjogi politika követelményei ellentétbe jutottak a nemzeti politika követelményeivel. Vizsgáljuk az ellentétet s vonjuk le annak tanulságait mindnyájan sine ira et studio. Ne azt keressük, ki hibázott a múltban; hanem nézzük, mi az, amit a jövőben tenni kell. Az elmúltakat meg nem változtathatják keserű ítéleteink; a jövő irányítása hatalmunkban áll. Önzetlenség a közügy szolgálatának alapfeltétele s ez az önzetlenség azt kívánja az egyik féltől, hogy ismerje be a múltban elkövetett azon tévedéseit, melyek a jövőben is ártalmasok lehetnek; a másik féltől pedig azt kívánja, hogy ne emlegesse a múlt tévedéseit csak annyiban, amennyiben a jövő érdeke feltétlenül megkívánja azt. Ne nehezítsék meg a jövő elfogulatlan megítélését azzal, hogy takargatják a múlt tévedéseit; és ne nehezítsük meg a jövőben szükséges egyetértést azzal, hogy szükség nélkül emlegessük azokat. A tapasztalat a nemzeté, a multak keserűsége csupán a mienk legyen.

(Réz Mihály: Nemzeti politika. 77. l.)

*

Mi úgy vagyunk meggyőződve, hogy a túlzás politikája gyakran a leggyávább meghunyászkodás a népszerű óhajásokkal szemben, és úgy vagyunk meggyőződve, hogy éppen a józan mérséklet politikája az, amely bátor védőket kíván. Szembeállani a tömeg szenvedélyeivel, rendületlenül túrni vádaskodásait, érezni a félrevezetettek izzó gyűlöletét, és mégis megállani az igaz meggyőződés mellett, és érette mégis tovább is küzdeni: ez az igazi politika bátorság.

„A magyar haza — mondotta már Széchényi — soha sem volt derék, sőt kitűnő férfiak hijjával; egy nemében a hazafiságnak azonban mindig szükségködkött, olyakéban tudniillik, kik tartózkodás nélkül a nemzet szemére lobbantják az igaz szót.“

(Réz Mihály: A magyarság uralma és a kor szelleme. 85. l.)

E S Z Á M M U N K A T Á R S A I

*Albrecht Dezső dr., országgyűlési képviselő * Horváth Jenő dr., egyetemi ny. r. tanár * Lévay Endre, a szabadkai Városi Könyvtár tisztviselője * Mikecs László dr., a kolozsvári állami gyakorló gimnázium tanára * Wellmann Imre dr., egyetemi magántanár, országos allevéltárnok.*

A HITEL ÚJABB KÜLÖNLENYOMATAI

- Venczel József dr.:* Erdély és az erdélyi román földreform.
- Tamási Aron:* Erdélyi jelentés a magyar szellem küzködéseiről.
- László Dezső:* Korszerű magyarság.
- Venczel József dr.:* A székely népefelesleg.
- Szabó István dr.:* Az asszimiláció a magyarság történetében.
- Zathureczky Gyula:* Magyar politika Európában.
- Tamás Lajos dr.:* A román nép és nyelv kialakulása.
- Martonyi János dr.:* Közigazgatásunk reformja.
- Szabó T. Attila dr.:* A románok újabbkori erdélyi betelepülése.
- Iffy Boér Elek dr.:* Nagy tér-gazdaság.
- László Gyula dr.:* A magyar őstörténelem régészetről.
- Makkai László dr.:* Északerdély nemzetiségi viszonyainak kialakulása.
- Erdői Ferenc:* Parasztágunk legújabb alakulása.
- Zathureczky Gyula:* A magyar szellem forradalma.
- Malán Mihály:* A szláv veszedelem.
- Bónis György dr.:* Magyar törvény — magyar lélek.
- Mikó Imre dr.:* Kormányzó és kormányzóhelyettes.
- Balogh Jolán dr.:* Kolozsvár régi lakói.
- vitéz Rajty Tivadár dr.:* Munkabérendszerek.
- Gagybátori E. László:* Kodály Zoltán és kórusai.
- László Gyula dr.:* A honfoglaló magyarság lelkialkatáról.
- Bíró József dr.:* Erdély műemlékeinek sorsa a belvederei döntés után.
- Venczel József dr.:* Tallózás az erdélyi földreform román irodalmában.
- Bárdossy László:* Két világ között.
- Palotás Zoltán:* A geopolitika mint államtudomány.
- Oberding József György dr.:* A bányászati telepítések rövid története.
- Csörtán Márton dr.:* A kolozsvári Tízese Szervezet.
- Mályusz Elemér dr.:* A magyarság a középkori Erdélyben.
- Szöllősy András:* Magyar zeneírás.
- Martonyi János dr.:* Új magyar közigazgatás felé.
- Pukánszky Béla dr.:* Szászok a magyarság és a románság közt.
- Aldobolyi Nagy Miklós dr.:* Magyarok a Kis-Szamos mellékén.
- Iffy Boér Elek dr.:* Az arany és a kliring harca.
- Dr. Téchy Olivér:* Széchenyi hatása a magyar hiteljogra.
- Polónyi Nóra dr.:* A román propaganda hatása Nyugat-Európa közvéleményére.
- Erőss Alfréd dr.:* Mitoosz, vallás és irodalom.
- Mikó Imre dr.:* Széchenyi és Wesselényi nemzetiségi politikája.
- Makkai László dr.:* Román történetírás a két világháború között.

A MAGYARSÁG ÉS SZOMSZÉDAI

A TEL FOLYAMÁN „Magyarország és szomszédai“ címmel egy németnyelvű kötet jelent meg *Gál István* szerkesztésében.* Aki a szerkesztő nevét ismeri és tudja róla, hogy markáns képviselője harmincas éveink egyik jellegzetes törekvésének — mely a magyarság és szomszédai európai szerepét akarta tisztázni —, mindjárt sejthette, hogy ez a könyv a Magyarország körüli európai világnak egy bizonyos magyar szempontú, összegező felmérése, melyet a háború ötödik évében jónak láttunk egy elterjedt, idegen nyelven közzétenni. Valamiféle összefoglalást már régóta vártunk ebben a kérdésben. Az 1934-ben megindult s nemrég megszűnt *Apollo* „közép-európai humanista folyóirat“ (melynek szerkesztője szintén Gál István volt) főleg lírai megnyilatkozásokat közölt a Pax Hungaricáról, a Kárpátmedencéről, Európa e vidékére való kis népeinek összetartozásáról, s csak kevés konkrét vizsgálatot. S bár ösztönző ereje, munkára serkentő hatása igen nagy volt és közben — hála az *Archivum Europae Centro-Orientalis*-nak s a lapjain publikáló filológusainknak — igen jelentős és nagyszámú részleteredmények lettek ismeretesekek, összegező pillantást nemhogy a filológusok, de még az írók sem igen vetettek a magyarság és szomszédai lakóhelyére, melyet felváltva hol Közép-, hol Keletközép-, hol meg Délkelet-, vagy Duna-, vagy Kárpáteurópanak neveznek, a legáltalában azonban a nagy népek, németek és oroszok közötti kis népek *közbülső*, ha tetszik *közép* Európájának hívhatunk.** A szintézist még a „Magyarország és szomszédai“ c. kötet sem oldja meg s ha fentebb mégis bizonyos összegezés-félének mondtuk, ezt azért tettük, mert benne szomszédaink egyes kutatói rövid — értékben sajnos elég egyenetlen — tanulmányokban sorjában felvázolják a magyarság hatását, kisugárzását minden egyes szomszédjára. Az eddigiekhez képest ez is haladás: egy kötetbe gyűjtve olvashatjuk azt az anyagot, melyből majdan új koncepciónak kell születnie a magyarság helyzetéről. Hisszük, hogy ez az új koncepció nem várat sokáig magára. Figyelmes olvasással már e kötetből is ki lehet hámozni

* *Ungarn und die Nachbarvölker*. Im Auftrag des Ungarischen Balkan-ausschusses herausgegeben von Stefan Gal. Bp. Danubia é. n. 258 l.

** Egy híres német publiciszta a *Zwischeneuropa* nevet adta ennek a területnek a német Délkelet-urópa-kutatás egyik legnevesebb művében (*Wirsing Giselher: Zwischen Europa und die deutsche Zukunft*. Jena, Diederichs Verlag 1932.)

olyan szempontokat, melyekkel az anyagon felülemelkedve bizonyos összefoglaló megállapításokat tehetünk s melyeket a magyarság európai helyének új megállapításánál nem lehet figyelmen kívül hagynunk.

HA A MAGYAR teljesítmények, kezdemények, hatások nyomait keressük a magyar nép lakóhelyén kívül, azaz röviden Magyarországból vizsgáljuk Európa közepét, nagyjából két övet vehetünk észre magunk körül. A *külső övben* azok a népek fekszenek, melyekre nézve inkább kuriózum vagy epizód, mint fontos vagy döntő jellegű volt a magyarság szomszédsága, hatása. A legjobb példát erre a *németek* mutatják. A nagyterjedelmű, régi, szorgos kutatásoknak, melyek a németiség vérét, kultúráját, mását keresték bennünk, idővel ellenpárja indult meg: magyar nyomok kutatása a németiségben. Eszerint a magyar szellem és alkotóerő jelentős része szolgált a németek javára. A középkorban sok művésziünk s mesteremberünk, főleg ötvösünk keresett munkát a német városokban (úgy látszik, nálunk fölös számmal volt belőlük), mint pl. a gyulai Ajtósi-familia, melynek egyik tagja, a már németesített nevű Dürer Albert, a középkori európai művészetnek egyik legnagyobb egyénisége lett. Humanistáink közül is nem egy gyarapította a német szellemet. Boroszló ma is szívesen emlékszik Mátyás királyra s a falai között letelepedett Dudith Andrásra. Bécs híres császári könyvtára arra a néhány elajándékozott s részben eltulajdonított corvinára épült, mely szépségével elcsábított egy-két Budán forogólódó német humanistát. Törzsét meg az a háromezer kézirat s nyomtatott könyv alkotta, mellyel első könyvtárosa, Zsámboki János ajándékozta meg s mellyel a maga korában túltett a francia király könyvtárán s egy színvonalra került a Vatikánéval. Az újkorban peregrinus diákjaink, négyszáz éven keresztül terjesztve a német egyetemeken a „*natio hungarica*“ híret, számtalan esetben docensek, professzorok lettek s nem egyszer felhívták a németek figyelmét magyar studiumokra, mint pl. a mult század elején Göttingában. Főuraink mecénás kedvének majd annyit köszönhet a németiség, mint a magyarság. A 18. századvégi jénai minerológiai társaság, melynek Goethe is aktiv tagja volt, magyar mágnások segítségével és elnöksége alatt indult meg. A teljes virágzásban lévő 18. századvégi s 19. századeleji német zenét főuraink melegen pártfogolták. Többen zenekart, sőt operát tartottak s Bécs hangverseny-életében jelentős részt vállaltak. Mozartot, Beethovent támogatták, Haydnt 30 évig alkalmazták az Eszterházyak Kismartonban karmesterként. Bizonyos magyar motívumokból a német romanticizmus zenében, képzőművészetben s irodalomban egyaránt sokat merített. Ne tekintsük most azt, hogy ezeket *mi* lényegükben nem tartjuk magyar motívumoknak, — csak azt, hogy egy romantikát igen kedvelő nagy nép, amikor romantikus dolgokat művel, szerelmet, hangulatot, vérpezsdítő zenét, vagy csillogó képzelődést, jórészt azt hiszi, hogy magyar módra cselekszik. Bennélünk hát, kétségtelenül, a németiség szellemében, multjában. De bármennyi sok magyar energia használódott is fel a németiség javára s bármilyen

jelentős lett volna is, ha Zsámboki könyvei vagy mecénás főuraink pénze bennünket gyarapítottak volna, a némettség életében mindez nem játszott jelentős szerepet, efemer jelenség vagy kuriózum maradt.

A németek mellett a lengyelek, csehek, szlovének, görögök, törökök, bolgárok tartoznak még a magyarság körüli külső övbe. Ha megfigyeljük, azok a népek tehát, melyek települési területével nem keveredik, vagy nem is érintkezik a magyarság. (Nem kivétel ezalól lényegében a némettség sem, mert azok a részei, melyek közöttünk vannak elszórva, szászaink, svábjaink, elszakadva a törzstől, nem voltak befolyással a nagynémettség kulturális fejlődésére.) Persze nem egyenlő mértékben jutott el a külső öv népeihez a magyarság hatása. A *lengyeleket* közös királyok kapcsolták velünk össze s királyainkkal magyar jogszokások, fogalmak, fegyverek, ruhadarabok jutottak el hozzájuk. Ezeknek a kapcsolatoknak az emléke ma már legfeljebb annyi, hogy mi lengyel-bundának, ők meg vengerkának neveznek némely ruhát, — s ez alig több, mint a messzibb népek körében is előforduló magyar gulyás, paprikás stb. ismerete. A két nép egymásbecsülése inkább a véletlen, mint tudatos mű eredménye: a hasonló sorsé, s a hasonló sorsban egyformán alakult jellemé, felfogásé, törekvésé. A *csehek*, akikkel régi dinasztiák szintén összekapcsoltak bennünket egy-egy időre, elsősorban humanista és reformációs törekvésekben kaptak magyar segítséget. A budai humanista-körben, a szép s tudós környezetben több cseh humanista is nevelődött. A huszitizmust a magyarság nemcsak gyorsan felvette, hanem tartalmat is adott neki. A vallásos és szociális elégedetlenség nem volt nagyobb a csehéknél, mint nálunk, a huszitizmus története két országban, Csehországban és Magyarországon játszódott le. Talán erre emlékezve volt a magyar protestánsizmus állandó pártfogója az elnyomott cseh protestánsoknak, a „cseh testvéreknek“. Erdély fejedelmei óérettük is fegyvert fogtak, exulans egyházaikat befogadtuk, teológusaikat Debrecenben, Patakon kiképeztük, még püspököket is adtunk nekik s nagyjaikat vendégül láttuk, mint pl. Comeniust, aki Sárospatakon politikai ideológiát dolgozott ki: mint lehetne a Rákócziak vezetésével a magyarságot, szomszédait és az egész Európát az emberiségben s az igazi kereszténységben felemelni. A cseh-magyar találkozás már nem véletlen műve volt, hanem két hasonló, inkább racionálisan beállított szomszédnép azonos gondolkozásának a következménye. A *szlovénség*, az egyetlen kis szláv nép, melynek történelme folyamán nem sikerült önálló állami léthez jutnia, tőlünk kölcsönözte azt az alakot, akibe minden szabadság utáni vágyakozását s lényé legszentebb s misztikus magasságokba emelt vonásait beleköltötte: Mátyás királyt. Igaz, hogy Kralj Matjaž idővel szlovén nemzeti hőssé önállósult, de legősibb vonásait a mi Mátyásunktól kapta, akinek hősiességéről, igazságosságáról, néppel való kapcsolatáról a fekete-seregben szentül szembe győződtek meg a szlovének. A magyarság egyik hősének eme átkölcsönzése a magyarság egykori mintaképvél választására vet fényt, de a szlovénség egész életére nézve ez még nem mondható döntő jelentőségűnek. Az *újjörögök-*

kel azoknak a kereskedő-kolóniáknak a révén kerültünk kapcsolatba, amelyek a török uralom elől észak felé vándorolva, egyes jelentősebb városainkban telepedtek le. A „türelmes anya“ kebelén — ahogy egyikük Magyarországot, Pannoniát, felfogása szerint Paioniát, a régi görög földet nevezte — meggazdagodtak, művelődésük emeléseért sokat áldoztak, az egyetemi nyomdával görög könyveket nyomattak s az anyaországukban iskolákat, könyvtárakat alapítottak, szülővárosaikat pénzzel támogatták. Ma már jórészt közénk olvadtak e görögök utódjai, gazdag alapítványaik kamataiból azonban ma is több görög ifjú tanul közöttünk, személyükön keresztül állandósítva a két nép kapcsolatát. A *törökökkel* a gyászos emlékéü török kor után (melynek végén már megnyilvánult egymásfelé bizonyos szimpátia a két nép között) politikai érdekek hoztak össze bennünket. Az ádáz ellenségeskedést később olyan barátság váltotta fel, hogy minden bujdosónk Törökországban keresett menedéket. Századunkban sok magyar szakférfi segített a modern Törökországot felépíteni. Különösen tudományunknak köszönhetnek sokat a törökök. A turkológia legkomolyabb művelői mai napig is a magyarok s a török turkológusok nagy része a mi neveltjeink. Rajtuk s a török-magyar rokonságon keresztül a két ország kapcsolata a jövőben mind szorosabbá válhatik. A *bolgárok* a közép-korban erősen a magyar politika hatóterébe kerültek. Több királyunk missziós hadjáratban kísérelte meg őket a római hitre téríteni. A törökökkel sokszor csetepatéztak csapataink a bolgárok földjén, Hunyadi legendás alakja köztük is a törökverő szabadsághősnek a megszemélyesítője lett. Érdekes módon nemcsak a török világ eleje, hanem a vége is magyar emlékekkel teli a bolgárok között. Szabadságmozgalmuk a múlt század második felében sok indítékot kapott a magyar szabadságmozgalomtól, a mozgalom vezéregyénisége, Christo Botev pedig Petőfitől. A modern Bulgária kiépítésében szintén jelentékenyen résztvettünk s jövőnk viszonyunk alakulását ugyancsak döntővé teheti a népeink közötti faj-rokonság.

A magyarság körüli *belső övbe* azok a szomszédaink tartoznak, melyekre nézve elhatározó jelentőségű volt a magyarság közelsége. Közéjük sorolhatók a horvátok, szerbek, románok, rutének, szlovákok. A történeti Magyarország nemzetiségei tehát, azok a népek, melyeknek települési területe a magyarságéval részben, vagy teljes egészében összekeveredik. A magyarság hatása bennük nemcsak egyes elszigetelt jelenségekben mutatkozik meg, hanem az élet számtalan területén s folyamatosan, sokszor többszáz éven keresztül is. S bár nem jutott el közéjük egyenlő mértékben, mégis, nagyjából két jellegzetes típust állapíthatunk meg közöttük. Az elsőbe tartozóknak csak egyik része keveredett a magyarsággal, a másik része a magyar település-rendszeren kívül maradt. Ebből nagy nívóbeli különbség keletkezett; nívósabb a magyarokkal keveredő rész lett, ez emelte magához az elmaradt, sokszor egészen ellentétes világú másik részt. A második típusú szomszéd teljes egészében a magyar település-rendszer körzetébe került; ennek következtében élete teljesen a magyarság életéhez igazodott.

Az első típusra jó példa a *szerbség*. Eredetileg nem állottunk vele szoros kapcsolatban, tagjai nem éltek a Duna-Száva vonala fölött. Ezt a vonalat csak a török elől menekülve lépték át, szállingózva már a középkor végén, nagy tömegben 1690-ben, a „nagy bevándorlás“ évében. Országunkban szabadon fejlődhetek, gazdagabb kereskedő és iparos rétegeik az újabb szerb művelődést is megindíthatták. Egyetemi nyomdánk könyveket nyomtatott nekik, írói kialakíthatták a szerb irodalmi nyelvet, Pesten, Újvidéken iskolákat, irodalom-pártoló és nyelvvédő egyesületeket, folyóiratokat alapíthattak, s ezáltal kifejleszthették a szerb nemzeti öntudatot. Ez az öntudat a török gyengülésével a vendéglátó országból mindinkább az egykori anyaországra s kialakuló fővárosára tekintett. S amint Szerbia újra önálló állami életbe kezdett, a szerbség művelt magyarországi fiai fejlettebb kultúrájukkal a kis ország segítségére siettek. Ime: a szerbek a magyarságnak köszönhatték új nemzeti kultúrájuk kialakulását s államuk támaszai Magyarország levegőjében felnőtt fiai lettek. Sorsukban ezek szerint döntő volt a magyarság szomszédsága. Nagyjából hasonló a helyzet a *horvátokkal*, csak hangsúlyozottabban. Hogy a művelt katolikus horvátságot Szent László és Kálmán Magyarországhoz csatolta, ezzel szabad fejlődését, kulturális előrehaladását egy nagyobb, erősebb hatalom kebelében biztosította. Politikai, társadalmi, egyházi életében csakhamar a magyarsághoz is idomult a horvátság. A törökök ellen együtt harcolt vele, amit csodálatosan szimbolizálnak a két nép közös hősei: a Zrinyiek s Jurisich Miklós. Szellemi mozgalmainkban, humanizmusban, ellenreformációban állandóan találunk a magyarok mellett horvátokat. A múlt században Buda az ő fővárosuk is lett, az egyetemi nyomda az ő nyomdájuk is, nacionalizmusunk az ő nacionalizmusuknak is elindítója. Hosszú, 800 éves együttélésünk folytán a horvátság már sokkal inkább elszakadt a Magyarországon kívül élő részeitől, mint a szerbség: gyökeresen más kultúrájúak, más erkölcsűek, más vallásúak lettek azok. Ennek következményei napjainkban mutatkoznak meg igazán, amikor az egykori magyar politikai keretben élt horvátság, az új horvát állam törzse, csak nehezen tudja a Száván aluli vérrokonait magához édesgetni. Ez szomorúsággal töltheti el a Dráva-Száva közti horvátságot, de érthető és egyesenes következménye a döntő jelentőségű horvát-magyar együttélésnek.

A *románok* átmenetet alkotnak a két típus, azaz a részben, illetőleg egészen a magyar település körzetében élő szomszédok között. Mint ugyanis a rendkívül nagy léptekkel haladó románság-kutatás kiderítette, a középkorban teljességében a magyar szállás-rendszer keretei között élt a románság. A magyar nép félkörben kitelepedett a Keleti-Kárpátokon is s így nemcsak Erdélyben, hanem a Kárpátokon túl is körbefogta a románságot. Ezzel magyarítható a középkori román lét teljes magyar-formájúsága. Mi kötöttük földhöz az imbolygó, pásztorkodó románokat Erdélyben s a Kárpátokon túl egyaránt. A földbirtoklás bizonyos formái mellett mi tanítottuk őket — a szászokkal karöltve — a városi életre, iparra. Társadalmuk, politikai szervezetük a mi mintánk után épült fel, a vajdai

udvarok a magyar nemesi és lovagi életforma szerint éltek, küldetés-tudatukat is, mint a magyar bástya védőkapui, tőlünk kölcsönözték: a pogány török elleni harcot. Magyar módra élni akkor szűnt meg a románság egyik fele, amikor a középkori magyar hatalom elbukott, határaink visszaszorultak a Kárpátokra s a Kárpátokon túli magyarok is elasszimilálódtak, vagy megfogytak. Amikor tehát az összeszoruló magyar település-rendszer szélén önállósult a románság egyik része s ezzel egyidőben nívóban lesüllyedt. Az erdélyi románság a többi, magyarokkal keveredő szomszédok sorsát élte: magyar segítséggel művelődött, megindította a román irodalmat, nacionalizmust, tagjai fejlesztését szellemi és anyagi téren, s amikor testvéreik a Kárpátokon túl megkezdték államuk modernizálását, magasabb kultúrájukkal tömegesen a segítségükre siettek.

A magyarsággal való együttélés szabta meg teljesen a rutének és szlovákok életét, — ami érthető, hiszen mindkét nép a maga egészében a magyarság történelmi területén, a Kárpátmedencében él. A *ruténeknek* ugyan nagyszámú rokonsága van a Kárpátokon túli kisorozsásban, de nemhogy ettől, de még a Máramaros különböző folyó völgyeiben élő részeitől is izolálva élt eddig ez a primitívségét nehezen feladó nép. Völgyeikbe, mint ismeretes, reformációs, úniós és kuruc törekvéseink jutottak fel, — meg a búzánk, melynek fejében ők a fát vágták, mely gazdasági együttműködést egyik mondájuk éppenséggel az Isten művének tartja. Egykori nemzetiségeink közül a *szlovákok* illeszkedtek bele legjobban a magyarság életébe. Egyéb nemzetiségeink mind kivívták a különállás, önkormányzat némely formáját, csak a szlovákok nem: teljesen a magyar társadalomba s politikai szervezetbe építve éltek a multban. Hogy ennek ellenére nemcsak nem olvadtak be a magyarságba, hanem ők olvasztottak be magyarokat s jócskán gyarapodtak is, ez a legjobb cáfolata a hirhedtté kürtölt magyarosítási vádagnak. A szlovákság nemcsak egyes szellemi áramlatait köszönheti a magyarságnak, hanem a születését, a létét is. Szlovákká ugyanis éppen azáltal lett, hogy magyar uralom alá került s így különvált a morva népi tömegtől. Nyugati keresztyénné válását is a magyarság biztosította. A morvákhöz téríteni hívott délszláv Cirill és Metód a keleti egyház keresztvizét hintette közöttük. Az északi és délszláv népek közé telepedett s római hitre tért magyarság azonban délen gátat vetett a keleti egyház terjedésének s így az északi szláv népek, elvágva Bizánctól, Róma kebelébe hulltak. Később a reformáció hozta nagy kísértésbe a szlovákságot, mert a visszatérést kínálta fel neki a cseh-morva testvérekhez a közös hitben s az általa fejlődő közös nyelvben, műveltségben. Ekkor újra a magyarság állt a szlovákság oldalára. Pázmány s a magyarság ellenreformációja a szlovákoké is volt s az ő körükben nemcsak az új vallás elleni harcot, hanem a csehektől való elválást s a külön szlovák műveltség megindulását is jelentette. Ha ilymódon a szlovákság sorsának leglényegesebb mozzanatai is a magyarságtól függtek, könnyen érthető, hogy fejlődésének, szellemiségének apróbb jelenségei is a magyar fejlődés függvényei voltak.

H A MAJD VALAKI az előbbi csoportosításban írja meg Európa közepének összefoglaló történetét, észre kell vennie, hogy a szomszédokat alakító magyar hatások közül egyesek akaratlanok, mások tudatosak, s ami ezzel egy: részben lényegesek, részben lényegtelenek voltak. Egy-egy ruhadarab, vagy melódia átadása esetében mindenki látja az akaratlanságot s lényegtelenséget. Hasonló javakat akármelyik nép kölcsönzött volna a szomszédjának, ha olyan centrális helyzetbe kerül, mint a magyarság. Az olyan tényeket is jelentékteleneknek kell minősítenünk, mint pl. telepedésünkkel az északi s déli szlávok elválasztását és ezáltal az ortodoxia elgátolását s az északi szlávok Rómához térését. Ez ugyan lényeges volt az északi szlávok sorsában, de nem a magyarság tudatos vállalkozása eredményezte; akármelyik nép ezt idézte volna elő, ha a magyarság helyére telepedik. Olyan jelenségeket viszont, melyek ha lényegtelenek voltak is szomszédaink életében (mint pl. ötvöseink, humanistáink működése a német szellem javára), de a magyarság tudatos és jellemző vállalkozásai közé tartoznak, lényegeseknek kell tartanunk.

Ezt meggondolva, a magyarság vállalkozásaiból, a belőle kisugárzó hatásokból a következők a tudatosan végzetek s e szerint lényegesek:

Egy dunamenti hatalom kiépítése magyar vezetéssel. Ez a középkor folyamán elsősorban a Balkán felé valósult meg fokról-fokra, mert erre a legnyitottabb a magyarság törzsszállása: a Kárpátmedence. Legtartósabban a délszlávokat kapcsoljuk a magyar hatalomhoz, közülük is legjobban a horvátokat. Rövidebb időre a bolgárokat is meghódítottuk, néhány évtizedes élete alatt Kúnországot is. Rendkívüli erőfeszítéssel, de nem huzamosabban az Északkeleti-Kárpátokon is kitágítottuk hatalmunkat Galicia felé. Már a XIV. századra olyan domináló lett a szerepünk a Duna s a Kárpátok vidékén, hogy új politikai alakulatok, mint pl. a román vajdaságok, csak a mi beleegyezésünkkel, fennhatóságunk alatt kelhettek életre. A török feltűnésével súlypontunk mind északabbra tolódott. Királyaink a cseh és lengyel trónra, sőt a német császári koronára pályáztak. Ugyanakkor azonban nem gondoltak komolyan arra, hogy a rendelkezésükre álló erővel a törökre támadjanak. Így az támadt ránk, s hatalmi állásunkat szétrombolta, mert két hatalom, úgy látszik, nem fér meg egymás mellett a Duna mentén. A törökök lassú visszahúzódásával a mult században újra igyekezett Magyarország elfoglalni középkor-végi helyét és szerepét. Ekkorra azonban nemcsak a magyarság s szomszédai szellemi és anyagi erőviszonya változott meg, hanem a szélső nagyhatalmak is mindjobban beleavatkoztak — maguktól, vagy az egymás ellen pártot ütő kis népek kérésére — a középső Európa ügyeibe. Emiatt a kísérlet csak futó eredményekkel járt, — jól tudjuk, többet újra el sem kezdhető. A magyarság politikai tehetsége, központi helyzete és anyagi ereje által életre hívott egykori nagyhatalmunk legfontosabb eredményének azt könyvelhetjük el, hogy szomszédainkat politikai függőségbe hozta a magyarsággal s ezzel biztosította a magyarság szellemi, kulturális missziójának az elvégzését.

A keresztényen vallásosság, emberiség, magasabb kultúra terjesztése és védelme volt ennek a misszióknak legnagyobb arányú vállalkozása. Ma már mind több adat szól amellett, hogy a magyarság műveltség-hordozó rétegeiben mélyen keresztényé lett. Szomszédaink felől nézve különösen világosan lehet ezt látni. Alig tértünk a kereszténységre, a XIII. század elején már energikusan vállaltuk a legszélső római keresztényen nép szükségyszerű feladatát: a mellettünk élő pogány és ortodox népek Rómához térítését. A pogány kún királyt s népét hamarosan meg is keresztelhetette az esztergomi érsek. Az ortodox népek már szívósabban védekeztek s nemcsak a térítő szerzeteseinknek, hanem térítő hadjáratainknak is nagyrészt ellenálltak. Mindazonáltal sikerült a balkáni népekben egy olyan vékony katolikus réteget teremteni, melyre a katolikus propaganda az újabb időkben is állandóan támaszkodhatott. Bár a következő századokban védekezésre szorultunk a mohamedán törökkel szemben (mert ismeretes, hogy nemcsak a magyarság, hanem a keresztényen és a nyugateurópai világ legnagyobb arányú védekezése is volt a törökök elleni hosszú harc), ha egy kicsit is lélegezhettünk, rögtön megkíséreltük a nyugati keresztényen kultúraltabb, erkölcsösebb, humanusabb levegőjét terjeszteni a nem-magyarok között. Az erdélyi fejedelmek a rutének, de főleg a románok között próbálták meghonosítani a reformációt. Az utóbbiaknak lefordították az ó- és újtestamentumot, a Heidelbergi-Kátét s egyéb szertartáskönyveket. Ezek által ugyan csak minimális mértékben sikerült híveket szerezni a románok között a reformációnak, de sikerült legalább egy nagy, megindító lökést adni a román művelődésnek. Az erdélyi fejedelmek vállalkozásánál jobban sikerült a jezsuitáké. Talán azért, mert kevesebbet kért a ruténektől, románoktól: külön szokásaik megőrzése mellett a pápa elismerését. Az únió újabb nagy eredményt hozott a románokra nézve: a magyarországi latinság, humanizmus megismerésén keresztül nemzeti tudatra ébredésüket. Példájuk világosan mutatja, hogy a nyugati keresztényen terjesztő vállalkozásaink nemcsak a mélyebb vallásosság és emberiség növekedésével jártak, hanem egyúttal a művelődés emelkedésével is. Ebben nyugati szomszédainkat is segítettük. Dürer a művészetük hírét emelte, néhány humanistánk a közös európai műveltség fényét, reformációnk s erdélyi fejedelmeink a protestánsok közös erejét.

Harc a szabadságért, — ebben jelölhető meg a szomszédok szemével a magyarság egy másik jelentős teljesítménye a múltban. Első nagy arányú szabadságküzdelmünk a török ellen folyt s e szabadságharc hősei, főleg Hunyadi János, nemcsak a mi hőseink lettek, hanem, amint délszláv, bolgár, román mondák bizonyítják, töröktől sújtott déli szomszédainké is. Jól ismeretes, hogy a török ellen nemcsak a magyar szabadság, hanem a szerb, a horvát, a bolgár, a román szabadság reményét is szívünkben hordtuk. Nem lehetett ez másképp, amikor annyi menekült keresett köztünk, várt tőlünk védelmet. Hogy a magyarság szabadságharcos híre mennyire el volt ekkor terjedve, legjobban a szlovének Mátyás király-mondái bizonyítják, egy kis nép szabadság utáni sóvárgásának szülőttei. A labancok elleni mozgalom — ezt is jól tudjuk — szintén nemcsak

a magyarság küzdelme volt a szabadságért, hanem a szlovák, rutén, részben román, szerb jobbagyok küzdelme is. Hogy a 48-as szabadságharc már részben vált csak közös küzdelemmé — holott a nem-magyarok számára is egyenlőséget hirdetett, ennek komolyságát Kossuth konföderációs tervei eléggé hirdetik —, ez annak tulajdonítható, hogy a friss nemzeti érzéssel felhevített szomszédok vérmes hatalmi reményeket tápláltak magukban a magyarság rovására és sanda szemmel nézték még az ő javukra szolgáló mozgalmakat is, ha az a magyaroktól indult el.

A nemzeti művelődés és szellem támogatása — ezt is köszönhetik a szomszédok a magyarságnak. A napjainkban folyó kutatásokból mindinkább kiderül, hogy Bécs mellett Pest egyenrangú társként terjesztette a dunamenti népek között a felvilágosodást és a nacionalizmust. A Pestre gyülekező nem-magyarok hatása alá kerültek a fellendülő magyar költészetnek, tudománynak, csodálattal töltötte el őket a művelődési intézmények, akadémia, nemzeti színház lelkes felállítása. A magyar példától felbuzdulva ők is elkezdtek nemzeti művelődésük emelését. Rendelkezésükre állt az egyetemi nyomda, mely a felvilágosodás korában Európa legtöbb népének terjesztette a világosságot adó betűt, művelődést. A szlovákoknak már Nagyszombatban nyomtatott ellenreformációs könyveket, Pesten a pánszlávizmust ébresztgető szláv történeti, néprajzi, szépirodalmi műveket nyomtatta számukra, de a horvátok s szerbek számára is. Az első román tudósok éppenséggel lektorai voltak a nyomdának s természetesen vele nyomtatták történeti, dákó-román kontinuitást felvető könyveiket. Hazai nemzetiségeinknél messzebb is nyúlt a nyomda munkája: az első bolgár könyvek 90%-át is benne nyomták s a görög kolóniákat is ellátta könyvekkel. Könyveik ki-nyomtatása mellett olvasókörok, egyesületek, folyóiratok alapítására is korlátlan lehetőségeik voltak Magyarországon a szomszéd népeknek, a mai meggonoszodott világban századrésznyivel is megelégednének az országunkon kívül élő magyarok számára. Ma már tudjuk, hogy szomszédaink nemzeti művelődésének eme pártfogolásával kígyót melengettünk keblünkben, de ez mutatja éppen kulturális küldetésünk önzetlenségét.

A civilizáció emelése magától értetődően vált a nagyobb anyagi kultúrával és fejlettebb társadalommal rendelkező magyarság kötelességévé. A középkorban jórészt mi ismertettük meg délkeleti szomszédainkkal a város fogalmát, a románok földjén a városok lakói is egyrészt magyarok voltak. Ha összeállítanánk a környező népek magyarból kölcsönzött szóincsét, az is megvilágosodnék, hogy középkori iparunknak s kereskedelmünknek milyen nagy szerepe volt a szomszédtság ellátásában. Néhány iparágunk, mint pl. az ötvösség, virágzása idején nemcsak délkeletre, hanem nyugatra is szállított, mert újszerű színpompás alkotásait ott is szerették. Az újkorban 1848 után sajátos módon szakembereink, mérnökeink, gazdászaink, orvosaink nagy csoportja állt a szomszédok rendelkezésére. Az új Magyarország felépítésére nevelt szakférfiaink ugyanis 1949 után emigrálni kényszerültek (hiszen bennük, az új liberális-mus első lelkes híveiben éltek leginkább a szabadság eszméi) s a

modernizálódni kezdő Romániának, Bulgáriának, Törökországnak ajánlották fel munkájukat. Örökükbe azóta mindig léptek újabb magyarok, gyáriparunkkal, szakműveltségünkkel állandóan fokozódó mértékben kelünk szomszédaink segítségére.

A *szociális igazság hirdetése* az egyetlen hang, melyet a legújabbkorban, a mesterségesen szított környező magyarság-gyűlöletben szomszédaink tőlünk felfogtak. Bizonyára még mindig van köztünk, aki megrökönyödik azon, hogy századunkban egyetlen egy magyar névvel közelíthettünk csak szomszédaink felé, Ady Endre névvel. De hogy a magyarságtól való elfordulásnak s legfeljebb csak magyar jelleg nélküli szórakoztató irodalmunk és iparunk átvételének idején egyedül Ady Endre versenyezve lefordított költészetete talált lelkes fogadtatásra a szomszédos népek körében, ez korántsem lehet véletlen.

HA AZT VIZSGALJUK, hogy miként sáfárkodunk a szomszéd-ságunkkal való viszonyunkból adódó tanulságokkal, a magyar önismeretnek e jelentős tételeivel, rögtön szemünkbe ötlük, hogy csak egy van közülük a magyar köztudatban elterjedve: a dunamenti kis népeket összefogó magyar politikai hatalom tétele. Híven kifejezi ezt a „Magyarország és szomszédai“ c. kötet is, melynek bevezető tanulmánya legfőképp ezt emeli ki az egész kötet anyagából. S ez nemcsak e tétel elterjedtségét, hanem *elterjesztésének szándékát* is bizonyítja, különben nem szerepelne egy idegen nyelven tájékoztató, magyar felfogást sugalmazó kötet élén.

De vajjon helyes-e a szomszédainkkal való viszonyunkból ezt a tételt leszűrni s okos dolog-e, a magyarság javát szolgálja-e ennek a tételnek a terjesztése? A fentebb felvázoltakból akárki meggyőződhetik, hogy *csak ez a tétel* hiányos, csökevényes magyarázata multunk törekvéseinek s ebből következőleg, nélkülözvén a tárgyhoz való hűséget, nem szolgálja a magyarság javát sem. Soha jobb alkalmat, hogy erről a magyarság véglegesen meggyőződjék.

Napjainkban mindjobban kiviláglik, hogy a közbülső, nagy népek közötti Európában lejárt a politikai hatalom-építés ideje. Ehhez ugyanis a multban is sok erő kellett, a jövődöben pedig éppenséggel döntő jellegű anyagi fölény szükséges, amilyen erővel, fölényel egy kis nép sem rendelkezik már Közép-Európában a másik fölött. Szomorú háborús éveink napnál világosabban mutatják, hogy hatalomra csak azoknak a népeknek vannak esélyeik, amelyek egy egész kontinens erejét a szolgálatukba tudják hajtani. Csak nevetni valók vagyunk, mi, a közbülső Európa kis népei, akik arról álmodozunk, hogy a hatalomépítés a legfőbb tennivalónk. Ám legyen bolond valamelyik szomszédunk s hullattassa fiai véréért illuzórikus hatalma érdekében. Nekünk sokkal drágább a multban erejét öldökölt, pusztított népünk, semhogy — önyedelmén kívül — erejét meghaladó vállalkozásokra buzdítanánk. A fényes tervezgetés, a dicsőség után való vágyakozás az ifjú dolga, a férfi kötelessége a reális látás. Várjuk, ölbetett kézzel, hogy erre más figyelmettesen bennünket? Alig kaphat az ember hidegebb zuhanyt a nyakába, mintha az „Ungarn und seine Nachbar“ c. kötet bevezetője

után egy német szerző rokontárgyú könyvét forgatja.* Sorbavesz bennünket, dunamenti kis népeket s megállapítja, hogy ideig-óráig mindegyikünk teremtett egy-egy birodalmat, de e birodalomnak tartóssága és jelentősége az osztrák kivételével nem volt nagy. E megállapítás ugyan felszínes, arra azonban jó példa, hogy kívülről mint ítélnék meg minden hatalmi szándékot, mely a Duna mentén születik. S belülről nézve hogy festenek ezek a hatalmi szándékok? A két háború között megteremtették a kisebbség rút fogalmát. Lapozzuk végig valamelyik kisebbségi folyóiratunkat. Mikről lehet benne olvasni? Elveszik az anyanyelvi iskolákat; érthetetlen idegen nyelv zavarára kényszerítik az apróságokat; elcsigázott papok, tanítók lopva oktatják a gyerekeket anyjuk nyelvére; betiltanak ujságokat, folyóiratokat, könyveket; bezárják az egyesületeket, nacionalizálják az üzemeket. Örülhetünk, ha fejedelmeink egykori székhelyén, honnan bőkezűen terjedt valamikor a műveltség sugara magyarra, nem-magyarra, legalább egy szövetségi kalendárium megjelenhetik — már a XVIII. században fejlettebbek voltak közművelődési viszonyaink — lesüllyesztett népünk számára. Mindezekből meg kell értenünk, hogy a közbülső Európában egy-egy hatalmi szándék tartós megvalósítására nincsenek meg az anyagi erők, ideiglenes megvalósítása pedig vállalatlan sorsot, emberi megalázást s így végső fokon erkölcstelenséget hoz magával. Igen őszinte és becsületes dolog, ha ezt a magyarság ismeri fel és a magyarság terjeszti el kis szomszédai között. Mert nagyon jól tudja minden ebben a kérdésben valamelyest is tájékozott, hogy a közbülső Európa minden egyes kis népében megtalálható hatalmi álm legindokoltabb a magyarságban. Részint azért, mert ezt a hatalmat az összes kis népek között a legtartósabban ő valósította meg, részben pedig azért, mert számánál, lakóhelyének központi jellegénél s nagy mértékben kiaknázható szellemi és anyagi előnyeinek fogva valamilyen hatalmi állás megépítésére a legelőnyösebb feltételekkel még mindig ő rendelkezik. Szavait hát nem a félelem, vagy tehetetlenség, hanem a józan belátás diktálja.

Nem kell a magyarságnak gondolati salto-mortalékat, vagy a mult és jövőndő nemzedékek előtt kárhozatosnak ítélt öncsonkítást végeznie, hogy megtalálja az új helyzetben a maga útját. Csak a multját kell a maga valódi értelmében tanulságul állítania. Bizonyos ugyan, hogy akkor volt a legnagyobb a tekintélye s legintenzívebb a hatása, amikor a politikai hatalma is nagy volt, amikor a misszionáriusok kíséretével fegyveres csapatokat küldött a Kárpátokon túlra. De vakság meg nem látni, hogy — hatalmunk csökkenésével — voltak már nekünk fegyveres kísérek nélküli misszionáriusaink is. Az egyetemi nyomdába nem puskával hajtottuk a románok tudósait, szomszédaink mellétek nem szegeztünk pisztolyt, hogy Adyt lefordítsák. Politikai, fegyveres hatalom nélkül is hatásunk alá tudtuk vonni mi a szomszédainkat. Mert hogy politikai fensőbbség nélkül is hatásokat sugározhat ki magából egy nép, ez egészen bizonyos.

* *Schneefuss Walter*: Donauräume und Donaureiche. Wien-Leipzig, Braumüller Verlag 1942, 140 l.

Ha hatalom nélküliek lesznek is a jövőben a középeurópai kis népek, ez korántsem jelenti azt, hogy egymástól függetlenülnek. Az egyenlőség nem jelent egyformaságot, különösen nem népi kollektívumok között. Az egyes népek sajátos erői, multjukból, lakóhelyükből eredő előnyei és hátrányai mindig kifejezésre fognak jutni. Egy városlakó és iparos nép az egyenlőség kedvéért nem várhatja meg mondjuk egy pásztor s paraszt nép utánafejlődését. A multban gyűjtött erőket az egyenlőség határain belül is felhasználhatja egy nép a maga javára. Az egyenlő hatalmú népek is szívesen elismernek maguk között egy-egy reprezentáns nemzetet, mely különleges helyzeténél és különleges szellemi erőinél fogva a legméltóbb arra, hogy szomszédai, egy nagyobb táj képviselője, kifejezője s a modern gondolatok, eszmék terjesztője legyen.

Részgazságuk azoknak is van, akik a magyarság és szomszédai viszonyából csak azt látják, hogy a magyarság valamikor uralma alá hajtotta a környező népeket. A teljes igazságot azonban azok találják meg, akik felismerik, hogy a magyarság törekvéseinek igazi rugója — hatalma terjesztésével, vagy anélkül is — a dunai táj reprezentálása, a kis népek élére jutás volt. Rögtön megállapíthatjuk, hogy ez a szándék a legújabb korig sikerrel is járt s a környező kis népek kényszerítés nélkül, önszántukból reprezentáns népek ismertek el bennünket. A jelenben azonban, akármilyen tisztán érezzük is magunk, most is, a reprezentálásra való méltóságunkat, elméleti úton is, akármennyire is megindokolható, hogy gazdagabb multjából, feltehetőleg, a magyarság örökölte a legtöbb erőt ahhoz, hogy a kis népek élén álljon, — önáltatás volna, ha azt hinnők, hogy Közép-Európa kis népei a maguk élén ismernek el bennünket. Ennek az oka egyszerű s nem a végzetes gyűlölködésben rejlik. A magyarság ott ragadt meg, ahová már a szomszédai is eljutottak: küldetésstudata, tervei között hatalmi szándéka áll az első helyen, — ezt, amint erről már volt szó, a „Magyarország és szomszédai“ c. kötet bevezető tanulmánya is igazolja. Lemondott arról az erényéről, mellyel a multban Közép-Európa élén tudott állni: az újabb, a fejlettebb, a magasabbrendű gondolat, erkölcs hirdetéséről és megvalósításáról. A multban jól tudtuk, hogy keresztényiségünk mélyebb emberséget s műveltséget jelent, mint szomszédainké; nem késlekedtünk ezért velük azt megismertetni és elfogadtatni. Hamarább rájöttünk, hogy nemzeti vonásaink, szellemünk megfinomításával addig rejtőző értékeket tudunk népünkben felszínre hozni; segítettük szomszédainkat, hogy erre a tanulságra ők is rájőjenek. Mindegyiküknél többre becsültük a szabadságot; de nemcsak a magunk, hanem az ők szabadságáért is küzdöttünk. A mindennapi élet kényelmesebbé, fejlettebbé tételére jobban megvolt a módunk; nem voltunk önzők, ahol csak tehetünk, szomszédainknak is segítettünk ebben. — Nem tudnánk, hogy mi az az újabb, fejlettebb, s magasabbrendű gondolat, melynek hirdetésével és megvalósításával régi szerepünk örökébe léphetnénk? A magyarság iránti gyűlölködésben is megnyilatkozó, Ady felé irányuló egyöntetű elismerés megmutatja: a szociális gondolat. Dühös, ordító sovínisztákat mi hiába nevelnénk; ehhez jobban értenek a szom-

szédok. Hatalmi és küldetéstudatunkat csillogó tisztaságúvá kicsíszolhatnánk; ezt már az újabb időben a szomszédaink is nagy igyekezettel teszik, vagy jórészt már meg is tették. Nem kímélve vitéz férfiaiunk életét, hatalmunkat egyideig tán messze kiterjeszthetnénk; a szenvedések s erkölcsstelenségek olyan zuhatagát bocsátanánk európai tájunkra, amilyent egyes szomszédaink keserű emlékü vállalkozásai után, de tisztán elméletben, gondolatban sem vállalhat a legjobbjában mindig magas erkölcsű magyarság. Ha megmaradunk a régi kipróbált dolgainknál: bátran kitartunk a jobb, a nemesebb, az emberibb mellett, felemeljük a szavunkat a szabadságért, de nemcsak a miénkért, hanem a többi kis népekéért is, előljárunk az élet, a civilizáció fejlesztésében és mindenekelőtt mintaszerű társadalmi és gazdasági rendet teremtünk a magunk portáján, — amit nemcsak a mi népünk, hanem szomszédaink is várnak — újra megnyílik előttünk a lehetőség, hogy Középeurópában a rend, a jog, az igazságosság és emberiség képviselői legyünk, egyszóval a kis népek élére kerüljünk.

EZ A GONDOLAT manapság bizonyára nemcsak bennünk merül fel, de mellénk szegődik a legszorosabban. Az Isten szerencsés helyzettel áldott meg bennünket, a közbülső Európának a közepébe tett. A kis népek koszorúban vesznek körül s a rokonság jogán a Baltikumig elhat a szavunk. A finnektől a törökökig Középeurópának minden kis népéhez van kapcsolatunk s ezzel egyetlen más nép sem dicsekedhetik. A kétoldalról határoló nagy népek közül ellenben egyik sem rokonunk; rokonunk s megértőink csak a nagy népek között elszórt kis népek között vannak, akik hasonló problémákkal küzdenek, mint mi, segítséget csak gondolatokban, eszmékben adhatnak, akárcsak mi nekik. Pártütést tehát sohasem szervezhetünk azzal, hogy valamelyik idegen hatalomnak szállást csinálunk a kis népek Európájában a magunk hasznára s többiek kárára. Erre a multunkban sem voltunk képesek. A bizalom nagyobb lehet hát a magyarságban, mint a szomszédáiban, melyek közül szinte mind-egyik valamely rendszerint rokonfajú nagy nép segítségével akart és akar a többiek rovására előnyös helyzethez jutni. Példának említhetjük erre a cseheket, akik indokolatlan hatalmi álmaikat követve, szinte gyakorlattá alakították ki idegen nagyhatalmak kegyeinek koldulását, azaz a kis népek elárulását. Ha őszintén s tiszta lélekkel a dolog velejére nézünk, annak is világossá kell lennie, hogy szomszédaink nagyobb részével lényegileg csekélyek, inkább csak mesterségesen szítottak az ellentéteink. Településünk pl. a szomszédos északi s déli szláv népek felé korántsem annyira kuszált, hogy ne volna közöttünk megállapítható a Kárpátmedence békéje érdekében egy közösen elfogadott érdekhátár. Kibékíthetetlennek látszó ellentéteink csak a románokkal vannak, — a magyar s román szorulna egyébként a legjobban egymás támogató barátságára a másfajú népek özönében — de talán ezek is megoldhatók lesznek egyszer valahogy. Ahhoz mindenesetre nem elég jelentősek, hogy a magyarság különlegesen előnyös helyzetét a közbülső Európa kis népeinek társaságában elrontsák.

Az előnyös helyzet önmagában azonban nem elegendő. Ha a magyarság tudatosan nem vállalja a kisép-szerepet, azaz nem vitatja meg a gondolatot, nem szereli azt fel multjából s jelenéből vett érvekkel, és nem igyekszik szerteküldött kultúrképviselőivel a hírt elterjeszteni, — jelentéktelenségbe sülyedhetünk Közép-Európa kis népei között. A „mi mindenről lekésünk“ ebben a dologban is veszedelmesen kísért. Míg egy magyar dunamenti hatalom másoknak gyűlöletes, nekünk jóleső érzésében szunyókáltunk, mások mindent megtettek, hogy a kis népek élére kerüljenek. Így pl. a csehek, akik már régen felismerték a reprezentáns kisép-gondolatának jelentőségét. Propagandájuk már régóta hirdeti, hogy a cseh Közép-Európa legtöbb szellemi erővel rendelkező kisépe, a humanizmus képviselője. Vajjon el tudjuk-e hitetni a világgal, hogy a mi szellemi erőnk s emberségünk semmivel sem kevesebb, sőt mindez a csehekben a multban jelentős magyar támogatást kapott? A világot vad hírek és híresztelések keringik be ezekben a súlyos esztendőkbén. A gyűlölettől szitott elfogultság, elkeseredés és düh, az ügyes helyezkedés és megalázkodás súlyos veszedelmeket, változásokat hozhat még Közép-Európa kis népeire. De ha egyszer, a háború elmultával ennek a tájnak a természetes erői szabadon fejlődhetnek, ha a népeket a józanság s nem az elvadult érzelem fogja egymás felé vezetni, a magyarságnak a középeurópai kis népek élén kell állnia, mert erre rendelte helye, multja s népében összegyűlt szellemi ereje.

MIKECS LASZLÓ

HÁROM ARC A HORVÁT IRODALOMBÓL

KEVÉS NEMZET VAN, amely egész élete folyamán igazán gondolkozott és igazán írt (Taine). A kism nemzetek között még elenyészőbb az olyan népek száma, amelyeknek „tökéletes“ és értelmiségük lélekszámához viszonyítva „nagy“ irodalmuk van. Kultúrájukban, szellemi termékeikben sok az utánzás és jóval több a nagyoktól kölcsönzött élmény, mint az eredeti irodalmi emlék. Az emléktelen népek az ismeretlenség rideg takarója alatt alusznak, de az emlékekkel élők alkotnak és alkotásaikkal örökös egymásrahatásban élnek. Így a hasonló folklór a népek sorsfordulóit is azonos keltezéssel jelöli meg: az idő hajlása egyaránt sújtja vagy egyformán emeli föl őket a cselédsor sötétségéből a szabadság magaslatáinak tiszta fényébe.

Ilyen sorsforduló volt a dunavölgyi kism népek életében ezer-nyolcszáznegyvennyolc. Négy híján immár száz esztendő választ el a történelmi napoktól, s ez a távlat éppen elegendő ahhoz, hogy a letűnt korszak átalakító, újító erejének minden hatása és kései visszhangjának legrejtettebb élménye is megvilágosodjék és a nagy szellemek alkotásaiban valóságga váljék.

Negyvennyolc a dunavölgyi történelem egy évszázadának küszöbe, amelyen át kism nemzetek a nagyok nyomába léptek; a szellemi életnek bővizű forrása, termékenyítő ereje és íze még ma is benne él az irodalomban. Magyar indítás volt, de a szomszédos országokban is megtalálta a szabadságvágy rejtett csiráit és hasonló erjedést indított meg a legkülönbözőbb ajkú népek között. A déli szlávok egyrésze, a horvátok és a szerbek, bár ellene fordultak, annyit azonban merítettek belőle, hogy megcsinálják a maguk „negyvennyolcát“. Génuszaik megérezték, hogy a magyar tűz perzsel s egy egész évszázadra szóló máglyát rak Petőfi a szabadság szellemének. A tűz s annak parazsa, amely az elhamvadt ország temérdek hamuja alatt maradt, a múlt század legnagyobb vállalkozása volt s irodalmunk talán soha nem kapott ilyen lendületet a jövő fele, mint Petőfiék megjelenésével.

Negyvennyolc a magyar lángelmék mellett horvátokat is teremtett, mert a Duna partjáról a Száva partjára is elvitte a megújulás szelét. Ezekre az évtizedekre esett a horvát „Preporod“ (a nemzeti megújulás kora) is, majdnem egyidőben a magyar szellem fölszabadulásával s hiába nevezte Krlezsa Miroszláv tűzijátéknak e korszak művét, Jellasics horvátjaiban ugyanez a tűz ébresztette föl a nemzeti romantika szavát.

A HORVÁT IRODALMI KRITIKA e korszak költőit a nemzeti hivatás képviselőinek nevezi, akik a többi elkésett kism nemzet mellett mintegy ötven esztendővel később érkeztek el a nemzeti romantizmushoz. A népi, nemzeti szellem, a tiszta, ősi nyelv az érintetlen falvakból bevonult az idegen kultúrájú városokba s ott nyugat-európai mintára megalkotta az új horvát kultúrát. Mazsuranics Iván és Preradovics Petar, a romantikus líra első szállás csinálói

már társadalmi és irodalmi keretet építettek s ezeken belül a külföldi hatás szerepe csak a formákra vonatkozhatott. Az új korszak levegője — Petőfiékhez hasonlóan — megtelt népi szellemmel s a fejlődés során Senoa Augusztal irodalmi ízlést, Strossmayerrel pedig határozott nemzetszemléletet teremtett az országban. (A jövevényelem itt is épp úgy szóhoz jutott s előkelő szerepet kapott, mint hatvanhét után Magyarországon.) Korunk horvát nacionalizmusa innen kapta társadalmi szemléletét, sajátos hangját és jellegét. Éledt és lassan kibontakozott az új társadalmi rend, a horvát középosztály; nyugat katolikus világa és a balkáni pravoszlávia közelsége ugyancsak hozzájárult világszemléletének kikristályosodásához és ahhoz, hogy egy évszázad szellemi hagyománya szinte egyedülálló nemzeti jelszóba sűrűsödjék. „Bog i hrvati“, Isten és a horvátok nem a napipolitika üres szólamát jelenti, mérhetetlenül több annál, mert a megújuló népi szellem tartalommal töltötte meg. A két szó mindenekelőtt a faji s lelki alkatra mutat, de tovább is megy, mert nemcsak jelleget, hanem sorrendet is jelöl. Van benne elhatárolás: a nép függetlenítése minden mástól. Ha Délkelet-európa történelme, irodalma az ittélő kisnemzetek közösségének kérdését veti föl, e jelszó tartalmával és külön jelentőségével a többiek fölé emeli népét. Isten után a nép, s ennek tudata maradéktalanul benne él a népben.

Az irodalomban a horvát nemzeti romanticizmus még ma is hírt ad erről, de e szellemi irányzat legmarkánsabb képviselője már nyolcvankét esztendő és régi eszméitől csaknem akkora távolság választja el, mint életkora.

Nazor Vladimir, a századforduló legnagyobb horvát lírikusa, az Adria romantikus szigetvilágának szülötte; költői lelkét a dalmát part ezeréves emlékei termékenyítették meg. Spalato, Sebenico, Ragusa kultúrája adott neki indítást. Az ősi környezet először mitológiai alakokat keltett életre lelkében: bibliai legendái után a horvát királyok alakjai jelentek meg a strófák között. Tomiszlav, Kresimir és Zvonimir uralkodói nimbuszát ugyan megszépítette a messzeségből idéző költői képzelet, de ezek a királyok mégsem jelentették azt a horvát népnek, amit Dusan cár vagy Lazar jelentett a szerbeknek. A dicsőítő ének helyett itt a panasz, a sírás hangja hallik: vágyakozás a nagyság, a gazdagabb nemzeti élet után, mert ami volt, arra több árnyékot vetett a múlt, mint amennyi fényt tudott elővarázsolni a legendák arannyal, ezüsttel, drágakővel kirakott világa. Kísérletek voltak ezek egy nagy nemzeti hősköltevény, egy horvát „Roland-ének“ megírására, de alakjai épp oly sápadtak, erőtlenek maradtak, mint Arany János aggastyán istenei és hősei Buda halálában.

Az első versek arról a távoli világról szóltak, amelyeknek semmi, vagy vajmi kevés kapcsolata volt a költő korával. Egyénisége a legendák szövevényeiben elveszett, de nem is kereste önmagát mindaddig, amíg egyetemi tanulmányai ki nem szakították a mondavilágot elővarázsló dalmát környezetből — az idegenbe. A grázi egyetemi évek befejeztével a „szláv legendák“ ciklusa is lezárult s a természeti szépségekben gyönyörködő, optimista költő he-

lyett megjelent a nagy romantikus egyéniség, aki az „Új versek“ megjelenésével a nemzet legnagyobb és legnépszerűbb nacionalista költőjévé vált. A „Lira“, „Az én világom“ soraiiban ismét visszatért a dalmát sziklák közé, de ezekből már nem a legendák lágy ritmusa hangzik, hanem Ady délszláv rokonelke szól az új idők új dalaiban. A „Sarjű“ című költeményében a legerőteljesebb a hang; a természetlen, rideg sziklák között élő nép tengernyi bánatának elzokogásán túl a sorok mélyéről már a forradalmi hév tüze csap elő. De alig hogy fölgyúl, máris kialszik, mert Nazor nem forradalmi lélek: hangjához jobban illik a sírás, mint a fogak csikorgatása.

Jóllehet, az új versek nyomán egész „nazorizmus“ támadt a fiatal horvát irodalmi életben, a költő azonban nem azért vált nacionalista költővé, mert a nagy szláv korfordulóban (1914) népéről akart szólni népének, hanem a benne élő nyugtalanság, az örökös útkeresés kiolthatatlan vágya érlelte meg a nemzeti romanticizmus kései dalnokát.

Rimbaud vagy Petőfi életkorának majd háromszorosát érte meg eddig: egy évvel előbb született, mint Ady s még ma is él. Túl hosszú életkor ez egy nyugtalan lírai lélek számára. Nazor az epikusok lassú fejlődési menetét még prózai munkáiban sem tűrte meg, poéta vére gyorsabb fejlődést követelt. A romantikus líra hangja épp úgy elmaradt mögötte, mint évtizedekkel előbb a legendák színes világa; Arany és Ady korát túlélve egyideig a művészi formákra való törekvésben élte ki magát. Az esztétikai kultúrálódás azonban csak átmenetet jelentett Nazor költészetének utolsó szakaszában, s nem megállapodást. A polgári életstílus még mint nyugalmazott pedagógust sem kötötte meg, mert ősz fejjel nem az elmélkedő tudós és esztéta útját választotta, hanem hátat fordított az individualizmus világának és legutóbbi írásaiban a kollektív eszméket szólaltatta meg.

Költészete a horvát nép irodalmának és történetének három arcát mutatja.

A HORVÁT LIRA ideológiai és formai fejlődése a „Preporod“-tól (a nemzeti megújulás korától) Preradovics, Krancsevics és Nazor Vladimir költészetén át érkezett *Krlezsa Miroslavig*. A fejlődésnek ez az útja a magyar líra Vörösmarty, Petőfi, Arany, Ady vonalával mérhető, s a horvátok közül Krlezsa került legjobban a magyar Hortobágy poétájának hatása alá.

Irodalmi jelentősége és szerepe nagyobb, mint valamennyi elődjéé, mert a horvát szellemi élet az ő műveiben emelkedik föl a nyugateurópai magaslatokig. Míves költő, drámaíró, elbeszélő és esztétikus, kultúrája öt nyelv gazdag anyagából gyűlt össze. A zág-rábi gimnázium falai közül indult, mint a horvát főváros szülőtte és a pécsi kadétiskolában, majd a budapesti Ludovikában öltött egyenruhát; így ismerkedett meg a magyar kultúrával. A fiatal katonatiszt huszonegyéves korában írta meg első novelláját „Zarathustra és az ifjú“ címmel és három évvel később (1917) jelentkezett első verseivel. A háborús évek ünnepelt költője Nazor Vla-

dimir volt, akinek romantikus hangja jobban megfelelt a régi világba feledkezett horvát értelmiségnek, mint a „Pan“, a „Horvát rapszódia“ és „A versek könyve“ fiatal, forrongó poétájának mondanivalói. A századfordulóban Horvátországban is sok minden elakadt, mintha megfeneklett volna a béke nyugalmas vizében, s a városokban is csak lassan kezdett kibontakozni a szociálizmus születől már érintett új társadalom arca. A közélet magán viselte a monarchia bélyegét, s a kétnyelvű, felemás kultúra ittrekedt maradványai a fővárosi palotáktól egészen a kisvárosi tisztviselőlakásokig továbbra is őrizgették a mult emlékeit. Elfordultak attól, ami ezt az életstilust zavarta és azoktól is, akik a nemzeti élet belső revízióját akarták és átalakításának szükségességét hirdették. Krlezsa — Ady harcához hasonlóan — ennek a régi világnak üzent hadat; harcolt is ellene bátran, de javító szándékában is többet ütött a szomszédos idegenen, magyaron, osztrákon, svábon, mint a saját fajtáján.

Az a sajátos, szubjektív szemlélet, amely irodalmi kritikáiban megnyilatkozik (Magyar változatok, Ady Endre költészete) és amelyvel még ma is szemléli a magyarságot, nem a széleslátókörű költő tiszta élményeiből fakad, hanem katonatiszti emlékeiből táplálkozik. Bár multjával gyökeresen szakított, hiszen világszemlélete épp az ellenkező oldalra állította, legnagyobb élménye mégis az osztrák-magyar neobarokk világ maradt. Ha lírája nem is, tanulmányai, elbeszélései és drámái csordultig teltek a monarchia hibáinak és bűneinek emlegetésével olyannyira, hogy az osztrák és a magyar nép erényeinek — nem dicséretére — fölemlítésére sem jut hely írásai-ban. A „Glembay uraság“, a „Haldoklás“ erős iróniával megrajzolt társadalmi keresztmetszet; a főúri osztály romlottságát, határtalan önzését és megalomániáját viszi színpadra legapróbb részleteiben, megfélekedve arról, hogy Horvátországban is a kastélyon kívül élők jelentik a nemzetet közel egy évszázad óta, s ez a magyar földön is így áll. A polgári társadalom pedig az egész Közép-Dunamedencében egyformán örökölte a letűnt világ társadalmi és politikai életének merev s a mai szemlélettel sok tekintetben ellentétes jellegét.

Krlezsa első drámai kísérleteit 1922-ben elutasította a zágrábi Nemzeti Színház, pár esztendővel később a „Galicia“ című drámai játékát a bemutató kitűzött napján vették le műsorról. Nehezebben és több sikertelenséggel indult, mint kortársa, Begovics Milán, mert nagyobb föladatokra vállalkozott. Az új horvát drámai irodalom megszületése kettőjük nevéhez fűződik, Krlezsa mégis többet jelent, mert művei egy egész történelmi korszakot örökítenek meg a szociális tartalomnak és a művészi formának szerencsés egységesítésével.

A modern horvát irodalomnak kétségkívül egyik legnagyobb egyénisége: lírai költészete Verlaine, Rimbaud, Rilke és Ady hangját idézi: drámái mellé magyar hasonlatnak Németh László „VII. Gergely“ és „Cseresnyés“ c. drámai játékát állíthatjuk. Krlezsa Adyt fordította, de az ő műveit mind a mai napig nem ismeri a magyar közönség.

„A TEMÉRDEK EMBERI GYARLÓSÁG és a sok-sok emberi jóság egészen másképp fest, ha közömbösen, érdektelenül nézzük és másképp, ha fölemelkedünk és megvizsgáljuk magunkat és másokat a halhatatlanság perspektívájából. Csak ilyen szemlélettel és az ilyen értelmezéssel élve érdemes írni.“

Budak Mile, a mai horvát próza egyik legnevesebb egyénisége írta ezeket a sorokat az „Elvirágzott cseresznyefa“ c. regénye elé, mint rövid bevezetőt, amely pár szóban programot és írói példaképet jelöl meg. Mondanivalóiban azt érezteti, hogy mindenekelőtt az erkölcsösség magaslatai felé tör s meg nem alkuszik, mert nem kenyere a divatos irodalmároskodás olcsó sikere. Közelebb áll a néphez, az elesett parasztsághoz, mint a szocialista Krlezsa, aki izig-vérig intellektuelli; mint epikus nem annyira a magas szellemi kultúrára, mint inkább a lelki s etikai kérdésekre építette a maga irodalmát. Termékenysége nagy, sokkötetes művekkel igazolja ezt a sajátos nacionalista társadalomszemléletet s írói magatartást.

Budak Mile alig másfél évtizeddel ezelőtt tűnt föl a horvát irodalomban novellás kötetével. A „Hegyek alján“ címmel összegyűjtötte a lapokban, folyóiratokban megjelent írásait, amelyek a likai hegyek szegénysorsú népének szűkölködéséről, a kövekkel, a kegyetlen időjárással és a terméketlen földdel vívott örökös harcra adnak hírt. Új hangot ütött meg eredeti alakjainak megjelenítésével: jó kezdés volt és nagy ígélet. Első regénye, a „Feszület“ 1931-ben jelent meg s nem sokkal később látott napvilágot az „Elvirágzott cseresznyefa“. A négykötetes regény a karsztok rideg világának rajza. Főhőse Bojanics Dragan, katonatisztból lett vidéki tisztviselő, aki tisztviselőcsaládból származó feleségével végigküzd a szürke, kispolgári élet minden megpróbáltatását. A világháború után nyomorúságos élet szakad rájuk, de még ennek az egyensúlyát is fölborítja gaztetteivel volt tisztbarátja, Dujmovics Ivica. Az összeomlás elkerülhetetlen: Dragan baltával végez élete megrontójával s ezzel a maga életét is megpecsételi. A kispolgári élet erőtlensége, felelőtlensége és tehetetlensége Dragan vallomásaiban bontakozik ki:

„Én elismerem, hogy gyenge vagyok, de erősen hiszem s meg vagyok szilárdul győződve arról, hogy mindez, ami az életemben történt, nem az én bűnöm. Ez a történelem... Tévétra kerültem, de csak azért, mert vergődésemben nem is tudtam, hogy én vagyok az, — vagy valaki más, aki eltévedt.“

Az „Elvirágzott cseresznyefa“ hősei esendő emberek s szentül hiszik, hogy *valaki* más idézte elő pusztulásukat.

Budak igazi elbeszélő készsége „A tűzhely“ c. négykötetes regényében mutatkozik meg. Kristálytisztá epikájában a szláv lélek mélységei kerülnek fölszínre olyan művészi tökéletességgel, hogy a horvát kritika méltán hasonlítja ezt a nagy művet Dosztojevszkij „Karamazov testvérek“-éhez. A regényben egy likai falu parasztvilágának belső életéről van szó: semmi másról, mint *tűzhely-alapításról*, de az akadályozott házasság körül kerekedő vihart Budák olyan drámai erővel írja le négy kötetten át, hogy műve szinte a nép époszává szélesül s Reymont-i mozdulattal öleli át a paraszt-

világot. A lelki ellentéteket, a bűnt és a bűnhődést olyan lélektani tudással és plasztikus érzékkel állítja szembe, az emberábrázolást s a lelkekben feszülő tragikum mélységeit oly művészi erővel oldja meg, hogy ezzel a folklorista zsánerű lélektani regény első s leg-erősebb horvát képviselőjévé válik.

A kispolgári társadalom és a parasztság él Budák műveiben: a polgár erőtlenül, akarat nélkül, a paraszt hittel és meggyőződéssel. Az egyik a megalkuvó világ, amely tűr, belenyugszik mindenbe, abba is, hogy maradjon minden a régi, a másik változtatni akar a sorsán.

Legnagyobb regénye az utóbbi világ igazságait hirdeti.

A DUNAMEDENCE SORSÁT ALAKÍTÓ, romboló vagy építő események a modern horvát irodalom békés és dolgos műhelyeit is földúlták. A vihar, amely, úgy látszik, minden régi emléket s értéket elsöpör útjából, a szellem embereit sem hagyja meg a helyükön.

Nazor Vladimir ősz fejjel odahagyta otthonát, polgári kényelmét: a partizánok táborába ment s Titó tábornagy mellett a „nemzeti felszabadító bizottság“ egyik vezetője lett.

Krlezsa Mirosláv idegzetét összeroncsolta a pusztító idő: elméje elborult s egy horvát író társ jóvoltából valahol a hegyek között egy kis szanatóriumban várja javulását.

Budák Mile nem szenvedett nagyobb megrázkódtatásokat: a fővárosban maradt s a Poglavnik usztasa kormányában miniszteri tárcát vállalt.

A történelem rendelte így az útjukat...

LÉVAY ENDRE

A POLITIKAI NEVELÉSRŐL

I.

A POLITIKAI NEVELÉSNEK az a része, mely az egész nemzetet érdekli, nagyrészt a külvilágra és a vele való érinkezésre vonatkozó ismeretek nyújtásából áll. Ezek az ismeretek nemcsak az általános műveltség szempontjából szükségesek és fontosak, hanem azért is, mert azok alakítják a politikában vezető nemzedékeket.

Magyarország politikai kiválóságokban a legnagyobb nemzetek vezető embereit is elérő arányt mutatott 1790 és 1848 között. Ennek a hat évtizednek a történetében a magyar politikai vezetés színvonala mellett szembetűnő gazdagságával találkozunk azoknak a tehetségeknek, melyek a modern Magyarország kialakításában közreműködtek. Még senki sem tekintett szét a régi magyar országgyűlések munkáján és beszédein, senki a magyar vármegyék sokaságának gyakran csak otthon szereplő vezető férfiain, azzal a szándékkal, hogy a magyar politikai tehetség érvényesülését, alkotó munkáját felkutassa és megvilágítsa. Ennek a munkának a részletekre kiterjedő elvégzése olyan ismeretlen gazdagságát mutatná a magyar politika multjának, milyennel a nagy nemzetek közül is csak kevesen rendelkeznek.

Ha mi magyarok keresnénk ennek a gazdagságnak az értékelését, azt lehetne mondani, hogy magunkat dicsérjük. De úgy véljük, nem lehet ugyanezt mondani akkor, ha Magyarország nem-magyar népeit, a nemzetiségeket kérdezzük meg. A magyarországi nemzetiségeket ugyanis a magyarelles propaganda rendszerint szembe szokta állítani a magyarokkal és ha mi nem is fogadjuk el őket ellenségeinkként, mint ezt a magyarelles propaganda feltűntetni szokta, elfogadhatjuk őket a magyar politika kritikusaiként. Már pedig a magyarországi nemzetiségek 1848 és 1871 között egy értelemmel azért kértek maguknak jogakadémiákat, mert abban a feltevésben éltek, hogy a magyarok 1790 és 1848 között azért mutattak fel annyi politikai sikert, mert vezető embereik megfelelő politikai műveltséggel és ismeretekkel bírtak s ezeket az ismereteket a magyar jogi oktatás keretében szerezték meg. A nemzetiségek felfogása szerint a jogakadémia volt az, melyben a magyar szereplő emberek ez ismereteket megszerezték, s maguknak a politikában fölényt és vezetést biztosítottak.

Kérésüket nemcsak azzal indokolhatjuk, hogy Magyarország nemzetiségi vidékein jogakadémiák voltak és nem egyetem, ennek folytán természetes volt, hogy a nemzetiségek a jogakadémiákat ismerték, nem az egyetemet. Inkább azt kell mondanunk, hogy az egyetlen magyar egyetem akkor az ország fővárosában volt, a vidék az akadémiát ismerte a maga egyetemének. Még inkább lehetne azt mondanunk, hogy a nemzetiségek a magyar jogakadémiában keresték annak a munkának a sikerét, melyet ma az egyetemek munkájának mondanának.

II.

A MAGYAROK A JOGI OKTATÁSNAK egyetemek helyett akadémiai mintáját a velencei állam egyeteméről, Padovából ismerték, mert ott az egyetem elmélet helyett politikai tudományokkal foglalkozott. A velencei államnak ugyanis politikailag képzett erőkre volt szüksége, hogy azok az ő kormányát hagyományos sikerrel vigyék s szolgálják az ő érdekeit a lagunáktól az óceánokig. A velencei állam padovai akadémiáján és archigimnáziumában — ez a két megjelölés Magyarországon is megtalálható — sok magyar nyert magasabb politikai képzést a XVI. században; ott szerezték meg azokat az ismereteket, amelyek őket hazájokban, különösen Erdélyben, magasabb közszolgálatra képesítették.

Mikor az ország a török uralom alól felszabadult, a XVIII. század első magyar országgyűlései, a magyar nemzedékeknek hasonló képzést kívántak nyújtani. A magyar állam szolgálatára kellő ismerettel bíró férfiakat kerestek; azokat előkészítendő, a velencei padovai oktatásnak Magyarországon élt emlékéhez tértek vissza. Nem az elméleti módon tanító egyetemet választották mintaképül, melyet akkor Magyarországon még keveset ismertek s tanítási módjánál fogva nem tartottak eléggé gyakorlatinak, hanem az akadémiai módszert vették alapul a jogi oktatásban.

Az 1715. LXXIV. §. közsükségletként állapította meg a magasabb iskolázást és ettől kezdve számíthatjuk azokat a törekvéseket, melyek annak eszközlését szorgalmazták.

Az 1723. LXX. §. szentesítése után III. Károly király azt a kérdést intézte a magyar királyi helytartótanácsához, hogy milyen alapok állhatnának rendelkezésre a magasabb állami szolgálatra nevelő intézetek felállítására és fenntartására. Ugyanezt a kérdést ismételte meg Mária Terézia királynő az 1741. XLIII. §. szentesítése után, mire az országgyűlés, az 1548. XII. §. és az 1550. XIX. §. alapján, a török pusztítás következtében magukra hagyott apátságok vagyonát jelölte meg, mint olyat, melyet fel lehetne használni abból a célból, hogy „embereket neveljenek, kik majd Ő Felsége és a haza körül érdemeket szerezni igyekeznek“. Ugyanakkor az országgyűlés az 1741. XLIV. §-ban, az 1740 óta Egerben működő kollégiumot jelölte meg mintaképül azzal, hogy annak jogi oktatási rendjét és működését elismerte. Ez a megjelölés döntő hatással volt abban az irányban, hogy az egri alapítás célja gyakorlati volt: Heves-vármegye, tehát a vármegyei közélet és közszolgálat számára nevelt jogászokat. Fontos volt és ezzel kapcsolatos az is, hogy a kollégium, tehát az egri jogászképzés felügyeletét az alapító egyházon (érseken és káptalanon) kívül Heves-vármegye rendjei gyakorolták. Egyetemenél ez nem volt elképzelhető, mert az egyetem a tudomány műveléséből, nem pedig a közsükségletből indul ki, az egyetemek a tudományok művelése végett alakulnak. Az egri példánál tehát szembevetendő volt annak a kapcsolatnak az átvétele, mely a velencei állam és az általa fenntartott, az ő állami szükségleteit szolgáló padovai egyetem között megvolt.

Az egri akadémiai elismerő 1741. XLIV. §. alapján készült el

a magyar királyi helytartótanács 1742-i felterjesztése, mely hasonló mintára, országos jellegű intézet felállítását javasolta, fenntartására pedig az elhagyott bátaszéki apátságnak közel 15 ezer holdat kitevő birtokát jelölte meg.

A javaslatból a bécsi kormányzat Magyarország helyett az egész Habsburg-Birodalom részére létesített kollégiumot, mely a kollégium névvel — *Collegium Theresianum* — együtt a bátaszéki alapot is megtartotta. Így a bécsi akadémia megszervezésével (1749—1751) Magyarország megrövidült, a magyar országgyűléstől megállapított közszükséglet változatlanul kielégítetlen maradt. Mária Terézia később azzal kívánta kárpótolni a magyar közvéleményt, hogy 1776-ban, a Budára helyezett Pázmány-egyetemmel kapcsolatban, a bécsi kollégium mintájára, országos nevelőintézetet állított fel és elrendelte benne a jogi tárgyak tanítását.

A bécsi *Theresianische Akademie* és a budai *Academia Regia Theresiana* tehát nemcsak neveik nyomán kerültek közös alapra, hanem azért is, mert mindkettő egyetemmel állott kapcsolatban, jogi oktatással is foglalkozott. Kitűnt ez abból, hogy a budai egyetem 1779-ben a bécsi Teréziánum számára lekötött bátaszéki alapot a maga részére igényelte, a vele kapcsolatba hozott budai Teréziánum fenntartását abból kívánta eszközölni. Kitűnt abból is, hogy a Bécsben visszatartott alapokat meg nem kapván, az egyetemi alapból ő maga tartotta fenn a budai nevelőintézetet. A budai nevelőintézet ennél fogva nem volt középiskola, nem állott kapcsolatban sem a középiskolákkal, sem azok igazgatásával, a középiskolai hatóságokkal. Olyan intézet volt, melyben a tanítás, tekintettel a magasabb állami szolgálatra való előkészítés céljára, külön tanterv alapján folyt: *a grammaticis classibus incipiendo usque studium juris inclusive*.

Ez volt a jogi oktatással is foglalkozó első királyi magyar akadémia — a bécsi Teréziánum testvérintézete, — a magyar Teréziánum.

Nyilvánvalóan azért alakult így a helyzet, mert az általános műveltséget nyújtó nyilvános iskolák nem nyújthatták, a magukétól eltérő, különleges képzést azokból az ismeretekből, melyekkel a magasabb állami szolgálatba lépőknek kellett rendelkezniök.

Így érthető az is, hogy a magyar királyi helytartótanács maga kérte a Bécsben visszatartott alapok visszatérítését (1779. szeptember 27) és hogy nem kapott elutasító választ, mert a válaszlevél a döntést függőben tartotta (1870. február 2).

Hogy a magyar országgyűlésektől kívánt ismeretek közé a külügyi szolgálathoz megkívánt ismeretek is hozzátartoztak, azt nem szükséges külön bizonyítanunk. Erre vonatkozólag ugyanis számtalan törvény áll rendelkezésünkre a XVI. és XVII. századokból, melyek magyar diplomaták alkalmazására vonatkoznak, különösen a keleti országokban és a keleti államokkal kötendő szerződésekkel összefüggésben.

A bécsi kormányzat elismerte a követelés jogos voltát azzal, hogy magyarországi születésű diplomatákat is alkalmazott, később ilyeneket választott a bécsi Teréziánumból.

Megindokolta ezt az eljárását az, hogy a hatalmak Mária Teréziát Magyarország királynőjének ismerték.

Tudott dolog volt ugyanis a magyar kormányzat és a magyar országgyűlés rendjei előtt az, hogy a külső hatalmak Mária Terézia címét a Magyarország királya címre szorították. Magyarország szempontjából ez nem jelentett megrövidülést, mert nem a magyar királyi címet szorították meg. Fontos volt azonban, hogy a hatalmak Mária Teréziát Magyarország királyának nem elismerték, hanem annak ismerték; nem ruháztak rá új címet, hanem általuk ismert régi címzést vettek elő; Mária Terézia nem kért sem új címet, sem elismerést; ebből világosan következtethető volt, hogy a magyar állam elismert jogi személyiségnek számított a hatalmaknál. A hatalmak Mária Terézia birtokai közül a magyar királyságot jelölték meg, mint olyant, amelyet ők addig önálló jogi személyiségnek, szuverén államnak ismertek és ilyenként fogadtak el.

Fontos ez a megállapítás egyrészt azért, mert ebből következik, hogy a magyar államnak akkor sem volt szüksége külön elismerésre, mikor 1918-ban Ausztriától különvált, a jogi személyiségének korlátozására vonatkozó minden vita és találgatás tárgyaltalan volt. Fontos volt azonban másrészt azért is, mert ha Magyarországnak szüksége volt a magasabb közszolgálatra vonatkozó nevelésre és a külpolitikai ismeretek tanítására olyan időkben, mikor külügyeit a bécsi kormány intézte, úgy az országgyűléstől közszükségletként megjelölt politikai nevelés kérdése nem válhatott kevésbé fontossá akkor, mikor az országnak magának kellett gondoskodnia külügyeinek intézéséről és azokról a megfelelő módon képzett szakemberekről, kik az ő külügyeit szakszerűen intézni hivatottak lesznek.

Tudott dolog volt a korabeli magyar kormányzat és az országgyűlés rendjei előtt az, hogy a francia külügyminisztérium a trónralépett Mária Terézia címétül nem talált mást, mint azt, hogy Magyarország királynője; ugyanígy az is, hogy a francia kormány 1741-ben külön szükségesnek tartotta kijelenteni, hogy a háború „nem Magyarország ellen folyik“ (1741. augusztus 7). De tudott dolog lehetett az is, hogy az angol kormány Mária Terézia trónralépése után bécsi nagykövetének új megbízólevelet küldött, melyet az a császár halála után Magyarország királynőjének mutatott be (1741—42). Továbbá, hogy Mária Terézia 1745-ig minden külső hatalommal mint Magyarország királynője szerződött, mert más címen akkor nem szerződhetett volna. Ez a tény azért fontos, mert a királynő ezen az úton a magyar állam szerződésalkötési jogát gyakorolta; már pedig ez csak elismert jogi személyeket, szuverén államokat illetett meg. VII. Károly német császár 1744. január 23-ikán tett nyilatkozatában kijelentette, hogy Mária Teréziához intézett hadüzenetével nem kívánta érinteni a magyar állam szuverenitását. XV. Lajos francia király 1744. április 26-ikán hozzátette, hogy Magyarország királynőjének üzent hadat, a hadüzenet jogát a magyar állammal szemben gyakorolta, aminthogy 1745-ig a békeszerződések is a magyar uralkodó nevében jöttek létre.

Mindezeket kiegészítette az, hogy Mária Terézia követői ebben

az időben Magyarország uralkodójának követeiként szerepeltek az idegen udvaroknál. Maga Kaunitz herceg kancellár is ekként címezte magát: *ministre plénipotentiaire de Sa Majesté la Reine de la Hongrie*.

Joggal tehette fel ezek után a magyar országgyűlés azt, hogy a magyar királyi kormányzatnak a külső hatalmakkal való érintkezés folytán, a külszolgálat betöltésénél is lehet szüksége arra alkalmas jelöltekre. Joggal azt is, hogy ehhez nem elegendő az a jogi készség, mely kizárólag a belső szolgálatra képesít. Joggal azt is, hogy a magyar király a szuverén uralkodók, a magyar állam a szuverén államok sorába tartozván, a velők való érintkezésben olyan magyarországi jelölteket kell — olyanokat lehet — alkalmazni, akik azokat és a külvilágot ismerik, abban megállják helyüket, méltóképpen képviselik a magyar királyt és a magyar államot, megvédik azok érdekeit.

Ezek voltak a magyar politikai nevelés kezdetei.

III.

ELEVÜLHETLEN ÉRDEMET szerzett magának az egri kollégium volt növendéke, Ürményi József kancelláriai tanácsos azzal, hogy a politikai nevelés ügyét magáévá tette, annak elrendezésén munkálkodott s a kérdést a lehetőség szerint megoldani törekedett.

Az 1777-ben kiadott *Ratio Educationis* XXV. cikkelye, mely a jogi oktatást szabályozta „mindazok részére, kik a király és a haza szolgálatára szánták magukat“, megfelelt az 1715. XLIII. §. következő szavainak: „az ország közjávára és boldogulására“. Az idézett XXV. §. lényege ugyanis nem volt egyéb a jogi oktatás korabeli reformjánál, annak az állam és a nemzet, a közélet szükségleteihez való alkalmazásánál. Úgy, amint azt az országgyűlések 1715. óta, régi hagyományok alapján, kívánatosnak tartották.

Benne volt az idézett cikkelyben öt királyi jogakadémia felállítása is, melyeknek alapítólevelét Mária Terézia 1780-ban állította ki. Ezek az akadémiák ellátmányukat, az egyetemmel együtt, a tanulmányi alaphól kapták, az alapító levél értelmében az egyetem leányintézetei voltak: *ipsius Universitatis quadamtenus filiae*. A királyi rendelkezés alá tartozó alapokból való fenntartás nem egyedüli hasonlósága volt az egyetemnek és a jogakadémiának; oda tartozott a budai Teréziánium, az *Academia Regia Theresiana* is, mert Ürményi a budai nevelőintézet ügyét szintén rendezni kívánta. Nemcsak emléke élt benne annak, hogy nevelőintézet volt az egri kollégium és az általa jól ismert bécsi Teréziánium is. Hasonló közös vonásuk volt az egyetemnek, a vele kapcsolatba hozott budai Teréziániumnak és az ugyanazon alapokból fenntartott királyi jogakadémiáknak az, hogy valamennyi a Padovában működő akadémia nevet viselte. Ürményi akadémia néven alakított magyar főiskolai típust, ebbe az egyetem jogi karát is beleértette, a jogi oktatás reformjában az egyetem jogi karát, a budai Teréziánium jogi tagozatát és a jogakadémiákat is egybefoglalta. Még tovább mehetünk azzal a megállapítással, hogy mindhárom intézmény a

királyi jelzöt használta: hogy azok ugyanazon egy ember gondoskodása alá tartoztak, ennek célját pedig az 1780-iki alapítólevél következő szavai fejezték ki: *(ut) juvenus se pro omnigenis status et officiis aptam reddere valeat.*

Ez a királyi program adta meg a magyar politikai nevelésnek, különösen pedig a magyar jogi oktatásnak azt a jelleget, hogy az elméleti tárgyakkal szemben a gyakorlati képzésnek biztosított előnyöket.

Ürményi működését vizsgálva tehát nem szabad szem elől tévesztetni, hogy három intézmény állott szemei előtt. Tervei összeomlását az idézte elő, hogy József császár a hármat elkülönítette egymástól: eltörölte a nevelőintézeteket. 1783-ban megszűnt a bécsi, 1784-ben a budai Teréziánium; 1791-ben a bécsi Teréziániumot ismét megnyitották, de a budait nem állították helyre. Magyarországon egyedül a nyilvános iskolák maradtak meg és így maradtak meg a magyar jogakadémiák is. A közpályákra készülő fiatalok a jogakadémiákra tódult és a főherceg-nádor 1795-ben már azt jelentette Bécsbe, hogy némelyik akadémiának több hallgatója van, mint az egyetemnek: „*bei der Universität (giebt es) sehr wenige Schüler, ja viel wenigere als in manchen Akademien*“.

A nemzet közel érezte magához, a maga érdekeihez és szükségleteihez az akadémiákat; 1848-ig az akadémiákon képezték magukat azok, akik a közéletben szerephez jutottak. Ennek a nemzedéknek a szereplése a hatvanas és hetvenes években ért véget.

IV.

ÜRMÉNYI REFORMJAINAK lényegét a politikai, a magyar államra és a külvilág államaira vonatkozó ismeretek nyújtása alkotta. Ezek természetét világítja meg előttünk az az összehasonlítás, melyet az alábbiakban az 1777-iki *Ratio Educationis*nak, az 1790—91. országgyűléstől küldött nevelés- és oktatásügyi bizottság határozatainak, az 1806-ban új alakban közzétett *Ratio Educationis*nak vonatkozó részeiből állítottunk össze.

Az 1777. rendelet CLXXXV—CLXXXIX. cikkelyeiben, az 1791. szeptember 4-ikén elfogadott bizottsági határozatban és az 1806-iki szabályzat CXXXI-ik cikkelyében a külvilágra vonatkozó ismeretek a következő módon szerepelnek: A nemzetközi jog beható tanítása mindhárom helyen előfordul: 1777. CLXXXV. §. *Pacis bellique negotia concernentibus in juribus comparata ad alia Regna et Provincias.* — 1791. XIV. §. *Jus positivum Gentium Europaeorum ex pacificationibus et aliis Tractatibus enatum, una cum Caeremoniali Europeo.* — 1806. CXXXI. §. *Jus positivum Commune Gentium Europaeorum, Jura item Legationum et Nauticum.*

Az egyetemes történelemből: 1777. CLXXXIX. §. Franciaország története 1328, Spanyolország története 1474, Anglia története 1486, Dánia története 1457, Svédország története 1521, Nápoly története 1265, Oroszország története 1682 óta, 1791. XIV. §. Az európai államok oknyomozó története Nagy Károlytól kezdve. 1806. CXXXI. §. Az európai államok oknyomozó története Nagy

Károly óta. A történelmi tárgyakhoz tartozik: 1791. XIV. §. 12. A vesztfáliai békeszerződés és az attól kezdve felmerült európai vitás kérdések története, a vesztfáliai békeszerződés alapján. 1806. CXXXI. §. b) Az európai nemzetek között felmerült viszályok története, valamint ezzel kapcsolatban a vesztfáliai szerződés megkötése óta létrejött békeszerződések, tárgyalások és megegyezések.

A nemzetközi joghoz: 1791. XIV. §. 17. A követküldés joga és a tengerjog.

Mindkettőhöz a modern nyelvek tanítása (*linguarum cultura*): 1791. XIV. §. 20. a keleti és az orosz, francia, olasz nyelvek tanítása.

A gyakorlati cél az 1806. CXXXI. §. szerint az, hogy a hallgatók kereskedelmi, statisztikai (állami és törvényhatósági) szolgálatba, diplomáciai pályára léphessenek: *auditores qui se Legionibus aptare volunt*.

Ezen az alapon kérte az 1791. XVII. §. magyarok alkalmazását a külszolgálatban, az 1792. VIII. §. pedig hozzátette, hogy jelentkezzenek azok, akik megfelelő képesítéssel rendelkeznek. Kétségtelenül nem tette volna ezt, ha nem tételezte volna fel, hogy ilyenek vannak; azt is fel kell tennünk, hogy a jogi oktatás reformja óta nyugodt volt aziránt, hogy az ilyen ismeretekben való képzés Magyarországon is folyik.

Nem válhatunk meg Ürményitől anélkül, hogy meg ne említsünk egyrészt a bécsi alapok visszatérítésére vonatkozó követelését, melyet az 1807-i és 1808-i magyar országgyűlések abban az alakban újítottak meg, hogy a bécsi Teréziánumot Budára helyezték át; másrészt pedig, hogy ki ne emeljük reformjának egységes szellemét és gyakorlati jellegét.

Ez indította Napoleon császárt Ürményi reformjának átvételére. Nem az egyetemi rendszert vette át Magyarországtól, amit nem is tehetett volna meg, hanem az akadémiák rendjét, amit nem találhatott más országokban. Franciaországot tankerületekre osztották; a kerület székhelyén akadémia állott, az akadémia keretébe tartozott az egyetem, a kerületi nevelőintézet, a középiskolák. A beosztás megfelelt a hat magyar tankerületnek, amelyeknek székhelyén mindenütt volt akadémia (Budán egyetem), nevelőintézet és archigimnázium.

Ürményi reformjával kapcsolatban merült fel a magyar diplomácia kérdése, különösen a Magyarországgal szomszédos keleti államokban levő követségeknek magyarokkal való betöltése, a régi magyar törvények alapján felmerült kívánság érvényesítése.

V.

NEM VALASZTHATJUK EL a XVIII. század végén elért sikereket attól az európai szemlélettől, melyben a magyar állam helyet foglalt.

II. Lipót az 1790-i reichenbachi szerződést mint Magyarország királya kötötte meg, a Habsburgok még Németalföldet is mint Magyarország királyai kapták vissza, holott Németalföld sohasem tartozott a magyar királysághoz. Mikor az osztrák dominium csá-

szársággá alakult át (1804. augusztus 11), az uralkodó I. Ferenc császár pátensben tudatta mindenkivel, hogy ez a rendelkezés nem érinti Magyarországot (1804. augusztus 17). A magyar állam tehát megtartotta külön jogi személyiségét, érvényben maradt és elismerést nyert az 1790—91. magyar országgyűlésnek az a királytól szentesített határozata, hogy Magyarország független ország, semmiféle más országnak alávetve nincsen.

Ugyanezt jelentette a francia és az orosz császároknak az a törekvése is, hogy Magyarországot az osztrák császárságtól való elszakadásra bírják. Az 1804—1809. francia és az 1812-i orosz kísérleteken kívül meg kell említenünk a brit és francia kormányoknak azt a nyilatkozatát, mely az osztrák császári cím alapjának a magyar királyi méltóságot tekintette. Különösen fontos volt ezzel kapcsolatban a brit kormány állásfoglalása, mert arra vonatkozott, hogy ha nem lesz Németország császára is az osztrák császár, akkor Anglia nem láthat mást az osztrák császárbán, Magyarország és Csehország királyánál. Fontos volt ez az állásfoglalás azért is, mert Bécsben az a gondolat merült fel, hogy a Németországból kilépő császár, Csehországnak Németországhoz való tartozása folytán, legfeljebb Magyarországnak lehetne császárává.

Az elmondottak figyelembevétele szükséges annak bizonyításához, hogy az 1790—91. magyar országgyűlés nem ok nélkül kívánta magyar követ kiküldését a Törökországgal folytatott béketárgyalásokhoz. Követelésének alapját a királytól szentesített régi magyar törvények alkották, a király nem tudott kitérni a követelés elől és magyar követet delegált a tárgyalásokhoz.

Messzebb ment az országgyűlésnek az a követelése, hogy a külügyek intézésére vonatkozó felségjog gyakorlása rendeztessék, erre vonatkozólag parlamenti bizottság küldessék ki. A magyar királyi kancellária 1790. november 14-én kelt feliratában olyan álláspontot foglalt el, hogy az Ausztriában örökjogon uralkodó Habsburgoknak Magyarország királyaiként való elfogadása következtében külön magyar külügyekről nem lehet szó, tehát nem lehet szó külön külügyi igazgatásról sem, legfeljebb arról, hogy a közös külszolgálatban magyarok megfelelő arányban nyerjenek alkalmazást. A kérdés ilyen alakban nyert legfelsőbb jóváhagyást és ez a rendelkezés maradt érvényben 1918-ig, a Habsburg-Birodalom felbomlásáig.

Ez az elhatározás tette fontossá azt, hogy a külügyi szolgálatra előkészítő akadémia egyedül Bécsben, az osztrák állam területén volt, mert a Teréziánumot 1791-ben ismét visszaállították, viszont a magyar Teréziánumot nem állították vissza. Ennek folytán a külszolgálatba lépő magyarok sem nyerték a kiképzést magyar földön és magyar szellemben. A magyar közvélemény a nemzet szempontjából elveszetteknek tartotta őket, arányszámuk a kiegyezésben kimondott paritás ellenére is csak 70:30 arányt mutatott az osztrákok előnyére és a magyarok hátrányára.

Ilyen körülmények között csak a politikai nevelés, a külvilágra vonatkozó ismeretek megszerzésének lehetősége maradt meg, a jogi oktatás keretében, 1848-ig.

Mindenkinek emlékezetében maradt azonban az 1791. LXV. §., mely a béketárgyalásra küldött magyar delegátusnak a császári delegátussal való egyenjogúsítását célozta. Ez nem volt egyéb a paritás elvénél, az osztrák és a magyar államok és kormányok között, Kossuth 1848-ban ebből a gondolatból indult ki, mikor Magyarországnak a külügyek intézéséhez való jogát kívánta érvényre juttatni.

Ugyanígy alkotott fontos precedenst a bécsi kormánynak az az eljárása, hogy az ujoncok megadásával kapcsolatban a magyar országgyűlésnek beszámolót adott a külügyek viteléről (1830. VI. §., 1840. II. §.). Metternich kancellár ezekben az esetekben kimutathatólag Magyarország állami különvalóságát, a magyar állam felségjogát vette figyelembe.

VI.

METTERNICH gyakorlati politikus volt és az 1848-as forradalom idején Kossuth is csak gyakorlati téren kívánt újítást, államjogi téren nem is kívánhatott, mert mind a császár, mind kormánya elismerték a magyar állam felségjogát.

Ausztria és Magyarország között kétségtelenül mérsékelte volna az ellentétet az, ha megtörténik a megegyezés a két kormány között azon ügyek vitelét illetőleg, melyeket a Pragmatica Sanctio alapján közösöknek tekintettek. Azoknak igazgatását azonban az osztrák császári kormány maradéktalanul magának igényelte és a magyar királyi külügyminisztert hatáskörétől fosztotta meg azzal a rendeletével, amelyet körjegyzékben juttatott el a külföldi miszsiókhoz. Ebben arra utasította őket, hogy a magyar királyi külügyminisztertől ne fogadjanak el megkereséseket. Ezt az 1848. július 30-án kibocsátott körrendeletet követte azután az augusztus 31-én a magyar királyi kormányhoz intézett ultimátum, melyben az osztrák császári kormány a külügyek intézésének kizárólagos jogát magának igényelte, az elhatározás végrehajtása végett pedig az osztrák császári csapatok átlépték a magyar határt.

Ezek után nem terhelte felelősség a magyar királyi kormányt azért, mert megbízását az uralkodónak visszaadta, még a forradalmi kormányt sem azért, mert kitartott az uralkodótól szentesített régi törvények megtartásában, azok szellemében kívánt gondoskodni a magyar állam külső képviseletéről. Az első kiküldetéseket az osztrák külügyminiszterrel egyetértőleg eszközölték és csak mikor a régi udvari kancellária megosztása nem történt meg, javasolták magyar külügyminisztérium felállítását 1848. nyarán, a kormány azonban 1849. április közepéig eltekintett annak felállításától.

Ugyanígy tett lépéseket a forradalmi kormány abban az irányban, hogy a régi törvények szellemében a keleti országokba magyar ügynökök küldessenek. Így került Konstantinápolyba Andrassy Gyula gróf, aki később mint közös külügyminiszter intézkedett ugyanebben a tekintetben.

Nagy politikai jelentősége volt ezek után annak az oktatási

reformnak, melyre az osztrák megszállás idején a cseh Thun Leó gróf osztrák miniszter vállalkozott.

Ausztriában és Csehországban ugyanis az egyetemi rendszer uralkodott, az osztrák-cseh rendszerbe való beolvasztás egyetlen akadályának a magyar akadémia látszott. Ezzel megindult a küzdelem Ürményi magyar akadémiaja és jogi oktatása ellen.

Thun gróf abból indult ki, hogy az osztrák állam területén 3.5 millió, Magyarországon 0.7 millió, Erdélyben 0.4 millió lakosra esik egy jogi kar, egyetem vagy főiskola. Nem abból, hogy Ausztria és Magyarország külön államok, melyeknek alkotmányos fejlődése és jogrendje különböző, hanem abból, hogy ha Magyarország a jogi oktatás terén felsőbbiséget mutat, ezt azzal lehet megszüntetni, ha Magyarország egyetemét helyezik az akadémiák fölé. Magyarország ebben az esetben csak egy egyetemmel fog rendelkezni, az akadémiák elvesztik az egyetemmel való kapcsolatukat.

Az 1850. szeptember 29-én kibocsátott rendelet nyitotta meg az utat az egységes, osztrák centralista államjog előtt; azt Schmerling Antal osztrák miniszter házitanítója, a cseh Lustkandl Vencel adta elő a bécsi Teréziánumban, melynek élére azután maga Schmerling került.

Schmerling jó viszonyban állott a magyar konzervatívokkal, kik őt kormányra segítették és kieszközölték az 1860. októberi pátentst, mely az alkotmány visszaállítását ígérte meg. A miniszterré lett Schmerling erre szakított magyar barátaival és 1861. februárban osztrák centralista szellemben bocsátotta ki a februári pátentst. Így találta szemben magát az 1861-i magyar országgyűléssel, melynek élén Deák Ferenc a februári pátentst elutasította. Megoldás helyett átmeneti állapot következett, az pedig Schmerlinget is megbuktatta. Ezt az átmeneti helyzetet (provizorium) használta fel a miniszter oldalán küzdő Lustkandl arra, hogy a bécsi Teréziánium jogi tagozatán előadott jogtörténeti előadásaiából külön osztrák-magyar államjogot alakítson ki. Schmerling működése, Lustkandl munkája (Das österreich-ungarische Staatsrecht, 1863), Deák válasza (Adalékok a magyar közjoghoz, 1863), a húsvéti cikk (1865), Schmerling bevonulása és elhelyezkedése a Teréziánum élén (1865), a kiegyezés megalkotása (1867) tehát egybetartozó események voltak.

Ezekben az eseményekben a magyar akadémiai és jogi oktatásnak jelentékeny szerepe volt; a magyar ügy diadalából természetesen folyt az a visszahatás, hogy a győzelmet az akadémiai rendszer kiépítése biztosítsa.

VII.

HA MINDEZ nem úgy történt, amint azt várni lehetett, annak egyéb okai lehettek.

Az okok halmazából kevés figyelmet keltett az, hogy az 1867-es kiegyezés Magyarországnak a nyugathoz való igazodását erősítette meg, gyengítette és csökkentette a kelet iránt való érdeklődést, amelyet Andrássy Gyula közös külügyminiszter és munkatársai az ország figyelmébe ajánlottak.

Eötvös József és Trefort Ágoston miniszterek a dualizmus első két évtizedében nem állították vissza mindazoknak az ismereteknek a tanítását, amelyeket Thun gróf 1849-ben eltörölt. Andrassy a magyar nemzet érvényesülését képviselte és kereste a külvilágban, annak érdeklődését a keleti országok iránt, a régi balkáni nemzetek talpraállítását; ugyanakkor a politikai nevelés hiánya elősegítette a megnyugvást abban, hogy a külvilággal való kapcsolat nem volt szükséges, mert a külügyek vitelének terhét Bécs vállalta. Ezen kikapcsolódás folytán a külvilágban is elhalványodtak a Magyarországra vonatkozó ismeretek, a külügyi érzék elsorvadt, megszűnt a kapcsolat a külső nemzetekkel.

A dualizmusnak ebben az időszakában két számbavehető esemény történt a felsőoktatás terén.

Az egyik az 1874-i tanulmányi rendelet volt, mely a jogi szigorlatok kizárólagos jogát az egyetemeknek tartotta fenn és ezzel megtörtént az első lépés az akadémiák elsorvasztása, az egyetemek túlzusofolása, új egyetemek felállítása és az akadémiák megszüntetése felé.

A másik a Bécsbe vitt alapoknak a magyar kormány hatáskörébe való utalása volt. Az osztrák és magyar kormányok között ebben a tárgyban létrejött egyezményt (1875. november 29) az uralkodó is megerősítette (1878. február 28), ennek alapján pedig a bécsi Teréziánium részére új alapítólevelet állított ki (1878).

VIII.

UGYANEbben az időben a halálra ítélt akadémiai rendszernek a Dunamedence nem-magyar népei, a nemzetiségek keltek védelmére. Azok ugyanis a magyarság politikai sikereit az akadémiáknak az általok jól ismert politikai nevelésnek és oktatásnak tudták be. Ugyanakkor tehát, mikor a kormányzat a magyar akadémiától az egyetemi monopólium oldalára tért át, a nemzetiségek a magok részére akadémiákat követeltek.

Az erdélyi százszok meg voltak elégedve az 1844-ben felállított szebeni jogakadémiával, mert az régi kiváltságaik felkutatásával tett szolgálatot a százsz érdekeknek. A jogakadémia sorsát a kolozsvári egyetemnek 1872-ben történt felállítása pecsételte meg.

A szlovákok, kiket a csehek mellé állott politikai vezetőik a magyarokkal szemben Bécs oldalára vontak, 1861-ben kelt felterjesztésükben jogakadémiát követeltek.

A ruszinok (oroszok) 1861-ben még a szlovákoknál is tovább mentek, mert a Magyarország határain kívüleső Galiciában, tehát osztrák igazgatás alá vont lengyel területen, a lembergi egyetemnek magyar szabású jogakadémiává való átalakítását kérték; olyan államba kívánták bevinni az akadémia intézményét, mely az egyetemi rendszert ismerte kizárólagosnak. Nyilvánvalónak látszott, hogy az egyetemi oktatás elméleti jellegével szemben gyakorlati jogi és politikai oktatást kívántak.

A szerbek patriárkája már 1852-ben kérte szerb jogakadémia felállítását, mikor Thun gróf az egyetemi rendszer monopóliumát

kívánta bevezetni. Ugyanő 1860-ban két szerb jogakadémiát kért, mivel pedig ez az 1861-i országgyűlés feloszlata miatt szóba nem került, a szerb képviselőjelöltek az 1865-i választásokban programjukba vették fel a szerb jogakadémia követelését.

A románok 1848. óta kértek akadémiát; ezt az 1863—64. erdélyi országgyűlésen azzal indokolták, hogy az erdélyi magyaroknak Kolozsvárott, az erdélyi szászoknak Szebenben van jogakadémiájuk.

A nemzetiségek együtt emeltek szót az akadémiák felállítására mellett 1868-ban, de akkor már a követelés áldozatul esett a centralista-egyetemi programnak, melyet 1867—1888. Eötvös és Trefort képviseltek.

IX.

GR. CSÁKY ALBIN KULTUSZMINISZTERT ez bírta arra, hogy a hanyatlás beállott folyamatát megállítsa.

Elgondolását nem értenénk meg, ha nem kísérnénk őt arra a magaslatra, melyről a bécsi Teréziánium élén álló Schmerlinget látta ellenfelének, annak centralista osztrák összbirodalmából kívánta kiemelni a magyar oktatás felségjogát. Ezért nyerte meg magának előbb a felségjogot gyakorló uralkodót és ezért nyúlt egyszerre valamennyi problémához.

Hosszú tanácskozások után, 1893. végén beterjesztett javaslata gyakorlativá kívánta tenni a jogi oktatást, a közszolgálatra való magasabb képzés szempontjából. Meg akarta szüntetni mindazokat a hibákat, melyeket később a jogprofesszorok maguk írtak a jogi képzés terhére; az egyetemi fokozatokat az egyetemek részére kívánta megtartani; nem kívánta elsorvasztani, hanem korszerűen kívánta megreformálni a jogakadémiákat; helyre kívánta állítani azt a jogi oktatást, mely Magyarországnak Thun szemében felsőséget adott, amelyre Ürményi szerint Magyarország kormányának és 72 vármegyéjének ismét szüksége lett.

Nem szabad felednünk, hogy ugyanezek a problémák állottak Ürményi előtt is, a XVIII. század végén; ugyanazok a vármegyék akkor is megvoltak, a hallgatóknak csak egy egyetem állott rendelkezésükre, a túlzusufaltság érve akkor is szerepelt. Ürményi ezt az akadémiák megszervezésével háritotta el, Csáky az egyetem és az akadémia kérdésének együttes megoldásával kívánta eltüntetni.

Ürményi korában a rendek 15 ezer hold jövedelmét ajánlották meg olyan intézet felállítására, melyben a magyar állam céljait szolgáló magasabb nevelés folyt. Csáky ezért állította fel 1889-ben a magyar Teréziániumot pótló budai nevelőintézetet, melynek az uralkodó saját nevét engedte át. A paritás alapján országos jellegűvé kívánta tenni, a fenntartó alapokat az egyházak és törvényhatóságok, Horvátország és Fiume adták össze. A magyar királyi Ferencz József-Nevelőintézet a Teréziánium mintájára készült, nem a középiskolai igazgatásba helyezett, hanem a miniszter és a kormány közvetlen vezetése alá rendelt, az országgyűlés ellenőrzése alatt álló országos nevelőintézet volt, melyet a miniszter a bécsi Teréziániummal hozott viszonylatba s magyar Teréziániumnak szánt;

a magyar alapok visszanyerése esetén, mire az 1875-i megállapodás reményt nyújtott, a bécsi nevelőintézet jogutódának tekintett.

Ha hozzátesszük, hogy Csáky alatt, 1891-ben létesült, a pesti kereskedelmi akadémiával kapcsolatban, a Keleti Kereskedelmi Akadémiai Tanfolyam, akkor az ő minisztersége valóban visszatérést jelentett a magyar politikai nevelésnek Ürményitől kezdeményezett, Andrássytól kívánt és az országgyűléstől Csáky gróf idejében alátámasztott régi programjához.

Semmi sem mutatta Csáky rövid miniszterségének fontosságát, minthogy távozása után minden a régiben maradt.

Az egyetemi rendszer monopóliuma kivégezte az akadémiákat, de Tisza István gróf, egyik költségvetési beszédében abban foglalta össze észrevételeit, hogy a jogi oktatás a nemzeti szükséglettől más irányba tért el.

Miután a jogi oktatás reformjának kérdése nem a külvilágra vonatkozó ismeretek visszaállítása körül forgott, a külvilág ismeretét nélkülöző országnak az őt nem ismerő hatalmak által történt felosztása olyan állapotban történt meg, hogy azt a magyar nemzet nem sejtette, annak lehetőségét nem hitte el; a korabeli nemzedék már nem ismerte a külvilágot és annak politikai fejleményeit.

X.

NEM SEJTETTE, hogy a trianoni felosztás értékelésben Muhi és Mohács mellé volt állítható, mert az egész európai rend, amelyben a magyar nemzet élt, változásnak indult és rengése nem állott meg. Ezért állapította meg a magyar béke delegáció elnöke, hogy a politikai nevelés terén, mely a nemzetnek egyik legelső és legfőbb feladata, erős visszahatás fog elkövetkezni, ha a nemzet a vele történeteknek és a maga sorsának tudatára ébred. Felfogása szerint, a nemzet fennmaradása érdekében, ennek eléje kell mennünk, hogy neki a munkában segítségére lehessünk.

Mindenekelőtt a szükségletet kellett megállapítanunk.

A szükséglet és a róla való gondoskodás a következőkben mutatkozott:

I. Miután Magyarország elvált Ausztriától és önálló állammá lett, magának kellett gondoskodnia külügyi viteléről és a hivatásos diplomáciai képzésről.

A *hivatásos diplomáciai képzés* terén a magyar királyi kormány rendeletek útján írta elő az általa, a külügyi szolgálatba való felvétellel kapcsolatban követelt ismeretanyagot.

II. A *diplomáciai előképzés* terén, a Bécsben még tanulmányokat folytató magyar növendékek az 1898-ban felállított *Konsularakademie* előadásait hallgatták. Az intézet 1918-ban átalakult, de magyar akadémia nevét megtartotta; mint *Académie consulaire de Vienne, Ecole internationale de sciences politiques et d'économie politique*, a párizsi mintára tért át.

Végzetesnek látszott a helyzet abban a tekintetben, hogy a XVIII. században Ürményitől bevezetett nemzetközi vonatkozású tárgyakat a jogi oktatás terén sehol sem adták elő.

Ez készítette a magyar kormányt 1920. január 12-én kelt rendeletének kibocsátására és az immár sok pályán szükséges külügyi előképzésnek és ismereteknek főiskolai úton való biztosítására. A rendelet a budapesti tudományegyetem fakultásaival egyenjogú egyetemi közgazdaságtudományi kart létesített azzal a céllal, hogy az „a külkereskedelmi és nemzetközi képviselőre rendszeres tanítás útján széles közgazdasági alapon előkészítsen és ezekben az irányokban tudományos képzést adjon“. Ezért ott önálló „konzuli és külképviseleti szakot“ állított fel, amelyen „a konzuli és külképviseleti szakon megfelelő történeti, politikai, közgazdasági, jogi és nyelvi tanulmányok alapján külképviseletünk emberei képeztetnek“. A rendeletet az 1920. XXXI. §. jóváhagyta ugyan, de a külügyi szak 1926-ban megszűnt.

A főiskolai vonatkozásban előállott fenti hiányt kívánta pótolni a külügyminisztériumtól 1942. végén felállított *Külügyi Intézet*. Nem alakult azonban konzuli akadémia, melynek akadémia jellege a Csáky-féle magyar Teréziánus gondolatával egybekapcsolható lett volna és amely az 1938-ban, Ausztriának Németországhoz történő csatlakozása folytán felszabadult bécsi alapokat, az 1780-i alapító levél szellemében az eredeti célnak megfelelő módon használhatta volna fel.

III. A *politikai nevelés* szélesebb vonalán az 1911-ben kibocsátott jog- és államtudományi tanulmányi és vizsgarend kötelező tárgyként vezette ugyan be a legújabb kor történetének tanítását, de már nem szerepelt az 1932-ben kelt szabályzattervezetben, mert annak hallgatását a bölcsészeti karon is csak ajánlotta. Miután azonban az 1936-i felsőoktatási kongresszus iratai szerint a bölcsészeti kar a középiskolai tanári pályára készített elő, évekig megtörténhetett, hogy a legújabb kor története nem került, esetleg nem olyan alakban került előadásra, hogy azt jogászok használhatták. Mivel pedig a jogi oktatás ugyanígy ügyvéd-bírói pályákra való előkészítő tanfolyammá vált, nyilvánvaló lett, hogy olyan szükséglet állott elő, melyről az államnak kellett gondoskodnia.

IV. A miniszter 1921-ben kiadott rendeletével „felvetette a felekezeti jogakadémiák megszüntetésének tervét, amit a jogásztultermeléssel indokolt“. Az 1918-ban elkövetkezett megszállás ugyanis egyszerre négy jogakadémiát szüntetett meg. Mivel közöttük a kassai állami és a nagyváradi királyi jogakadémia is megszűnt, a felekezeti jogakadémiák magokban maradtak. Megszüntetésük ellen az egri jogakadémia ismét Hevesvármegyével keresett kapcsolatot. Ez visszatérés volt a XVIII. század precedenséhez, mikor a jogakadémiák a közszolgálatra készítettek elő, saját kebelökben vármegyei gyűlést és parlamentet tartottak. Ugyanakkor a román állam megtartotta és román állami jogakadémiává tette a nagyváradi királyi jogakadémiát, a szerb állam Szabadkán állított szerb jogakadémiát. Annak ellenére történt ez, hogy mindkét állam az egyetemi rendszernek hódolt; egyedül a cseh kormány tartott ki következetesen az egyetemi rendszer kizárólagossága mellett és a kassai, eperjesi jogakadémiákat megszüntette, a szlovákoknak egyetemet állított, a ruszinok régi követelését nem vette figyelembe.

V. Főiskolai jellegű volt a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karon, Teleki Pál gróftól szervezett *Keleti Intézet*, ez azonban csak rövid ideig állott fenn és nem fejlődött ki, bécsi mintára, keleti akadémiaiává.

VI. Nem került vissza a jogi oktatás rendjébe az a nemzetközi vonatkozású ismeretanyag, melyet Ürményi a XVIII. században a jogi oktatásban elhelyezett: a külvilág politikai ismerete.

A jogakadémiák tervezett megszüntetésével ugyanis nem járt együtt annak az ismeretanyagnak a megmentése, mely egykor a magasabb közszolgálatra való nevelést, a politikai életben szereplő emberek és a társadalom politikai nevelését eszközölte.

Az 1936-ban megtartott felsőoktatási kongresszus az egyetemekre, a fennálló tanszékek feladatára szorítkozott. Miután pedig a XVIII. században előadott ismereteket 1848. óta nem képviselték tanszékek, a politikai nevelés anyaga nem került vizsgálat alá: a szükséglet változatlanul megmaradt, mert a régi jogi oktatás politikai nevelő hatása elsorvadt és megszűnt.

VII. Intézményes visszaállítása nem volt elképzelhető másként, mint a főiskolai kérdés megoldása és a jogi oktatás korszerű reformja útján. Ezt igyekezett előmozdítani társadalmi téren a Magyar Külügyi Társaság, mely Apponyi Albert gróf elnöklete alatt már 1920-ban megalkotta a *Külügyi Szemináriumot*, a külügyi vonatkozású ismeretek szabad egyetemét. A közgazdaságtudományi kar helyiségében, egyetemi szakemberek bevonása mellett a társadalom legkülönbözőbb rétegéből több ezer hallgató előtt ismertette a külvilágra vonatkozó ismereteket.

VIII. Hasonló célt szolgált a Magyar Külügyi Társaság kebelében 1920-ban alakult *Balkán-Bizottság*, melyet 1941-ben új alapokra fektettek és amely a Balkánra vonatkozó ismeretkörből két év alatt száznál több szakszerű előadást tartott.

IX. A húszas évek közepén megindult egyetemközi munkálatok során, a Magyar Külügyi Társaság kebelében, felmerült olyan budapesti nyári egyetem kérdése, amely pótolni kívánta a keleti országokkal szükséges kapcsolatokra való előkészítést, lehetővé kívánta tenni a keleti, különösen a balkáni érdeklődőknek azt, hogy megismerjék Magyarországot, kutathassanak és szakszerű vezetés alatt dolgozhassanak Budapest gazdag könyvtáraiban és közgyűjteményeiben. A balkáni és keleti nemzetek értelmiségének, kutatóinak és előadóinak, tanulni és kutatni vágyó fiatalságának a magyar fővárosba való irányítása, belátható időn belül szellemi központtá tette volna Budapestet a Balkán és a Kelet irányában.

X. Végül elmaradt a magyar Teréziánium útján eszközözendő magasabb államcélú nevelés kérdésének rendezése is. A régi magyar országgyűlésektől és Mária Teréziától, majd Ferenc Józseftől erre szánt magyar alapok 1938-ban visszakerültek ugyan Ausztriából, a Ferenc József-Nevelőintézet azonban, melyet a kormányzat és az országgyűlés magyar Teréziániumnak szánt, a nyilvános középiskolák tápintézetei közé soroltatott, azok fölöttes hatóságai alá rendeltetett.

a) A felsorolt kérdések megoldása nem képzelhető el másként,

mint visszamenni az országos jellegű és államcélú nevelés és oktatás terén az 1715. után megállapított közszükségletig és ahhoz, aki azt megállapította: az ország egyetemét képviselő országgyűlésig.

Ebben az értelemben a magyar kormányzat a magyar országgyűléssel együtt illetékes, hogy a kérdésben döntsön, a fennforgó közszükségletet, a változott időknak megfelelően, megállapítsa és arról az ország nevében, országos jellegű döntést hozzon, a kérdésnek egyetemes rendezését eszközölje.

Eldöntendő, hogy közszükséglet-e még ma is, úgy mint századok óta volt, a magasabb közszolgálatra való nevelés, van-e szüksége a nemzetnek olyan ismeretekre, melyek az ő fiait a külső nemzetekkel való érintkezésre képessé teszik; van-e szükség a magyar oktatásban arra, hogy a magyar nemzet a többi nemzeteket, a magyar állam a többi államokat, Magyarország azt a külvilágot megismerje, amelyben él és amelyben sorsa eldől.

b) Az oktatás kérdésében vissza kell menni az 1777—1806. reformokig.

Eldöntendő, hogy nélkülözhetők-e a bennök előírt ismeretek, vállalhatja-e valaki a felelősséget azért, hogy ezeket a nemzet és állam jövő vezetésére hivatott nemzedékektől megvonja.

c) Ha erre nem vállalkozhat, úgy vissza kell térni az 1848-ig fennállott oktatási rendhez, a trianoni katasztrófa tanulságai alapján, melyet a magyar nemzet a külvilágról alkotott helyes fogalom nélkül élt át, gondoskodni kell arról, hogy a fiatal magyar nemzedékek a külvilág politikai felépítéséről és viszonyairól magoknak helyes fogalmat alkothassanak.

A jogi oktatás teljes átalakítására van szükség.

Nemcsak olyan értelemben, amelyben azt az illetékes szakemberek eddig elmondották, hanem abból a szempontból is, hogy 1848. óta elsorvadt politikai nevelő hatását visszanyerje.

d) Az akadémiai nevelésnek és oktatásnak államcélú beállítása a külvilágra vonatkozó ismeretek nyújtásában volna kívánatos; ez hivatott a diplomáciai előképzés nyújtására.

e) Független ettől a rendelkezéstől a jogi oktatás olyan értelmű reformja, hogy a külvilág politikai berendezésére vonatkozó törvényelmi és nemzetközi jogi képzés régi jellegében mindenütt visszaállíttassék.

f) A magasabb államcélú nevelés kérdése szintén a főiskolai képzéssel kapcsolatban oldandó meg, úgy, amint ez a bécsi és budapesti Teréziániumokban történt.

A megoldás csak az egész országra kiható, egyetemes megoldásként képzelhető el. Az egész országról és az egész nemzetről van szó, nem helyi vagy mellékes érdekekről és tekintetekről. Az ország és a nemzet, a magyar állam megmaradásáról; arról, hogy fenntartásukra képesekké tegyünk, megfelelő ismeretekkel és műveltséggel lássuk el a későbbi nemzedékeket. Ezt azoktól megvonni jogunk nincsen, ezért a felelősséget senki sem vállalhatja.

HORVÁTH JENŐ

SZEMLE

PARASZTNÉPÜNK MULTJÁNAK FELTÁRÁSA

MINT KÖDÖS MESSZESEGBŐL előhőmpölygő folyó, úgy zúg felénk s ragad magával a történelem örök hullámverése. Hogy állhassuk meg helyünket a rohanó áradatban? Mikép vethessünk gátat neki s tehessük termékenyítő erővé? E kínzó sorskérdésekre igazi, mély fundamentumon épült választ nem adhatunk, míg ki nem derítettük: honnan zúdult felénk az ár, mint feszítette széjjel partjait s ásta medrét mostani mélységére? Vissza kell tekintenünk a zezugos útra, melyet az elődök jártak be, egy-egy parányi csöpp a végeláthatatlan özönlésben; a multat kell fürkésznünk, ki-kiemelkedve, amennyire ember-voltunk engedi, a jelennek sodrából. A távoli, kiapadhatatlan forrásnak nem hatolhatunk mélyére; be kell érnünk azzal, hogy a folyam látható futását, nemzetsorsot tükröző útját vegyük szemügyre. Bár a mult egy-egy foszlánya ködpáraként felszáll, elillan tekintetünk elől, bőven marad, ami megfoghatóan tárul ki s mintegy új életre kél előttünk; sokszor jobban át is látjuk, mint az árral úszó egykorúak, kellő távlat híján. A medernek hol egyenes, hol kanyargó menete, az ide-oda hajladozó vonal, melyben az állam életútja majd előre lendül, majd megtorpan s visszaperdül: régmult századok homályából is előcsillan, nagy messzeségből nyomon követhető. A betorkolló patakok, erek gyarapodást tükröznek, népi feltöltődést, szellemi hatásokat, melyek csakhamar elvegyülnek az áradatban: a folyam ismét egygyé forr, s attól fogva minden csöppje egybetartozik megint. Ami különválik s a közös sorsból, életheadolytonosságából kiszakítja magát: előbb-utóbb vadvíz, posvány, holtmeder lesz, hanyatló korszakok s nemzeti katasztrófák szimbólumaképpen. Ám a pangás sekélyes szakasza vagy méltóságteljes hőmpölygés ünnepi ritmusa után néha újból rakoncátlan özönné szilajodik az ár; ilyenkor, nagy nekibuzdulások, forrongó válság évadján sűrűbben támad s magasabbra csap a sok egymást váltogató zúgó-zajló hullámfodor: sorsformáló egyéni tettek, politikai és hadiesemények megannyi egymásbasimuló láncszeme.

Csoda-e, ha a történelmiírás, Thukydidesztől kezdve Rankéig s még rajta is túl, a történet örök folyamának e messzecsillanó vonásait vetette papírra, a politikai fejlődés jelenségeit ragadta ki az emberi sors sokágú szövevényéből? Államalakulás és fejlődés, diplomáciai kapcsolatok és háborús vetélkedések: ezek alkotják a történet legszembevetőbb elemeit, belőlük adódik az a kézzelfogható, szinte megtapintható külső keret, melyben az egyes nemzetek benső életfolyamata lejátszódik. E belső: társadalmi, gazdasági, szellemi fejlődés kontúrjai viszont csak néha-néha bontakoznak ki a fürkésző szem előtt közvetlen élességgel; a felszínen morajló habok múltó fénytörése, ideig való játéka mögül csak döntő fordulópontokon, nagy megrázkódtatások idején törnek elő, kavargó örvénylésben, a történet folyamának addig rejtett, mély áramlatai. Különben síma, zajtalan, szinte észrevétlen a futásuk, mintha a történet magával ragadó sodra nem is belőlük tevődne egybe folytonos, lebirhatatlan erővé.

A PARASZTSAGTÖRTÉNET SAJÁTOS TERMÉSZETE

VAJON MI AZ OKA ANNAK, hogy míg a politikai élet hullámzása messze hallatja zúgását, mindaz, ami a csillogó felszín alatt rejtőzik: a belső, kivált a társadalmi és gazdasági fejlődés mély árama szemnek-fülnek oly kevéssé érzékelhető s alig hagy kézzelfogható nyomot maga után? Semmi kétség: e feltűnő különbségben döntő része van egyfelől a politikai, másfelől a társadalmi-gazdasági fejlődés, a két ellenpólus sajátos természetének. Az emberi mult valamennyi területe közül a politikai történet (s vele együtt az irodalom-, művészet-, egyház- és eszmetörténet) az, ahol az egyéniségnek mint történelmi tényezőnek a legnagyobb a szerepe. A népek, államok külső története, békés érintkezések és hadiesemények alakulása nagy mértékben függ egy-egy kimagasló individuum: uralkodó, államférfi, hadvezér teremtő és kisugárzó erejétől. Már az anyagi művelődés mezején jóval szűkebb térre szorul az egyéni iniciativa jelentősége: a történelemnek itt a közösség, a nép széles rétege a legfőbb hordozója; a társadalomtörténet meg egyenesen e kollektívumot vallja vizsgálódása tárgyául. Az anyagi szükségletek, gazdasági folyamatok általában az egész közösségbe bocsátják gyökereiket s a kollektívum minden tagjára egyformán kiterjednek. Éppen innen ered a gazdasági s a társadalmi fejlődés benső rokonsága: bennük évszázadok morzsolódnak le anélkül, hogy a politikai történet hőseihez hasonló sorsformáló egyéniségek lépnének elő, s hatásuk, mozdító erejük jobbra akkor is szerényebb. A gazdasági életben a szociális momentum van a hangsúly, a fejlődés ritkán kapcsolódik szembeszökően valamely egyénhez, tethhez, eseményhez. A társadalom mindenkor alakulása, a benne élő képzetek és értékelések minden időben irányító hatással voltak a gazdasági tevékenységre, a különféle kollektív képletek alkották a gazdasági élet munkaszervezeteit, ezek alakították ki apránként s hagyományozták nemzedékről-nemzedékre a különböző üzemmódot és munkamódszereket. Viszont a társadalmi életben is szembetűnő az ökonomikus tényező döntő szerepe: a szociális rétegződés végső elemzésben az anyagi javak eloszlásán alapul. A megélhetés, a létnek gazdasági eszközökkel való biztosítása az emberiség nagy tömegeinek közös gondja volt mindenkor; a társadalom alsó rétegeibe tartozó egyszerű embernek letűnt korokban is a gazdasági tevékenység, a kenyérkérdés alkotta legfőbb, szinte egész életét kitöltő gondját, egyforma kényszerítő erővel jelentkező problémáját. Ökonómikum és szociális elem: oly szorosan egybetartoztak az egész emberi mult folyamán, hogy a gazdaság- és társadalomtörténet — a történelmi birodalmánál a politikai történet mezejével átellenes szektorán — szinte egy és ugyanazon fejlődéssor két egybetartozó profiljának tűnik fel.

Gazdaság- és társadalomtörténetnek e benső kapcsolata nemcsak azzal jár, hogy a két studium csupán együttesen művelhető igazán — letűnt társadalmak életének megismeréséhez a gazdasági fejlődés feltárásán keresztül vezet a legjárhatóbb út —, hanem egyszersmind fokozott hangsúlyt ad a kettejükben közös kollektív momentumnak. A történelmi és sajátos területén nem téveszthetjük szem elől a tömeglélektan tanítását, hogy a közösségek élete sokkal nagyobb szabályosságot mutat, mint az egyéneké, benne kezdettől fogva elhatározó szerep jut az egyforma miliónek s az egyetemes gazdasági szükségleteknek. A kollektívum viselkedését nem annyira racionális megfontolások, mint inkább homályos érzések, ösztönök, hagyományok irányítják, ezek pedig — az emberi lélek alapszövegéhez tartozván — sokkal egyöntetűbbek az észbeli adottságoknál. Nincs az emberi fejlődésnek olyan folyamata, mely pusztán észkocokkal maradéktalanul meg lenne magyarázható; még a politikai történet eseményei sem vezethetők vissza mindenestől észbeli megfontolásokra, pedig bennük túl-

nyomó az individuális elem. Annál inkább óvakodnia kell a történéshöz attól, hogy a kollektív lélekhez saját értelmi funkcióinak pusztá belevetítésével közeledjék; ha valahol: a társadalomtörténetben jár igazán veszályl az eseményesorok mindenáron individualizáló-racionalisztikus alapon való magyarázgatása. Mint ahogy a multszázadi liberalizmus hidegen okszerű individualizmusa értetlen idegenséggel állt szemben a paraszttársadalom tradicionális közösségi intézményeivel — történeti síkon, a mély szokásszerűségben gyökerező szociális-gazdasági fejlődésről úgy adhat torz képet valamely hasonló szemlélet, melynek tükrében ez a szerves, növény-szerű kibontakozás tudatos tervezettség, célratörő számítás logikus eredményének tűnik fel. Az igazi társadalomtörténetnek éppen az ad roppant jelentőséget, hogy a politikai történet gyakori célszerűségi szempontjával, egyoldalúan racionális okfejtésével szemben rámutat a história mélyén lappangó irracionális erők, világosságot derít a spontán fejlődés, az organikus növekedés alapvető fontosságára az emberiség életében.

S HA MINDEZT ELMONDHATJUK a társadalom- és gazdaságtörténe-tről általában, annál inkább áll az parasztnépünk szűkebb körére nézve. Képzeltető-e mélyebb, szervezesebb emberi közösség a falu keretébe ágyazott jobbágytársadalomnál, mely minden gyökérszállával a földbe kapaszkodik, annak kimeríthetetlen mélységeiből szívja magába az életerőt? Hol van ettől a meleg, életteli emberi kölcsönösségtől a szociológia elvont, alak-talan csoport-fogalma vagy a mai városi „proletariátus“ szélfúttá hordalék módján egybeverődő tömege? Mint bensőséges családi tűzhely, úgy forrasztotta egybe a falu népét a közösségi élet: magába ölelte az egész embert minden életnyilvánulásában, igényt tartott teljes munkaerejére, de ugyanakkor a megélhetést is biztosította számára. Föld és települési szolidaritás: a természettel, organikus étellel való teljes, állandó kölcsönhatás s az egymásért való kollektív erőfeszítés, szoros egybefogózkodás, e kettő óvta meg a falu népét attól, hogy nyers hatalmi törekvések vagy számító gazdasági érdekek könnyű zsákmánya legyen. Évszázadok viharain át, községgé: igazi közösséggé kovácsolódva, olyan hűséggel tapadt a röghöz, mintha tudta volna: nemcsak ő nyer benne időtlen támaszt, a társadalom legsós s éppen ezért alaprétege, melyen az egész ország épül — hanem ugyanakkor maga is erőt sugároz: féltő ragaszkodásával a földet, éltető kincsét tartja meg nemzetének.

Hűség és megtartó erő; egyazon lelki magatartás két Janus-arca, olyan jellemvonások, melyek mindvégig integráns alkotó elemei maradtak a faluközösségnek. Aki valaha is lebecsült a történet mély áramába, láthatta: milyen híven őrizi a parasztság a felső, úri rend köréből alászállt kulturjavakat, mialatt cserében népi erejével, leghasználhatóbb fiainak testével-lelkével táplálja a magasabb rétegeket. A megélt megőrzése, nemzedékről-nemzedékre örökítése: ez tette a falu népét minden időben a nemzeti lét rendíthetetlen alapjává. Odafönn zúghatott a történelem viharja, megindulhatott a világ, táncolhattak a forgandó események hullámai — lenn a mélyben a parasztközösség mozdíthatlan szívóssággal öröködött intézményein s élte ősei hagyományát. Míg a külső történéshöz jobbra szinguláris, egyedi tények váltogatták egymást, kiszámíthatatlan, vissza nem térő események tevődtek össze mozgalmak valóságosorrá: a paraszttársadalom életét nagy állandóság, konzervatív vonás, a szokásszerűnek, intézményesnek uralma jellemezte mindenkor. Lehetett politikai eseményeké a felső, vezeték szólam a történelem orkeszterében, teltté, zengővé a parasztság sorsának mélyen rezdülő akkordjai tették: lenn, a nép életében, mintegy continuo-ként, folyton visszatérő folyamatok, közös, mélységesen emberi vonások adták az örök alaphangot.

Ez a feltűnő állandóság egyszersmind nagyobb egyformaságot is jelent: szemben a politikai fejlődés labilis jellegével, a falusi nép társadalmi-gazdasági élete törésektől, elhajlásoktól kevéssé zavart, konstans, folytonos vonalat mutat. Kivívó jelenség, váratlan fordulat itt ritkán adódik, nem torlódnak egymásra új és új események, a meglévőnek, megszokottnak nagy a tehetetlenségi nyomatéka. Ami mozgás mutatkozik, az látszólag többnyire fölülről indul ki, a közvetlen lökőerőt a politika hullámmozgásának dinamikája adja; a falu népe, bár végső fokon sokszor elsődleges, elemi jelentőségű irányítója a külső fejleményeknek, szemre inkább csak sztatikus tényező a történelemben. Csupán akkor lesz nyíltan a felszínen is forrongó válságok gyújtópontjává, ha már a feszítőerők apránként elviselhetetlenné fokozódnak: egyszersmind kilép megszokott medréből s zúgó özönként tör át a hagyomány-emelte korlátokon. Ám ez eléggé rika dolog, mert a jobbágnép szerfölött türelmes; a fejlődés többnyire lomhán, zajtalanul mozdul előre, de akkor végiggyűrűzik az egész közösségen, mintegy állapotszerűen széles társadalmi réteget ölel magába. Nem az egyes ember: e közösségek itt a történelem alanyai; az agrártársadalom multja nem ismer hősokeket, mint a politikai történet. Nem dicső vitézi tettekből, nem is fényes szellemi teljesítményekből tevődik össze a paraszti élet: az egyszerűnek, csöndesnek, munkás hétköznapoknak birodalma az. De csak attól lehet idegen ez a minden póztól és hangoskodástól mentes világ, akit elkápráztatott a politikai történet hőseinek ragyogása, s mögöttük nem látja meg az egyszerű átlagember félhomályba vesző dolgos alakját.

Ne rösteljünk tehát leszállni a politikai történet csúcspontjaira a falu egyszerű népe közé! Igaz, a kutatás itt nem tartogat számunkra tündöklő, nagyszerű látványt, csupán mindennapos küzdelem, csöndes életfolyamatok igénytelen képe tárul elénk; de az egész nemzet sorsa épül e hallgatag munkán. S a történelmi ábrázolás is éppen azáltal lesz közvetlenné, természetessé, úgy kap kellő szemléletességet, ha, túl a hatalom birtokosain, a „szegénység” sorsába is belemélyedünk. A politikai történelem úgyis többnyire kothurnusban járhatja s mindegyre díszes köntösbe öltözteti hőssé magasztosított szereplőit, méltóságteljes, szoborszerű alakot farag belőlük, mely ünnepi, hivatalos pózban áll elénk s mindig megfontoltan, komoly és patétikus gesztusokkal cselekszik; e „monumentális történetírás” (Nietzsche) magasztos és mereven ünnepélyes formái mögött éppen a mélyben áramló élet lüktetése sikkad el. Az igazán emberit csak az hozhatja hozzánk közel, a történetírást csak az töltheti meg életszerűséggel, ha a nagy egyéniségek messziről szembeötlő tettein túl az egyszerű nép, a parasztközösség feltűnés nélkül lemorzsolódó csöndes hétköznapjaira is felfigyelünk.

Nincsen benne semmi meglepő, ha sok historikus figyelmét ma is lenyűgözi a történelem felszínén játszó hullámok fénytörése és harsogása, s nem veszi a fáradságot magának, hogy mögéjük tekintve, a fejlődés alig áttetsző, zajtalanul tovasikló mély áramába bocsátkozzék. A külső történelem kutatása gyakran aránylag könnyűszerrel gyors és nagy visszhangot keltő eredménnyel jár, hiszen a politikai fejlődés többnyire jól szembevetendő, individuális események sorozatából tevődik össze, úgy halad előre s zökken vissza, feltűnő, nagy lépésekkel. Ezzel szemben a társadalmi-gazdasági fejlődés nehezen érzékelhető tömeghatásokban, a kollektívum állandó, de végtelenül kicsiny mozgásában mutatkozik, s így a belső történelem bűvara hosszas munkával is ritkán jut messzehangzó megállapításokra. Kivált a hagyományain, szokásain berendezkedésén feltűnő örökös konzervatív parasztság sorsa mutat folytonos, alig módosuló vonalat, nagy egyformaságot: apró, szinte észrevétlen változások símulnak egymásba, s csak az eredmény, a kész alakulás láttán világosodik meg a

fürkésző szem előtt, hogy új folyamat ment végbe. S nem elég, hogy e lassú, hallgatag történés csak kevéssé rögződik meg a forrásokban: a nehézségeket még fokozza, hogy az egyszerű falusi ember kifejezőképessége csekély, s életnyilvánulásai nagyobb részt az írásbeliség közbeiktatódása nélkül zajlanak le. Önfeláldozó munka nélkül nincs parasztságtörténet: egyszer fáradhatatlan egybehordása szórványos, hézagos adatoknak, másszor egy-egy vékony fonál éllesszemű kielenzése másvonatkozású roppant aktatömegből. S mindezen felül sok megértés is kell, hogy fel táruljon előttünk mindaz, ami betölti az egyszerű nép munkás hétköznapjait — valami alázat is, megilletődöttség a kicsiny, a csöndes, az igénytelen előtt. Nem csekély kívánalmak ezek, de nélkülük bajosan ragadható meg a paraszti élet, a kollektív mélykultúra a maga teljességében. Am túl a fejlődés megfoghatóvá tételén, ott van még utolsónak a történelmi ábrázolás roppant feladata is. Sorsformáló, jellegzetes egyéniségeket könnyebb megjeleníteni, konkrét vonásokkal megrajzolni, mint a távoli korba illeszkedő, környezetében felolvadó szürke átlagembert. S bár a szubjektivitás itt könnyebben kiküszöbölhető, korántsem nyílik tág tere racionális magyarázatoknak, mint a politikai történetben, melynek többnyire észszerű megfontolások szerint, tudatos tervszerűséggel cselekvő individuumok a hősei; a paraszttársadalom irracionális mélységekben gyökerező s az organikus természettel folytonos kölcsönhatásban álló ösztönös közösségi élete hasonló egyszerű motivációt távolról sem tesz lehetővé.

AZ EURÓPAI TÁRSADALOMTÖRTÉNETÍRÁS KIALAKULÁSA

ÍME: TÖL AZ ERDEKLÖDES HIÁNYAN s a tárgy fontosságának kései felismerésén, a kutatás és ábrázolás most vázolt nehézségei egyként részesek abban, hogy a társadalmi-gazdasági fejlődés, közelebbről a parasztságtörténet hosszú ideig elhanyagolt területe volt a történelmi. Ismeretes, hogy a történetírás hol politikai-dinasztikus, hol transzcendens célok szolgálatában, de mindenkép a politikai történet egyetlen dimenziójában ívelt hősmondák ködös misztikájából a tudományos rangot jelentő módszeresség és objektivitás felé. Nem annyit jelent mindez, mintha a hajdan való historiografusok ügyet sem vetettek volna a gazdasági-társadalmi jelenségekre; természeti csapásokról, inséges esztendőkről, népi megmozdulásokról hírt adtak hébe-korba a krónikások is, de csak mellékesen, kuriózumként, politikai fejlemények toldalékkaképpen. Évezredek után az emberi haladás zászlóvivője: a felvilágosodás üt rést elsőnek a politikai történelem addig nem is vitatott kizárólagosságán: nemcsak szekularizálja, a barokk transzcendens beállítottságától szabadítja meg a történetírást, hanem az állam egyeduralma alól is emancipálja. Az anyagi és a szellemi kultúra története egyszerre önálló értéket nyer, addig feljegyzésre nem is méltatott jelenségek fontosabbá válnak hivatalos évkönyvekben hosszadalmasan előszámláltaknál. Voltaire kimondja a döntő szót: nem hadjáratok s külpolitikai akciók adják a történés lényegét, hanem a belső igazgatás, a gazdasági s a kulturális fejlődés tényei; ezeket kell benső összefüggésük szerint analizálva előadni, nem pedig organikus egybe nem tartozó külső eseményeket kronologikusan egymás mellé sorakoztatni. Míg azonban Voltairenél állam és kultúra más-más síkban mozog, szerves kapcsolatok nélkül, s a nép még mindig nem egyéb örök tudatlanságra és fanatizmusra kárhoztatott tömegnél — Justus Möser már felismeri a gazdasági s a politikai szervezet összefüggését, sőt a kollektív jelenségeket is kellő figyelemre méltatja. Felvilágosodás és romantika határmesgyéjén, Möser a társadalomtörténet tulajdonképeni

megalapozója: a történés az ő szemében a népnek egyéni, önkényes beavatkozás számára hozzá nem férhető, öntudatlan közösségi tevékenységéből sarjad, s az így kialakuló gazdasági-társadalmi állapotok határozzák meg a politikai fejlődést. E józan mértéktartáson túlhaladva a romantika már mindenestül homályos érzéseknek, ősi tradícióknak, tudattalan irracionális alakulásoknak juttatja a főszerepet a történelem színpadán; s bár hajlandó a népben passzív tömeget látni, melyet csak felülről való gondoskodás mozdíthat előre, végső elemzésben a titokzatos „Volkgeist“-ot teszi meg a kultúra ősforrásává. Mindez azonban alig több idealisztikus spiritualizálásnál, a közösségi erők elvont kultuszánál; a népi tömegek reális szükségleteire, konkrét jelentőségére csak a XIX. sz. közepének forradalmi derítenek világosságát. Az 1848-ban kirobbanó szociális megmozdulások egyszeriben az események homlokterébe állítják a társadalom névtelen tömegeit, melyek addig csak a vékony felső rétegek közvetítésével vehettek részt az állam életében; s amint a liberális reformok nyomán a nemzet fogalma kitágul, hogy végre a népet is magába ölelje, úgy lép elő a kollektívum a történelemben is reális hatóerővé. A „dolgozók tömegei“ első ízben jelennek meg a színen önálló politikai hatalom birtokában, s az újdonsült szocializmus, hogy magának a kedvező helyzethől tőkét kovácsoljon, nem rest a jelen visszavetítésével a múltban is kimutatni s a történeti materializmus kész skémájába ágyazni a szociális erők és anyagi tényezők döntő szerepének, politikai kihatásának vélt és valóságos bizonyítékait. A gazdasági szempontok előtérbe nyomulása sem változtat tehát azon, hogy a politikai fejlődés álljon az emberi sors magyarázatának középpontjában; s még sokkal inkább az állam, az alkotmány sorsára függesztik szemüket, nem sokat gondolva „alantas“ tömegmozgalmakkal és materiális érdekekkel, a romantikát felváltó liberális történetírás képviselői. A természettudományok soha nem látott fellendülése azonban csakhamar ismét a kollektív jelenségek felé tereli a história érdeklődését. A közvéleményben gyökeret ver a hit, hogy csak az a disciplina tarthat számot a tudomány rangjára, mely természettudományos törvényszerűsége megállapítására képes; a történetírás tehát, hogy tudományos rangját mentse, a darwini evolúciós tan mintájára mindenáron törvényszerű fejlődés-elméletek felállítására törekszik. Erre a politikai történés keretei között, individuális-esetleges jellegénél fogva, természetesen vajmi kevés a lehetőség; az új, „pozitivistá“ történeti irány tehát elsősorban az anyagi és a szellemi művelődés kutatására veti magát, ahol a kollektív elem túlsúlya kauzális törvényszerűségek tekintetében több reménnyel kecsegtet. Így alakul ki a művelődéstörténet, élesen elkülönülve a politikai események tárgyalásától; benne fokozott hangsúly esik a gazdasági és társadalmi állapotok leírására, még pedig nem azzal a szándékkal, hogy megvilágosodjék: milyen hatással voltak azok a politikai fejlődésre, hanem önmagukért: a nép apolitikus életének ábrázolása önálló s szinte kizárólagos értékű történetírói feladattá válik. A pozitivistá tudósok legnagyobb része azonban korántsem jut el természettudományos törvényszerűségek megállapításáig, többnyire megreked szűkkörű specializálódásnál s az adatok rendszertelen feltárásánál. A történettudományok ez a mozaikdarabkára való széthullása, másrészt a történelmi materializmus egyoldalú szemlélete nem maradhat sokáig reakció nélkül: megszületik a szellemtörténet. Az új irány egyfelől, az anyaggal szemben a szellem primátusát hirdeti a történés tényezői között, s e szellem dinamikus hullámzását követve, egész kulturákra nézve egységesen vonja meg a fejlődés korszakait; másfelől a szétforgácsolódással szemben a történés egységét s a szintetikus ábrázolás szükségét hangoztatja. Bár a szellemi tényezők kidomborítása alapján véve nem kedvezett a társadalmi-gazdasági

fejlődés kutatásának, a pozitivismus által összehordott roppant, de széteső adattömegnek intuitív szintézisbe foglalásával, politikai és művelődéstörténet különállásának lebontásával s nagy európai összefüggések meglátásával a szellemtörténet ezen a téren is jelentős eredményeket könyvelhetett el magának.

A MAGYAR PARASZTSÁGTÖRTÉNETÍRÁS KEZDETEI

VAJJON MIKÉP REZONALT az európai törtéírárás most vázolt fejlődéséből kicsendülő indításokra a magyar történettudomány? Nincs itt terünk arra, hogy a hazai társadalomtörténet útját apróra nyomon kövessük; be kell érniünk azzal, hogy a speciálisan parasztnépünk multjával foglalkozó fontosabb munkákról adjunk futó áttekintést. Nem részletezhetjük azt sem, hogyan kezd a politikai események felszíne mögé, a szociális jelenségekig hatolni a humanizmus nyomán fellendülő krónikairódmunka tekintete; éppen csak utalunk Heltai Gáspárra, a nép harcos szószólójára, Szamosközyre, ki népi jellemvonásokban keres történeti indítékokat, s a társadalom állapotát előszeretettel rajzolgotó Szalárdira. Igazában csak a XVIII. századdal, tudományos történetírásunk megalapításának idejével kezdhetjük seregszemlénket. S mindjárt a kezdet jogos büszkeséggel és várákozással tölthet el: a magyar jobbágyság multjának első ábrázolása ugyanis jó kétszáz esztendővel ez előtt született meg, más szóval: parasztságtörténelmünk — tehát nem is a társadalomhistoria általában, hanem mindjárt annak egyik specializált ága! — egyidős történettudományunkkal. Voltaire korszakalkotó történeti művei még napvilágot sem láttak, amikor az európai híru magyar polihisztor, *Bél Mátyás* már papírra veti a magyar jobbágyság kialakulásának és fejlődésének első áttekintését „De servitute Hungarica“ címú, sajnos, mindmáig kiadatlan munkájában. Nincs elődje ezen a téren, akire támaszkodhatnék, alig van egyáltalán tudós értekezés, amit felhasználhatna. Törvénysszövegeknél, krónikáknál egyéb forrás még nem áll rendelkezésére; sok helyen azért okoskodással segít magán, az adatok tátongó hézagait sűrú hipotézisekkel kell kitöltenie. De tudós buzgalma s vállalkozásának merészsége így is joggal tarthat igényt bámulatunkra, bármennyire igyekezett is megtepnézni kezdeményezésének dicsőségét a hálátlan és méltánytalan utókor. (Ortvay Tivadar: *Bél Mátyás* „De servitute Hungarica“ c. kiadatlan kézírata, 1868.) Lehetnek, vannak is hiányai első igazi történettudósunk munkájának; egy éppen megszületó tudományágtól nem is kívánhatjuk, hogy Pallas Athéné módjára mindjárt teljes fegyverzetben lépjen elő. Egy érdeme azonban elévülhetetlen marad: elsőnek látja meg a parasztban a történeti feldolgozásra méltó tárgyat, elsőnek mutatja ki a tudomány eszközeivel, hogy a szolgaság történeti képzódmény s nem természettől való állapot, nem az isteni rend velejárója; tudós tanulmányban elsőnek hangoztatja, hogy a jobbágy is ember, s az embernek egyik legfóbb kincse a szabadság. Így lesz a nagyhíru pozsonyi lelkipásztor európaszerte ritkaságszámba menó parasztságtörténetével is a felvilágosodás úttörőjévé Magyarországon.

Láttuk, a felvilágosodás nyugaton is csak lassankint érlelte ki magából a társadalom multjával való foglalkozást; ne csodálkozzunk hát rajta, ha *Bél* próbálkozása messze a legelső maradt, s utána félévszázadig híre sincs hasonló vállalkozásnak lassankint nekilenduló történettudományunkban. A hosszú hallgatásnak, mely még inkább kidomborítja *Bél Mátyás* elsőségét, a történeti érdeklődés lassú elmélyülésén túl bensőbb oka is van. Mint az első átfogó magyaryelvú jobbágyságtörténet írója, K. Nagy Sándor, nem minden alap nélkül jegyezte meg: a történeti munká-

kat ekkor még jobbára nemesek írják, nemesi olvasóközönség számára: a politikai nemzet fogalmából kirekesztett jobbágyság multja még nemcsak méltatlan tárgy, hanem azzal — kivált a paraszt hajdani kedvezőbb állapotával — foglalkozni szinte szentségtörés-számba megy a megmerevedett rendiség korát élő Magyarországon. A paraszti származású Bél munkája ezért nem láthatott a maga idejében nyomdafestéket: ha megjelenik, a rendi reakció megtalálta volna a drasztikus eszközöket, hogy a „misera plebs contribuens“ hivatlan prókátorába a szót beléfojtsa. Kollár *Ádám Ferencnek*, az 1764/65-i országgyűlésen kitört vihar hősenek még ekkor, a felvilágosodás terjedésének kezdő idejében is a saját bőrén kellett tapasztalnia: mit jelent az, szembeszállni a hagyományos rendi felfogással — pedig nem is a nemesség féltve őrzött különállásához nyult hozzá, hanem az egyházzal szemben vitatta az uralkodó jogait. Nem csoda, ha csak II. József idején lépett elő a jobbágyság történetére vonatkozó kutatásaival (*Historiae iurisque publici Regni Hungariae amoenitates*, II k. 1783), akkor is bölcsen a bécsi udvar védőpajzsa mögé húzóda. Az árpádkori vármegyeszervezet ábrázolása közben tér ki a szolganép helyzetére, anélkül, hogy a fejlődést saját koráig vezetné, s műve már csak ezért sem lehetett mozdító erejű parasztságtörténeti kezdeményezés. Amit mond, a nyomtatott betű erejénél fogva is kétség-telenül nagyjelentőségű, de Bél nézeteihez képest nem mutat haladást. Sőt Kollár nem is megy olyan messzire, mint az előző emberöltő nagyhírű tudósa: a szabadság jelentőségét kevésbé hangoztatja, s óvakodik attól, hogy — mint elődje — Werbőczy tekintélyével perbe szálljon.

„Ma már senki sem kételkedik abban — állapítja meg —, hogy minden ember, aki természetből fogva e közös világra jön, szabad és egyenlő.“ De ezt a nagyhorderejű kijelentést mindjárt lerontják a rákövetkező óvatos szavak: „Am éppoly bizonyos, hogy a teljes szolgaságot nem tiltja sem a természetjog, sem az isteni vagy emberi jog“. (139.) Így a honfoglalást követő időkben sokan lettek önként vagy kényszerből rabszolgává; csak utóbb tűnt el apránként ez a teljes szolgaság, amint a kereszténység mélyebb gyökeret vert s a szolgasággal sújtó törvények elavultak. A tatárjárás után „az eltűnő örökös rabszolgák helyére a közönségesen jobbágyoknak nevezett nem teljes, hanem időleges, szerződéses szolgák kezdtek lépni: szabad emberek, akik kezük munkáját időlegesen s bizonyos feltételekkel idegen szántóföldek művelésére kötötték le“. Országunknak e colonusait — szögezi le — az Anjou-korban, a szabad költözés s a földesúri önkénytől védő kilenced behozatalakor kezdték „a jobbágyok azaz szabadok (!) nevével nevezni“. (122, 146.)

Ha nem Kollár szájából s nem II. József önkényuralma alatt hangzanak el ez „újszerű“ szavak, szerzőjük aligha menekedik meg a rendi felháborodás újabb kitörésétől. Hiszen ismeretes, milyen felzúdulás volt a válasz, még az igazán felvilágosodott Kazinczy részéről is, negyedszázaddal később, Ferenc reakciós uralma idején *Berzeviczy Gergely* „De conditione et indole rusticorum“ (1809) című munkájára. Igaz, Berzeviczy könyvéből főként az egykorú jobbágysors rajza, s nem a rövid történeti visszapillantás talált elutasításra. De súlyosnak írja le a honfoglalást követő idők szolganépének helyzetét is, kemény, nyomasztó szolgaságukon csak a királyok törődése könnyített időnkint — állapítja meg a felvilágosodott abszolutizmus politikájának jellemző visszavetítésével. Fontosabb, amit általában mond a jobbágyról s jelentőségéről: a kényes tárgyról írva gondosan kerülni akarja a történeti részrehajlást, az emberi jogok sokat emlegetett kérdését, erővel nyugalmat parancsol magára, bár a lakosság legnagyobb részének sorsa felkorbácsolja lelket, mint tengert a vihar. Mikor arról beszél, hogy a jobbágnép alkotja az ország igazi alap-

ját, mintha csak Tessedik Sámuelnek, a parasztság XVIII. századi nagy istápolójának szavait hallanók. Berzeviczy azonban nem habozik ezt a megállapítást, túl a gyakorlati következményeken, elvszerűen, programként a történetírás elé is odaállítani: „Történetíróink — jelenti ki — nem annyira az ország, mint inkább a királyok történetét, ezek örökösödését, viszályait, háborúit, szerzéseit s a főbb családok sorsát beszélik el. De hogy milyen volt az ország belső állapota, mik a nép jólétének vagy nyomorának okai, mint alakult a néprétegek egymáshoz való viszonya, a nemzet megélhetése s a haza alkotmányának képe, arról alig emlékeznek meg.“

A NÉP, A TÁRSADALOM SORSÁNAK ÁBRÁZOLÁSA, ez a történetíróhoz méltatlannak tekintett, jelentőség nélküli objektum, íme, egyszerre feladatként lép elő Berzeviczy sokat vitatott művében; feltűnik, hogy egyre magasabbra emelkedjék s feledésbe se merülhessen többé. Egy évtized mulva Pfahler Károly, a Georgikon volt jogi professzora már csodálkozik rajta, hogy a történetírók, amint nevezik magukat, gondolni is alig tudnak másra, mint a királyok történetére, s még olyan híres szerzők, mint Pray és Kelemen sem írnak egyébről. Pfahler, bár tudatában van annak, mekkora fába vágta fejszéjét, mégsem habozik, szinte előmunkálatok nélkül, belefogni a magyar jobbágyság első átfogó történetének megírásába. Maga szerényen inkább csak töredéknek nevezi „Jus georgicum“ (1820) című könyvében az úrbéres viszony tárgyalásához adott történeti bevezetést; a valóságban mindmáig figyelemre sem méltatott kész feldolgozásra lelünk benne, amely külön tanulmányt érdemelne, tudós elmélyedésénél, józan mértéktartásánál, szólamoktól mentes emberiségénél fogva egyaránt. Terjedelméig mindmáig negyedik a magyar parasztság multjának összefoglalásai közül, de értékre sem alábbvaló: alaposság, látókör, kritikai érzék tekintetében az egész XIX. századon át nem akadt párja. Ma sincs tanulság nélkül, ahogy a jobbágyság keletkezését, hajdani jobb sorsát, majd lesüllyedését elénk tárja. Elsőnek figyelni meg, hogy a jobbágyság szabad és szolgarendű elemek összeolvadásából jött létre; elsőnek figyelmeztet a földesúri majorságok kialakulásának jelentőségére; s abban a józan felismerésben is csak nagysokára akadt követője, hogy jó darabig az úr házi szükségletei szabtak határt a jobbágy terheinek, s a földesúrnak azután sem lett volna sok haszna belőle, ha a végsőkéig kizsarolja, tönkreteszi jobbágy népét. Semmi kétség: Pfahler tanulmánya egyike a korabeli magyar történetírás legkitűnőbb termékeinek. De figyelmeztel azért is, mert a felvilágosodott szellem ezúttal lép először sorompóba mélyen megalapozott történeti érvekkel a jobbágyság természettől való alávettségének rendi axiomája ellen. Még ekkor, a reformkor küszöbén is méltánylást érdemel az a bátorság, ahogyan Pfahler pl. az 1514-iki törvényt elítéli, s általában a parasztnép hajdani jobb sorsát kendőzés nélkül feltárja nemes olvasói előtt. „Mikor — fordul befejezésül hozzájuk — elbeszéltem azoknak a polgároknak sorsát, kik a királyok nagy bőkezűségéből nektek, nemes urak, jutott földjeiteket lakják, mikor feljegyeztem az elmúlt századok tévedéseit és vétkeit, nem vezetett irigység a ti boldog sorsotok iránt; ... leginkább arra törekedtem, hogy a jobbágy hajdani képéből s a változásból, mit sok viszontagság hozott rá, világosan megértsetek: több jog jutott nektek osztályrésziül mint a hajdani földesuraknak, s ezt belátván, elégedetek meg a nektek jutott jogokkal, a jobbágyokét pedig tartjátok épségben.“ (CXXXV.).

Aligha kétséges, hogy ezek a szavak elsősorban intelmet foglaltak magukban s nem csupán magyarázkodást, az író önzetlen jószándékának hangoztatását. Azzal, hogy nyíltan célzott az urak vétkeire, melyek a pa-

rasztnépet szolgaságba döntötték, a megnövekedett jobbágyterhekre s arra, hogy a jobbágyot is az ország polgárai közé kell venni, Pfahler hathatós egyengetőjévé vált a reformkornak. Mintha maga is előre látta volna, hogy eljön az idő, amikor majd megállapításai a meggyőződés erejével hatnak a rendi közvéleményre: „Nagy“ (!) azaz II. Józsefnek és udódainak jobbágyvédő intézkedéseit úgy ábrázolta, mint továbbhaladást a Mária Teréziától dicsőségesen megkezdett úton. A jobbágyfelszabadítás kora nemsokára el is érkezett, de nem az uralkodó, hanem a reformkor nemzedékének jóvoltából; jellemző e tekintetben, hogy Pfahlernek nem a rendekkel, hanem a cenzurával gyűlt meg a baja, vélt nemességgyűlölő tendenciák miatt ez tette lehetővé további munkáinak megjelenését. De ekkor még a felvilágosult nemesség is elítélően nyilatkozott a jobbágy nép hajdani mozgolódásairól, bármennyire lelkesedett is egyébként II. József szándékaiért. A nagy régiségyűjtő: *Jankovits Miklós*, (Tudományos Gyűjtemény 1821. II.) a felvilágosodott XVIII. századnak valóságos szegényét látja a Hóra-lázadásban, ez „undok történetben“ (melyről Benkő József könyve után épp akkortájt látott napvilágot Thewrewk József adatközlése s Vitán Sándor és Göttfy Borbála visszaemlékezése). Hiszen Józsefnek mint „polgári nagy Fejedelemnek“ s még inkább mint „jótevő világi Bölcsnek tulajdon szent céllya volt“, hogy a „népség“ sorsán könnyítsen. De jószándékát, nagylelkű kegyességét gonoszul félremagyarázta, köteles hála és „a Fejedelmi Szentséghez illő magasztalás helyett vad embertelenséggel“ viszonzta a műveltség legalsó lépcsőjén elmaradott oláh nemzetnek alja. Így eshetett meg, hogy „egy bölcs kormánya alatt, a legédesebb csendességben élő és keresztény Birodalomban az ártatlan emberiség vadon — de könyörületlen — martzangoltatott“. A dühös lelkű Hórának „a nemesség és földes Úri hatalom tapodása s ki irtása... nem tsak tzéllya, de valósággal el is követett gonosz tette volt.“ (73—76.). E hazug árulással, fertelmes és kárhuzatos cselekedetekkel szemben annál magasztosabb fényben tűnik elő gr. Sztáray Mihály szabolcsi főispánnak „tiszti igyekezete“, tisztá és nemes indulata, hazafiúi buzgalma a nemzet megmentésére. (77—78.). „Adjon a Mindenható dítős Fejedelminknek több illy gyors és hív tisztviselőket! Jeles törvényeinknek s Nemesi Szabadságunknak (!) sok ilyen pártfogókat!“ — vonja le a tanulságot Jankovits —, hogy bölcs vezérlésükkel „Nemzetünk Kegyes Királyaink Véd-szárnyai alatt virágozva el örökösödjön!“ (86.).

A másik nagy jobbágyfelkelés, a Dózsa-lázadás ábrázolását még Széchenyi „Hitel“-ének megjelenése táján is ugyanez a felvilágosodott szellemmel átszótt hagyományos rendi felfogás hatja át. „Legveszélyesb mirigye a honnyugnak a nyugtalan por, mely a Fanatizmusz fellegvárakat építő mámorától elragadva, riadalmas zajgással tépi a haza mejjét“ — írja *Kovácsóczy Mihály* (Felső Magyarországi Minerva 1828), felhasználva az alkalmat nemcsak a „szabadság viszketegének“, hanem egyben a valósi fanatizmusnak ostorozására —; s hazánk „sokszor izzada illy kórságban.“ Dózsa György, „ki bódog egyszerűségben tölté eddig vitéz életét“, a kereszties hadak gyülekezése láttán s Mészáros Lőrinc „ábrándozásának, boldogtalanabb s meggondolatlanabb szabadság s egyenlőség vadászásának“ hatása alatt „magasban emelte fejét“; végül „a vihar elragadta, s amerre zúgott, vele kellett rohannia, erőtlen lévén egyenes ponton megállni.“ Ám jött Zápolya „helyes s erős sereggel“; a megátalkodott Dózsa „emberiséget gyalázó“ kegyetlen halállal végezte életét, s „temérdek pór vérében feredve“ bűnhődött „fontolatlan vakmerőségéért“. Ime, ilyen kínos nyomorúságba döntötte az országot a jószándékú Bakócz „megfontolatlan vakbuzgósága“. „Az elkeseredett nemesség, felháborodva a pórság

csinjai által, ennek sorsát törvényhozással keményítette, örökös szolgálásra kárhóztatván s bosszúból minden módon csigázni kezdvén.“ (1841—47.).

Mindebből azonban Dózsa mentegése s az 1514-iki törvények kritikája pusztán egyéni vélemény; döntő s a rendekre jellemző csupán az alapfelfogás, a lázadás feltétlen elítélése. Néhány év múlva *Podhradczky József* (Tudományos Gyűjtemény 1832. II.), ismertette az 1514-iki felkelés forrásait, Verancsics nyomán felmenti Bakóczot, a rendek képviselőjét az ódium alól. A lázadás kitörését tisztára annak tulajdonítja, hogy Dózsa bosszút forralt a várt kitüntetés elmaradásáért, tehát a becsület alább való volt nála a haszonlesésnél; már pedig az érsek nem tudhatta, hogy a híres bajnokban ilyen alacsony lélek lakik. *Preyer N. János* temesvári ügyvéd ezen a ponton nem ért ugyan egyet Podhradczkyval, de népi megmozdulásról ő sem akar tudni, ő is egy ember ostobaságának tulajdonítja a „szörnyű“ felkelést. Sőt annyira megy a rendek iránti loyaltásban, hogy az 1514-iki törvényekkel kapcsolatban nem állja kiemelni: a nemesség szép igazságérzete ekkor is, annyi fájdalmas veszteség és elszenvedett borzalom után is bizonyosságot tett magáról. Annál meglepőbb ez, mert — egyébként nem sok önállóságot mutató, sokban Pfahlert követő, de nála jóval alkalmazkodóbb — könyve (Des ungarischen Bauers früherer und gegenwärtiger Zustand, 1838) már az 1836-iki törvényhozás után jelent meg, s e törvényeket éppen korszakalkotónak tekinti a jobbágság történetében.

De Preyer nem áll egyedül felfogásával: nyolc év múlva ifj. *Péczely József* költői lendületű tanulmányában (A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei VII. 1846) tán még sajtóságosabban vegyül a rendi álláspontra a reformkor diadalmas eszméi közé. Az 1573-iki horvátországi parasztlázadról írva hangulatkelten idézi a Dózsa-felkelés „hideg borzadást keltő“ emlékét, sötét színekkel festi a bosszúra s szabadságra szomjas, dölyfős és eszeveszett jobbágyokat s Gubeczet, e bősziült csoport nemegyhülő, vad vezérét. Velük szemben az elnyomó földesúr „mocskos nélküli férfiú“ színében tűnik fel, ki nem tudni miért került villongásba jobbágyaival; a parasztek ellen vonuló sereg vezérei pedig hősök ivadékaik, maguk is hősök. De győzelmük után „a bosszújában emberiséget ritkán, mérséklést soha nem ismert nemesség irtóztatón érezteti haragját“, Gubecz, „a hont, nemzetet pusztulással fenyegető bösz merész“ Dózsa kínhalálával végzi életét. E kegyetlenkedés megrovásán át a lázadás elítélése meglepő módon a reformeszmék dicsőítésébe torkollik. Isten óvjon attól, — kiált fel Péczely patétikusan —, hogy az ilyen „merény“, ez a gyászos, „minden kebelt őszverázó történet“ megismétlődjék. „Hárítsd el örökre — fordul tehát a nemzethez — minden okát, alkalmát az elégtelenség —, irigység —, testvérek közötti gyűlölködésnek; törd — mit napjainkban oly dicsően, oly szívemelőleg megkezdél, mit minden, szívre (!) nemes fiaid bensőkép óhajtnak, akarnak — törd minél előbb teljesen össze a vak önzés, bosszú, tudatlanság-kovácsolta több mint háromszázados bilincseket, melyeknek szomorú maradványaiban a nem annyira bűnös, mint bűnössé tett apák ártatlan maradéka — gyermekeid egy nagy része — maga s a közjó mondhatlan hátramaradásával mai napig sinlődik; oszd egyaránt kegyeidet: akkor meleg szeretettel függünk rajtad, meleg szeretettel egymáson, mindnyájan gyermekeid, mindnyájan testvérek, szabad, nem szolgál nép, egyek érdekekben, egyek remény s félelemben, egyek szívben, lélekben és így egyé forrva, anyai édes öledben, atyáskodó fejedelmeink gondja, szelid kormányja alatt, béke, boldogság belül, kívül fény, hatalom, régi dicsőség várakozik ránk.“ (170.).

HORVÁTH MIHALY ÉS KÖVETŐI

A JOBBAGYFELSZABADÍTÁS optimizmustól duzzadó eszméje dübörög felénk e sorokból, az a lelkesítő liberális eszmény, mely a történetírás mezején már csaknem egy évtizeddel előbb kibontotta zászlaját. 1837-ben a Magyar Tudományos Akadémia pályázatán dícséretben részesült, 1841-ben pedig a nagyjutalmat nyerte el egy fiatal vidéki káplánnak, *Horváth Mihálynak* egy-egy tanulmánya: „Az ipar és kereskedés története Magyarországban“ „a XVI. sz. közepéig“ (1842), ill. „a három utolsó század alatt“ (1840), hazánk gazdasági fejlődésének legelső s mindmáig egyetlen átfogó feldolgozása. Bár a szerző — nem sok idő múlva már a liberális nemzeti történetírás vezéralakja s a század legnagyobb hatású magyar történetírója — röviden a gazdasági jelenségek társadalmi háttérét s így a jobbágyság sorsát is felvázolja, munkája itt elsősorban bevezetőül adott elvi állásfoglalásáért érdemli meg figyelmünket. „Miután az írók a trónváltások és országszerződések, háborúk és békekötések s más nagyszerű és nem nagyszerű, de lármás események írásával elfoglalvák, figyelemre is alig méltatták a népi élet csöndes körét — írja — miután azok, míg egyeseknek is bajnoki tetteiket, vagy az öldöklő csaták véres menetét, az ármány cselszövényeit, az önzés dülásait, a féktelenség viszállyait — eseményeket és tetteket, mik eltűntek, gyakran semmi következtést sem hagyva magok után, mint azon elég szomorú tanúságot: milly sikertelenül küzd nem ritkán a szellem a felforrott elemek hatalma ellen, s miként sikerül, emberiség gunyolva, a cink, az ármány, stb. — míg mondám, mind ezeknek sokszor nyomról-nyomra részletes történetét adják: a polgári élet békés foglalkodását, csak mintegy másfél téve, átmenetben is alig említik? Sajátságja az embernek, hogy a rendkívüli és csillogó, a szokatlan és zajjütő, bár belérték nélküli, mindig élénkebben leköti figyelmét, mint a csöndes és lassú, de malasztos és boldogító működése az életnek. S ha valahol, e tekintetben bebizonyulva látjuk azon, nem éppen vigasztaló igazságot, hogy az emberi ész mindig inkább törekedett megörökíteni azok emlékét, kik zsarnoki hatalmat üztek fölötte, mint azokét, kik őt boldogítani, életét könnyíteni, szépíteni igyekvének.“ (II. 1840, IV—V.).

Szemmel látható, mint terebélyesedik s gyűrűzik tova a politikai történetírás egyoldalúságának gondolata, melyet ilyen vonatkozásban Berzevichy fejített ki először. Néhány év múlva (1846) már ebben a formában tűnik elő Jászay Pálnál, a mohácsi vészt követő napok nagy történetírójánál: „Nem tudom, nem ott fekszik-e a baj, hogy eddig a nemzet életét visszasugárzó történetek helyett nagyrészt csak hadak és háborúk, politikai zajongások és vallási türelmetlenségek czivódó felvonásait kapta olvasmányul a közönség. Pedig ha lombjától és attól, mi virággá teszi, megfosztod a virágot, kívánhatod-e, hogy a kórót tetszéssel fogadják?“ A felismerés tehát kezd általánossá válni, nincs hiány ösztönzésben a népi élet „békés foglalkodásinak“ kutatására, nem hiányzik e kutatások fontosságának felismerése sem. De vajjon hogy állunk e követelmény megvalósításával a történetírói gyakorlatban? Ismét Horváth Mihályé az érdem, hogy nem áll meg a negatívumnál, az addigi történetírás kritikájánál. „A státus üres minta marad — mondja, Wachsmuth nyomán a történetírás elméletét fejtegetve — ha benne egy lényegdús, életerővel teli néptömeg teljessége hiányzik... Azon országtörténetek, melyek csak a körül forognak, mi az udvar-, cabinet- és kormányhatóságokból foly ki, vagy azokra viszonylik, hasonlók azon utazókhöz, kik mindenütt csak magas köröket látogatnak meg, s inkább hideg márványteremben unatkoznak, mintsem a hizodalmas kunyhókban szívöket enyhítenék, a státus kiemelése s a nép mellözése szárazságot, hústalan csontvázat szül... s nem egyéb, mint a

kamatokkal való kereskedés, míg a tőkével is lehetne nyerekedni... a státus története fél és ízetlen marad, ha a népelet, mely ennek veleje és lelke, nem méltányoltatik... Ellenben ha a népelet története annak minden vonatkozásaiban mint politikai egység fonatik be az ország eseményeinek és intézményeinek történetébe, akkor a státustörténet a néptörténettel összehasonlítva körülbelül úgy tűnik elő, mint egy bokros fának lombozata összevetve a rokon földben gyökerező erős, kevély törzssel, melyből az kisudárlék... A népügy egyáltalán mint főjelenés, nem pedig mint a státus történetek sorsának alávetett valami, a szín elején álljon, s a státus ügye, akár föltételező, akár föltételezett legyen az, amarra viszonyíttassék." (Athenaeum 1839.). S mindjárt nem késik „vázolatokat“ közölni a „magyar népség“ törökkori történetéről — történeti munkában tudtommal ő használja először (1837) a népiség szót, a német „Volks-thum“ („egy nép összes physikai, erkölcsi és szellemi lényegének bélyege“) értelmében —, a „pórosztály“ szabad költözködési jogáról (Athenaeum 1839), majd az 1514-iki „pórlázadásról“ (Tudománytár 1841.).

E TANULMÁNYOKBÓL új, eddig nem hallott hang harsan felénk. A paraszt elnyomott helyzetét ecsetelve már Berzeviczy, sőt a higgadt Pfahler sem tudta teljesen magába fojtani a humánus fel-feltörő érzését; amit azonban Horváth lépten-nyomon kifejezésre juttat, jóval több ennél: határozott állásfoglalás. Már gazdaságtörténeti munkájában sűrűn emlegeti a szabadságot, mely nélkül a „földművelési ipar“ „nem tenyészik“, „az önkény és féktelenség vas karját“, „a szolgaság bilincseit“, a zsarnok földesúr önkényének büntetlen játékát. Még jellemzőbb a Dózsa-lázadásról írt tanulmánya. „A nemzetek történetében — írja — aligha bír valami nagyobb érvekkel s fontossággal, mint a néposztályok egymás iránti viszonya. Ez bő forrása a nemzetek életébe legmélyebben ható, legnyomósabb következtetésű eseményeknek; ez föltételezi leginkább... a nemzetek jólétének s virágzatának álláspontját.“ (i. h. 211.). A szilárd, objektív kiindulóponthoz azonban heves lendületű, fulmináns kijelentések csatlakoznak.

„Az ő és új kornak minden népeinél — írja —, hol a korlátlan kényuraság bilincsei a polgári szabadságot végkép el nem nyomták, s a külön néposztályokat egyformán zsiabasztó szolgaságba nem szorították, ... a törvényhozásnak egyik legnevezetesebb föladása volt a néposztályok egymás iránti polgári viszonya... Hol e viszony a természetjog elveire alapulván, a külön osztályokban méltányos arányosságot alkot, s nem fosztja meg a sorstól alacsonyabb, alárendelt állásba vetettet azon jogaitól, melyekkel mint embernek s mint polgári közösség állató részének ereje s tehetségei gyakorlatában bírnia kell, ott bensőleg békésnek, erősnek, virágzóknak találjuk többnyire a köztársaságot; ... ellenben a néposztályi viszonyok jogszertűlten, fonák alakulása mint az országok veszélyes rákfenéje tűnik elő a nemzetek történetében.“ (211—12.) Ilyen hangolás után tér rá, hogy jobbágyságunk — Kálmán király enyhítő rendelkezései nyomán — utóbb gyakran milyen „méltatlan elnyomást, jogának sokféle megsértését volt kénytelen szenvedni a jog és törvény szentségében gázoló nemeseiktől“. (213.) Sötét színekkel festi a Mátyás utáni kort, midőn „a féktelen dagály és hatalombitorlás szabadon és büntetés félelme nélkül úzta a védtelen jobbággal önkénye játékát“, e komor idők „féktelen, egyformán önhasonlesó“, „rablásba s viszálykodásba merült“ nemességét, mely „hátartalan lón követelésében, kiméltelen fosztogatásában, mitől aztán elmaradhatatlan volt a tulajdonát védni merészülő ellen kegyetlensége s durva megvetése az emberiség érzetének olyanokban is, mikben a természet műveletlen gyermeke is tudott érzeni“. (215, 219.) Még rikitóbb a paraszt-lázadás megtorlásának jellemzése. „A karózásnak, kerékbetörésnek, tagcsontkításnak alig szakadt vége; s midőn ebben a fegyverben álló nemesség

elfáradott (!), a véritételek kezdék meg a hazafutottakon borzasztó működésüket; felüttették a legkegyetlenebb barbárság törvénykönyve.“ „Olly nemében állapodának meg a büntetésnek, melly több mint embertelen, mellynek kannibáli kegyetlensége vért fagyral, szívet és észet (!) lázít az olvasóban.“ (228—29.) De mindezt, folytatja némi ellenmondással, „ha egészen (!) ki nem menthető is, az emberi gyarlóság tekintetéből csekélyebb bűnrovtallal bélyegzendő. A legnagyobb kegyetlenség és igazságtalanság az országgyűlésen, higgadt vérrel, huzamos tanácskozások közt követteték el:“ a parasztság „megfosztaték minden statuspolgári jogtól, minden szabadságtól, urának tulajdonképeni *marhájávé* (res) alacsonyítatván s barmával együtt annak földéhez bilincseltetvén“. „S a történet — vonja le az üresen kongó tanulságot — egyáltaljában tanusítja, hogy... nincs dagályosabb önkény, mint mellyet az elő jogos osztály bitorol az elnyomott fölött.“ (230—31.)

Már az egykoruak között is akadt, aki kifogásolta ezt a tacitusi „sine ira et studio“ elvével össze nem egyeztethető hangot. (Athenaeum 1839, 616.) Horváth válasza a legmélyebb ponton világít rá a történetirő feladatáról alkotott felfogására. „Hazánk java azt is megkívánja tőlünk, hogy „elődeinknek“ az alkotmány körüli botlásaikat... egész fonákságukban s kártékonyságukban hű ecsettel rajzoljuk, intve óván... hasonló, a nemzet életére rontólag ható tévedésektől. S ha e tiszta szándék, e szent cél vezetí az író, ... csak kötelességét teljesíti; s ezt tevén, ki fogja őt igazságtalanságról vádolhatni..., ha talán némi szigorság s kiméletlenség vegyül is tiszta buzgalmába? Szent a hév, ha kissé kiméletlen is... A történetírásnak, hogy rendeltetésének megfelelően... fel kell emelkednie az emberiség álláspontjára, s innét mondani ki ítéleteit, innét adni irányt.“ (Uo. 691.) „A történelem az élet tanítómestere“ — ez a mélyen átérzett meggyőződés formálja s színezi a fiatal Horváth Mihály írásait; történeti kutatásainak fő célja, hogy a mult példáján intse, buzdítsa, lelkesítse nemzetét. Hatása valóban rendkívüli volt (főleg hasonlóan színezett magyar történetével), időben s a közönség széles rétegét tekintve egyaránt, ami bizonyos foku szubjektivitás nélkül nem lett volna lehetséges. Horváth idézett műveit ugyanaz a lelkes, egyoldalú szemlélet töltötte el, amelyből pár év mulva Eötvös két nagyhatású irányregénye, a „Falu jegyzője“ s a „Magyarország 1514-ben“ (a kérdésnek Horváthénál mindenesetre alaposabb történeti ismereteken nyugvó feldolgozása) fakadt, — érthető, ha a püspök-történetirő az elérékenyülésig el volt tőlük ragadtatva. Fiatalkori oeuvre-jét Salamon Ferenc nem ok nélkül nevezte érzelmi históriának, mely telve van lelkesedéssel és ideális képzelődéssel. Valóban, Horváth a jelent formáló buzgalmában a maga „demokratiko-republikánus“ meggyőződését vetítette vissza a multba, saját korának eszméit hirdette, s minthogy ezek megvalósításában látta a történet célját, letúnt korok állapota felett ez ideák szemszögéből mondott ítéletet.

MIK VOLTAK EZEK AZ ESZMEK? Miből adódott társadalmi vonatkozásban Horváth történeteszemlélete? A népiség emlegetéséből arra lehetne következtetni, hogy résztvevő érdeklődése a parasztság iránt a „néplélek“ romantikus ideájában gyökerezett. Közelebbi megtekintés azonban meggyőzhet arról, hogy a romantika mélyebb hatásáról Horváth esetében éppoly kevésbé lehet szó, mint parasztságtörténetünk egészére nézve. A felvilágosodás gondolathulláma e tágabb vonatkozásban is éppúgy zökkenő nélkül simul bele a liberalizmus eszmevilágába, mint ahogy Horváth Mihálynál a felvilágosodás természetjogi felfogásához a szabadság gondolat csatlakozik. Már a Dózsa-lázadás kitörése előtt azzal fenyegeti a bűnös urakat, hogy „a természeti jogok huzamos elnyomása nem

maradhat büntetlenül“ (i. h. 213.), s aztán az 1514-i törvények fölött is erről az elvi alapról tör pácát. „S miképen áll az idézett törvényhatározat a természetjog törvényszéke előtt? Ez arra a *képtelenség és ember-telenség* bélyegét nyomja egyszersmind, s gyalázatosabbat annál, melyet az ó világ rabszolgaságának törvénye viselt homlokán... Abban áll a magyar törvényhozás embertelen határozatának legnagyobb bűne, hogy *népközönséget* foszta meg minden jogaitól s azt ekképen megsemmisítette; mert jogtalanok, bár mily számmal legyenek, közönséget nem képezhetnek... mert a nemzet egyik része vagy közönsége sem fosztható meg jogaitól a nélkül, hogy meg ne szűnjék a nemzet része, közönség *lenni.*“ (231—32.) „Igen is, ez nem legcsekélyebb oka volt százados szenvedéseinknek, nem legkisebb akadály a nemzeti élet kifejlésének, a szellemi s erkölcsi műveltség, az anyagi jólét gyarapodásának.“ (233.) „Valóban súlyosan megtorlá magát a természetjog a nemzeten, mely azt dőlyfében és vakságában megsértette, eltiprotta!... *részt* önálomba merülve, részben a tespedő, de jogainak birtokában dagályos osztálytól eltiporva, tengett tudomány, ipar, erő nélkül, tehetetlenül.“ (236.) De végre korunk „emberiségtől ihletett szelleme az apák bűneért eleget téve, elidegeníthetetlen természeti jogaival megvigasztalta, fölemelte s a nemzetnek visszaadta ezen, abból sokáig száműzött, csak teherviselésre kárhoztatott, legszamosabb részét, a jobbágyságot“. (234.) Így terebélyesedik Horváth felfogásában a parasztnép elnyomott sorsa a nemzet tragédiájává s a természetjog örök axiomája megváltó liberalizmussá.

Ha kissé sokáig időztünk Horváth Mihály jobbágy-tanulmányainál, szolgáljon mentségükre, hogy bennük öltött először testet a liberalizmus nagyjövőjű történet szemlélete. Mindvégig Horváth maradt ennek az iránynak legnagyobb hatású s tehetségu képviselője Magyarországon; felfogását két emberöltőn át számos historikusunk tette a magáévá, s ezzel parasztságtörténetírásunk első tulajdonképeni iskolájának lett megalapítójává. Nem lehet tagadni, hogy ez az irány nem annyira belső meggyőző erejének, mint inkább külső vonásoknak köszönhette hosszú életét s nagy vonzóerejét: a belőle sugárzó „szent hevnek“, annak, hogy a paraszt jósorsát nemzeti ideálokkal: az alkotmány szabadságával s a függetlenség dicső eszméjével kapcsolta egybe. De bármily idegen ma tőlünk ez a túlradó, lelkes történetfelfogás és előadás, nem ítélnék meg érte azokat, kik benne éltek a reformkor magával ragadó sodrában, s akik, a szabadságeszme bővületében, magasztos érzésektől csordultig telt szívvel s egy soha nem látott boldog kor hajnalának vakító fényétől káprázó szemmel néztek vissza a letűnt „sötét“ századokra. Inkább abban rejlett a veszedelem, hogy ez az ideális hevület Horváth kisebb tehetségű és felkészültségű követőinél — kivált midőn már szünőben van a liberális eszmény belső izzása — könnyen pusztá külsőséggé, felszínes retorikává sekélyesedik.

Már a 40-es években, Horváth közvetlen követőinél több a lelkes pátosz, mint a kritikai érzék s a tudós elmélyedés. A gr. Batthyány Kázmér pályadíjával koszoruzott munkák (Robot és dézma, 1845) szerzői közül az első díj nyertese, *Hetényi János*, ilyen akcentusokkal ad történeti visszapillantást. „Tudjuk, hogy ember és személyjogaink elvehetetlenek s el sem idősödhetők: és mégis a barbár sötét kor olly ellenséges lábbal taposta a földműveseket illetőleg ezen jogokat, olly találékony volt az úri, új meg új jogoknak karddal leigázott jobbágynak nyakára tételében, hogy valóban csodálnunk kell, mikép aludhatott ki olly igen ezen kor emberei szívében az emberiség tisztelte és az emberiséget tápláló földművelés méltánylása.“ (4.) A második díjat elnyert *Királyi Pál* még tovább megy „a sötét kor nyomorúságainak“ (27.) megbélyegzésében.

Nem elég, hogy hiányolja a parasztok kifejejtését az Aranybullából (192.): „hej Uraim!“ felkiáltással hajlandó kétségbevonni a jobbagység döntő részvételét az 1514-i felkelésben. (197—98.) Ezzel szemben — a törvénytörvényt félreértve — meghatóan ecseteli, hogy a dicső Nagy Lajos király mint szarítá fel a könnyeket, „mellyek négyszáz évig esőzének“, s mint rendelt írt a vérző sebekre 1351-i törvényével; a nagy nemzet mikép ölelé ki a szolgálásból „csataedzte“ karjával a parasztot, ki öröm és bámulat közt sóhajtott mélyet, nagyot. „Ekkor — szerinte — a parasztnak rabigáját töré szét e nemzet, melly nemcsak névre, de szívre, tette is folyvást nemes! (!) Most élvezé először emberi méltóságát, letérdelt és áldást imádkozott a dicső magyar nemességre!“ (195—96.)

1848 UTAN a liberalizmus politikai kudarcra s a jobbagyfelszabodítás végrehajtása egyidőre útját vágta a parasztságtörténet ilyen buzdító-szónokias hangú művelésének. A liberális irány kényszerű hallgatását csak a hatvanas évek felé töri meg néhány adatközlés: Szilágyi Sándoré a Péro (Új Magyar Múzeum 1859), Knauz Nándoré a Dózsa- (Magyar Sion 1863), a Kolozsvári Nagy Naptáré (1864, 1865) a Hóra-lázadásról; az utóbbinak forrásait gr. Kemény József tekintette át (Új Magyar Múzeum 1857), Wellmann János József, pedig Kovacsóczynek már említett cikkét fordította németre (Programm des Gymnasiums A. C. zu Hermannstadt 1864/65). A hatvanas évek derekán azután két nagyobb tanulmány látott napvilágot: *K. Papp Miklósé* (az 1735-iki zendülés története, 1865) s *id. gr. Teleki Domokosé* (A Hóra-támadás története, 1865), ugyanerről a tárgyról. Mindkettő a tényeket beszélteti, patetikus deklamálás alig színezi előadásukat; Teleki csak Hóraék „kebelrázó“ kegyetlenkedéseinek leírásánál nem tudja teljesen magába fojtani megrendülését s borzadását. Noha elvi állásfoglalást egyikük sem ad, mindegyikük munkája pozitivistának mondható: nagy gondal gyűjtőgeti forrásait (ezek megróstatásához azonban jóval kisebb érzéket mutat), s nemcsak külön adattárat csatol a feldolgozáshoz, hanem a szöveget is minduntalan akták közlésével szakítja meg. Semmi kétség, ez az adatközlő szenvedély s a források betűjéhez való göröcsös ragaszkodás alapján véve egészséges reakciója volt a liberalizmusnak magát hatásos szövegekben kiélő, egyoldalú történetírásával szemben. Csak az ilyen szorgalmas, önfeláldozó anyaggyűjtés mozdíthatta előre parasztságtörténelmünknek a feltárt adatok fogytával érzelmes frázisok kátyujába rekedt szekerét. De mintha ezzel ki is merült volna a pozitivismus erőfeszítése; azzal már nem sokat gondolt, hogy a feltárt adatokat szervesen beépítse a történelem épületébe. Legképzettebb képviselői is gyakran beérték életösszefüggésükből esetlegesen kiragadott forrás-szövegeknek válogatás és rendszer nélkül való kritikai közzétételével, vagy egy apró részletnek adatközléssel vegyes, félig nyers feldolgozásával. Példa az előbbire *Frankl* (Fraknoi) *Vilmosnak* az 1514-i parasztháborúra (Századok 1872), *Szabó Károlynak* Dózsa György életére vonatkozó adatközlése (Századok 1876), az utóbbira *Ferenczi Zoltán* gondos és körültekintő tanulmánya Kossuth és Wesselényi állásfoglalásáról az úrbér ügyében (Századok 1902). Ritka az olyan kerek, átfogó feldolgozás, mint amilyen *Kálmán Miksa* alapos felkészültségű, talpraesett értekezése (A magyar jobbagy viszonya a földesúrhoz és államhoz 1514—1600, 1887) vagy *Békési Reménnek* anyagát szárazon rendszerező összeállítás (A rabszolgaság Magyarországon az Árpádok alatt, Értekezések a tört. tud. k. XIX. 1901).

A LIBERALIZMUS ÚJABB JELENTKEZÉSE

KÖZBEN AZONBAN, a kiegyezés óta, újra erőre kapott s ismét szót kért a liberális irány is, nem zavartatva magát a pozitívizmus józan próbalkozásaitól. Maga Horváth Mihály ugyan ekkorra már sokat engedett ifjonti hevéből, s nem is pazarolta többé erejét az immár megoldottnak vélt parasztkérdésre, de bőven akadt követője, aki a liberális eszméktől és jelszavaktól rabul ejtett közönség történeti érdeklődését kielégítse. A pozitívizmusnak úgysis megvolt az a baja, hogy száraz adatközléseivel s a szintézistől való idegenkedése folytán nem tudott szélesebb körökben érdeklődést kelteni. A lelkes előadás, a humánus s a fenkölt nemzeti eszmények sűrű hangoztatása mindig hatásosabb az exakt tudományosság-nál; s a liberális irány epigonjai nem haboztak ezt az előnyt magukévá tenni. Telemi pozitívista Hóra-tanulmánya, mely magáévá tette az akkori közvélemény gyanuját II. József felkelés-pártoló szándékairól s nem titkolta felháborodását a lázadók embertelenségén, liberális oldalról már 1871-ben visszautasításra talált *Szilágyi Ferenc* kétségtelenül nagyobb felkészültségű és kritikai érzékű könyvében (A Hóra-világ Erdélyben). Szilágyi nem is tud méltatlanabb dolgot elképzelni annál, hogy valaki a népeit boldogító s a jobbágyágnak még nevét is eltörli József császárt ilyen aljas gyanuba keverje.

A liberálizmus két eredendő hibája bosszulja meg magát az érdeemes szerző könyvében: a forradalom mindenáron való dicsőítése s a társadalmi felszabadításnak a népi függetlenséggel való összekapcsolása. Ez vitte odáig, hogy Hóra személyét — „Vérpad és korona“ szinpadias fejezetcím alatt — és lázadásának nemzeti vonásait kellő alap nélkül kidomborítsa — lovat adva a román történetírás alá, mely nem is habozott megszámlálhatatlan tanulmányban a nemzeti felkelés fénykoszorújával elhomályosítani a barbár lázadók vadállati kegyetlenségét.

Hogy a liberális felfogás milyen messzire mehet rövidlátó elfogultságában, arra keresve sem találunk jobb példát *K. Nagy Sándor* törvényszéki bíró könyvénél (A jobbágyág története Magyarországon, 1891.). Szomorú eredményre jut, aki ezt az első átfogó magyaryelvű jobbágyágtörténetet összehasonlítja Pfahler jó hét évtizeddel előbb megjelent munkájával. Pfahler a törvényeken kívül okleveleket is használt forrásul, sőt az egykorú német irodalomban sem volt járatlan; Nagy még a magyar szakmunkákat sem ismeri, azt hiszi, előtte senki sem tartotta méltónak a jobbágyot történetének megírására. A történeti módszeresség teljes hiányával írt műve — Horváth, Eötvös s néhány jogi munka idézésén kívül — alig áll egyéből törvényszövegek ösztövére vázára aggatott hangulatkeltő frázisok tömegénél; gyér mondanivalója szinte elvész a lapjairól ünös-úntalan felhangzó jobbágyóhájak, járomesikorgás, rabbillincs-csörgés között s az úri gyűlölet tengerében. „Nem túlozom — úgymond —, de nem is szépilem a megtörtént események borzalmaikat, melyeknek valóságában csak azért nem lehet kételkedni, mert a törvények betűi nem hazudhatnak“ — ám a valóságban szívesen él szépirodalmi fordulatokkal is, hogy a gyászt és borzalmat annál feketébben rajzolhassa. Úgy véli, az utódok mesének fogják tartani ezt a történetet, azt, hogy „volt Magyarországon egy sötét világ, melyben az egyik ember dolgozott, a másik ember elszedte a munka gyümölcsseit“ (V.) (Mintha bizony ennek 1848-cal vége szakadt volna!). A nemes ember típusát azokban látja, „kik egész életükben alig tettek egyebet, hosszasan felágazó család-fájuk árnyékában henyélve, annak messze kiterjedő ágait számlálgatták“. (42.) S ezalatt „hiában csurgott“ a jobbágy „nap barnította arczáról egész napon keresztül a véres verejték“. (60.) „Látta, hogy az úrfi mint csapkodja sulyt korbácsával az ő erőteljes fiát, irigyelvén annak télt orczáit (vajjon a nyomorúságtól voltak teltek?!) és izmos termetét, s az mily meghunyászkodva tűri a fájó ütéseket, melyeknek helyén előserkendezik a szép piros vér. Látta, hogy a földes úr éretlen

fla mint igyekszik behálózni az ő leányát, hogy elrabolja ennek ártatlanságát" (61.) — fakad ki szörnyülködve, természetesen forrásidézetek nélkül. Az 1514-i lázadásba szerinte az kergette a jobbágyságot, „hogy üdvösségért, hazájáért még csak (!) meghalni sem engedék" (63.); a véres események leírását pedig ezzel végzi: „Oh, rémítő kepek ezek! Borítsuk reájuk a feledés fátyolát!" (65.) (Joggal kérdezhetnők e historikushoz nem illő felkiáltás hahatára: akkor hát miért idézte fel e képeket?) Az 1514-i törvény, mely szerinte a gyalázat koronáját tette fel a szegényoszlóra (67.) s a melyet II. Ulászló „reszketve" írt alá (68.), „irtózáttal rázza meg egész valónkat és oly gyalázatos szegénybélyeget süt az akkori törvényalkotókra, melynek szennyét századok hosszú sora sem fogja lemosni, mind addig, míg csak a meghamisítatlan történet fenmarad". (71.) „Szentesíteni az ödöklést, a tömeges legyilkolást!" (72.) — kiált fel patetikusan, de kellő alap nélkül. „Borzasztó törvény! Barommá tenni az embert és utódait!" „Nemtelen szenvedélyeik által elragadtatva, maguk kívánták gyalázatuknak ily megörökítését." (73.) Ahhoz a rendelkezéshez, hogy ha a jobbágy lány más földesúr jobbágyához megy feleségül, *felmött* fának vissza kell térni az első földesúr népe közé, ezt a megjegyzést fűzi: „Tehát szentesített törvény tépte le a jobbágyfiút édesanyja kebeléről s rabolta el a gyermekét anyjától. Mily szívtelen kegyetlenség. A szerencsétlen jobbágyanyának nem volt szabad szeretni gyermekét..." (74.) „Gyalázatot gyalázatra halmozott ez országgyűlés a szegény jobbágy irányában, lelkét és szellemét akarta bélyegezni s eltörpíteni" (74.) — vonja le a konkluziót. „E törvényeken csak a vad népekhez illő felfogás és eszme vonul végig." (77.) Annál hangzatosabb dítirambusokkal ünnepli 1848. április 11-ét: „Ezen nap üzte el végkép az 1514-i év rettenetes borzalmait — ekkor engesztelték ki egészen az ösök által megsértett emberi jog szellemét." (157.) „Az 1848-iki törvények mintegy tizenkét millió rabszolgát szabadítottak fel a nehéz lánczok kötelékéből, felemelték az emberek sorába, ... tulajdont adtak azoknak, kiknek eddig nem volt egyebük elcsigázott testüknél, sőt azzal sem rendelkezhettek szabadon" (159—60.) — állítja könnyedén, holott előzőleg nem mulasztotta el 1547-tel kezdődőleg a jobbágyors javulását regisztrálni, különösen kiemelve az örökváltás jelentőségét.

Az idézeteket még folytathatnók, de ennyiből is bőven kitűnik: a liberális történetírásnak ez a szélső terméke — egy bíró munkája! — teljes részrehajlásával és frázisteli kritikátlanságával iskolapéldája annak: hogyan nem szabad történelmet írni. Talán nem szükséges hangsúlyoztatnunk: eszünkbe sem jut kétségbevonni, hogy bár helyenkint és koronkint változó mértékben, de sokszor igazán sanjarú helyzetben élt a magyar jobbágy; sőt történetírói kötelességnek valljuk minden adat felsorakoztatását, mely ezt *bizonyítja*. Az olyan eszközök azonban, amilyenekkel K. Nagy Sándor él, groteszk túlzásukkal inkább arra alkalmasak, hogy a közölt *tények* valóságában is megingassák a hitet s a történetírást diszkreditálják. Tagadhatatlan, hogy a szabadságeszme nagy népszerűsége komoly veszedelmet rejtett magában: néhány közkeletű liberális frázist elsajátítva, autodidakták, sőt avatatlanok is, a sikernek nem minden reménye nélkül, történetírói pózban tetszelegtek — újabb kárára történeti közvéleményünknek. Jellemző azonban a szabadság gondolat mély és tartós hatására, hogy a liberális tendencia még a századfordulón is nemcsak megvan, hanem a fiatal nemzedék munkáiba, komoly igyekezetű disszertációkba is beférkőzik. *Nagy Benjámín* pl. (A magyarországi jobbágy állapota Róbert Károlytól 1514-ig, 1896), K. Nagy Sándorhoz hasonlóan, hangsúlyozza a kötelező objektivitást, s hogy az igazi kritikus történetírót nem vezetheti az elnyomott „osztályok" iránti részvét, — mégsem habozik haladésként elkönyövelni, hogy „újabb íróink... rámutatnak a földműves rozszant kunyhójára, rá a paraszt testét is alig fedő rongyokra" (3.) — mint ahogy, természetesen bizonyító adatok nélkül, maga is emleget effélett (55.), sőt „megvetett,

„büdös’ parasztot“ (50.) is. Nem veszi azonban észre, hogy a „rongyokkal“ ellentétben állanak a díszes ruha viselését tiltó XVII. századi rendelkezések, melyeket a legnagyobb nyugalommal idéz a „históriai útonmódon szerzett jogaikkal“ rutul visszaélő (35.) földesurak középkori megvető viselkedésének jellemzésére. (50.) Liberális buzgalmában odáig megy, hogy szerzetes létére nem átall „telhetetlen papzsákról“, „zsákmány után áhítózó praelatusról“ beszélni. (33.) Egyedül a tized keletkezését illetőleg próbál behelyezkedni a középkori társadalmi felfogásba (nagy szó egy hívő liberális részéről!); de ez sem másíthat szilárd meggyőződésén, hogy a papi dézsma „tönkretette... népünket anyagilag, sőt megrongálta erkölcsileg, számos keresztényellenes dologra vitte“. (32.)

Jellemző a liberálizmus csábító vonzására, magával ragadó lendületére, hogy igazán komoly, érdemes kutatók sem menekedhettek szemléletének színező hatásától. *Gombos Ferenc Albin*, az 1437-i erdélyi parasztlázadás történetírója, körültekintő gonddal és alapossgal írt fiatalkori művében (Az 1437. évi parasztlázadás története, 1898) sajátosságosan vegyít odavetett szövegeket a módszeres, precíz előadásba. Beszél a határtalan gögös, durván erőszakos, kapzsi és kizsákmányoló földesurakról, akik „vérig sanyargatták“, „lopták, csalták a szegény jobbágyságot“ (18, 22, 23, 122.), Lépes püspökről, ki „még szorosabbra vonja a jobbágyi bilincseket“ (71.), a „rabszolgahajcsár-lelkű“ dézsma-biztosokról, kik „készek voltak utolsó falat kenyerétől is megfosztani a nyomorgó jobbágyot“ (32.) — „vérrel táplálkozó előjogokról“ (97.) és „elnyomott, kizsartott földmívelő osztályról“. (27.) Mindez még csak a tények egyoldalú színezése; az interdiktum következményének ábrázolása (35.) azonban nem egyéb az olvasó érzelmeire appelláló költeménynél.

(Befejező közlemény a következő számban.)

WELLMANN IMRE

MAGYAR FIGYELŐ

MERJÜNK MAGYAROK LENNI

1.

NAGY SORSFORDULÓKON sokszor nem is azon dől el egy népnek a sorsa, hogy milyenek az őt kitevő egyedek, hanem azon, hogy milyen eszményt, milyen példaképet tűz maga elé, milyennek akarja magát látni. A magyarság gyengesége nem abban rejlik, hogy nem öltözött korszerű ruhába, hanem abban, hogy nem merte vállalni a magyar sors fenséges kockázatát. Békés revízióról álmódott még akkor is, midőn Európában a diplomáciai szólamok mögött már szuronyok feszültek és a népek készültek a végső véres leszámolásra. A népek megértéséről, a humanizmus érvényesüléséről szötte tovább álmait, pedig Európa egén már megjelentek a komor felhők, melyekből évszázadok emlékezetében maradó vihar támadt. A magyarság nem látta, vagy nem akarta látni a sorsát meghatározó európai helyzet döntő átalakulását. Feladatait továbbra is egy régebbi állapothoz mérte, nem készült fel a reá váró nagy erőfeszítésekre. Ellentétben hagyományaival, melyek mindig arra készíteték, hogy a létét fenyegető veszélyek leküzdésére magát alkalmassá tegye, megelégedett egy korhadt életforma továbbvitelével. Magatartásában nem mert magyar lenni. Elsősorban vezető osztálya nem mert az lenni.

Nem mert magyar lenni abban, hogy megérezze ennek a népnek ösztönös vágyakozását egy szabadabb, nemesebb, igazságosabb és testvéribb élet után. Nem mert kitérni és átölelni minden magyart. Nem mert leszámolni a kizsákmányolókkal, a mindenből hasznot húzókkal, a háború tüzénél peccsenyjüket sütőkkel. Nem mert kezet nyújtani a szegény magyarnak, lemondani a címeiről és inkább formákban élő kiváltságairól. Nem merte a közélet asztalához ültetni a magyar szellem kiválóságait, nem merte szélesre kitérni a kapukat a feltörekvő népi elemek előtt. Nem merte ezt az ezer sebtől vérző országot a maga emésztő gondjaival beengedni a közéletbe, mert félt, hogy komor árnyékával is elsöpör mindent és mindenkit, akinek lelkében nincsen mint stigma beégetve ennek a fajtának fájdalmas Krisztus-keresztje.

Nem mertünk magyarok lenni sem hősiességben, sem áldozathozatalban, sem igazságosságban, sem testvériességben. Most pedig itt állunk megfürdetve a valóság jeges zuhatagában és keressük azt a magyar magatartást, melynek zászlaja alá húzódhatna minden magyar, az is, aki megkeseredett, az is, aki ok nélkül ujjong.

Az elveszített éveket nem hozhatja vissza semmi. Mennyivel nehezebb most a helyes utat megtalálni, midőn küzd bennünk a megbántott vér, az életünkre törő veszedelemmel. Hibáztassuk a multat? Hiába tennénk; nem ment fel az alól a felelősség alól, melyet a jövő szegez elénk. Kedvetlenedjünk el és húzódjunk félre a jelen nehézségei miatt? Utánunk jön a gond, a legeldugottabb zugokba is.

Merjünk magyarok lenni!

Vállaljuk a sorsot akkor, amikor a legnehezebb és feszítsük meg minden erőnket, hogy helyre hozzuk azt, amit elődeink mulasztottak, vagy hibáztak. Az elmúlt évszázadok magyarjainak sem volt könnyebb a helyzetük. Mindíg voltak ellenségek, akik az ország életére törtek és mindíg voltak az országnak megoldásra váró nagy kérdései, egyenetlenkedő nagyurak és szenvedő pórnépe. De mindíg voltak fiai, akik zokszó nélkül áldozták fel életüket, költői, akik megmutatták, milyennek kellene lennie, államférfiak, akik hideg fejjel vezették át a meredélyeken és prófétái, akik hitet és hitért a megváltást hozták számára.

2.

EZ A MAGYAR SORS. Úgy kell vállalni, ahogy van. Ragyogó fényeivel és fekete árnyaival. Régen lármafákat gyűjtöttek, most magyartól magyarig kellene vinni a tüzet és beleégetni a parancsot: tégy félre gyűlöletet, kárörömöt, hatalmi vágyat és anyagi hasznot, fogj össze, védj az országot tíz körömmel is, ha odarendel a sors, „hass, alkoss, gyarapíts“, ha itthon van reád szükség és ne légy más semmi, csak magyar! Ez elég. Elég, hogy hűséges szövetséges légy, elég, hogy életedet tudj áldozni hazáért, elég, hogy testvérednek fogadj minden magyart és elég, hogy megszabja magatartásod és cselekedeteidet.

Ez a vágyunk, az akaratunk, a rendeltetésünk. Nyugodt bizalommal szemléljük a jelen kavargó és tisztulatlan jelenségeit. Hiszen minden politikai változás hatalmi törekvéseket dob fel. A magukat igazolva látó politikai irányzatok küzdenek meg a hatalomért és a hatalmi pozíciókért. A személyi kérdések tolnak előtérbe, az indulatok magasra csapnak és a nemzet a maga nagy és égető kérdéseivel szerényen visszahúzódik biztos fellegvárába: azok

lelkébe, akik a változástól nem saját, hanem nemzetük hatalmának megerősödését várják.

Ilyenkor úgy látszik, mintha azok az örök adottságok, melyek minden politikai tevékenységet meghatároznak: a földnek és léleknek adottságai, elvesztették volna kisugárzó erejüket. Látszat ez csupán s mihelyt medrébe tér a kiáradt politikai élet, újból teljes erővel éreztetik hatásukat.

HA TÖLNÉZÜNK a felszínen pergő politikai vitán, úgy a mélyben feszülő kérdések közül három emelkedik ki, amelyek sorsunkat és politikánkat meghatározzák.

Első ezek közül a *föld adottsága*, mely minden érzelemtől függetlenül szabja meg külpolitikánkat. Országunkat Északról és Keletről a Kárpátok koszorúzzák és természetes gyepével zárják el. Ebben az irányban elzárkózó és védekező. Nyugat és Dél felé nyitott és az öreg Duna évezredek hatások közvetítője. Hazánk annak a centrális német-római rendező elvnek természetes vonzókörébe tartozik, mely Európának a legnagyobb állandóságot tudta biztosítani.

Kelet felől védtük Európát és hazánkat ezer esztendőn keresztül. Előbb a mongol népektől, majd a töröktől. A XVII. század végén lebukott Európa egéről a török félhold, de egy századdal később már új veszély tünt fel Keleten: az orosz imperializmus. Magyar ember, Wesselényi Miklós volt az, aki száz évvel ezelőtt németül is megjelent könyvében meghirdette az orosz veszedelmet és azt tanácsolta Ausztriának, hogy Magyarország, Lengyelország és a balkáni államok megerősítésével, független államiságuk kiépítésével teremtsen meg a lehetőségét az orosz imperialista törekvések elhárításának. Magyar ember, Andrassy Gyula gróf volt az, aki az addig oroszbarát politikát űző Bismarckot reávette arra, hogy az orosz ellen a Monarchiával lépjen szövetségre. Nem új és nem ismeretlen számunkra tehát a feladat, hogy az orosz imperializmussal szemben határainkat megvédelmezzük. Nem új és nem ismeretlen előttünk a német szövetség gondolata sem, hiszen amikor a Monarchia külügyeinek élén magyar ember állt, mint Andrassy Gyula, vagy amikor olyan miniszterelnökünk volt, aki személyes súlyával a Monarchia politikájába befolyást gyakorolhatott, mint Tisza István s azután, amikor mint független állam önálló külpolitikát űzhettünk, mindig ezt tettük. A bekövetkezett események ezen az adottságunkon sem erősíteni, sem gyengíteni nem tudnak.

Miként állandó a föld adottsága, éppen olyan állandó a *lélek adottsága*. A magyar lélekben ott ég kiolthatatlan lánggal a független magyar államiság tudata. Nem tudott ez elhalványodni akkor

sem, mikor három darabra volt szakítva az ország, mindössze Erdélybe húzódott. Nem vesztett, sőt nyert erejében a Habsburguralom idején és ott élt az ötfelé szakított magyarság lelkében Trianon két évtizede alatt. Csak a szuverén magyar államiság az, aminek védelmére az összes magyar erőket mozgósítani lehet. Wesselényi és Kossuth száz évvel ezelőtt a független magyar államban látták azt az erőt, mely a szláv népek egyesítését és a Kárpát-medencének szláv érdekszférába való bekapcsolását megakadályozni képes. Ma sincsen másképp. Eredményes együttműködés csak ennek felismerése és biztosítása útján képzelhető el.

A harmadik kérdés, melynek sikeres megoldásához a nemzet nagy többségének, jóformán egyetemének azonos felfogása szükséges: a *reformok* kérdése.

Közhelyként hat, annyira elfogadott, hogy egy óriási méretű átalakulás idejét éljük. Új formáját keresi az állam, a társadalom, a gazdasági élet, tudomány és művészet, minden, ami az emberi élet tartozéka.

Mint szálfæerdő, úgy merednek elénk a magyar élet megoldatlan kérdései. A magyar föld, a magyar munka, a magyar tőke, a magyar szociális rend kérdései ma is megoldatlanok, a magyar műveltség még ma sem érvényesül a maga teljességében, a magyar szellem még mindig csak vendég a magyar közéletben.

Valóban: az új Magyarország nincs készen, megteremtése még hátra van. Mit, hogyan és mikor lehet belőle megvalósítani, azt mindig az adott politikai helyzet szabja meg. Itt csak alapelveket szögezhetünk le. Elsősorban azt, hogy az új Magyarországnak olyanak kell lennie, hogy benne minden magyar erő érvényesüljön és minden magyar érték kiteljesedni tudjon. Saját otthonára kell ismerjen benne a magyar lélek, a magyar szellem, a magyar erkölcs, a magyar munka és a magyar akarat. Fel kell szabadítani a múlt nyűgei alól, el kell tüntesse a társadalmi válaszfalakat, szabad áramlást kell biztosítani a feltörekvő népi erőknek, a nemzet tagjává kell avasson minden magyart. Szilárdan végig kell vinnie az államigazgatás és közélet minden vonalán a helyes kiválasztás elvét: azt, hogy csak az arravalóság, a felkészültség és jellem lehet az egyetlen kritérium. Vissza kell adnia az elvesztett hitet, hogy a becsületes munkának, az igazságos ügynek érvényesülnie és győznie kell. A magyar múlt legszebb hagyományai, a magyar lélek legnemesebb vonásai kell, hogy új formát öltsenek. Kiegyensúlyozott társadalom, hitben és erkölcsben erős magyarság, a maga méltó helyét újból elfoglaló kultúra, mindez az osztó igazság fegyelme alatt: ez az, amire törekednünk kell.

3.

NEM PÁRTOK kérdése tehát a magyar reform, az egész magyarság kérdése az. Pártok ki nem sajátíthatják, maguk képeire nem formálhatják. A legkülönb magyar képzelőerő, tudás, ösztön és lélek együttes munkájából kell, hogy megalakuljon az új magyar életterv.

Háború van, mikor a reformokhoz nyúlni veszedelmes és olyan állapot, amikor a nemzet legsajátosabb vonásai nem érvényesülhetnek. Nem halaszthatók azonban azok a reformok, melyek a szociális igazságot hivatottak érvényesíteni az élet minden vonalán, s miután háború van: elsősorban a háborús terhek és áldozatok egyenlő és igazságos hordozását teremtik meg.

A demagógiának nem szabad teret engedni, a szenvedélyeknek sem. A tömegszenvedélyeknek ellenállni nagy erkölcsi bátorságot kíván. De aki igazán ismeri a magyart, nyugodtan nézhet szembe velük, mert a magyar nép józanságára, mértéktartására, egészséges földönjárására biztosan támaszkodhatik. Támaszkodhatik abban is, hogy ne nyúljon a régi ház olyan részéhez, melyet ma úgy újräépíteni, hogy ne nyúljon a régi ház olyan részéhez, melyet ma úgy újräépíteni, hogy magunkénak érezhessük, nem lehetne.

A reformok sorrendje csak aszerint állapítható meg, hogy mennyiben erősítik a háborús potenciát és mennyiben teremtenek lelki megnyugvást. Tehát a szociális reformok kell elsőik legyenek és a háborús kormányzással összefüggő kérdéseknek, elsősorban a háborús terhek és áldozatok egyenlő és igazságos hordozásának rendezése. Ki kell kapcsolni a reformok közül azokat, amelyeknek helyes és megnyugtató megoldására nincsen adva a lehetőség. Így az alkotmányunk reformjáról beszélni legalább is időszerűtlen volna.

A politikában a helyzet szabja meg a feladatokat. A mai helyzet által felvetett feladatok megoldása egy, a nemzet széles közvéleményére támaszkodó, szilárd és minden irányban önérzetes kormányzást kíván. Ahhoz azonban, hogy a kormányzat szilárd alapot kapjon, komoly összefogás és a nemzet lelki egységének megteremtése szükséges. Szükséges ez annál inkább, mert bár az eszmék küzdelme nem fejeződött be, a háború kényszere a konkrét feladatok megoldását tolja előtérbe. Jó vagy rossz megoldásuk döntően befolyásolhatja sorsunkat. Annyira nagyok és a nemzet minden erejét igénybevevők e feladatok, hogy megvalósításukra régi keretei között egy párt sem vállalkozhatik. A helyzet, a konkrét feladatok megoldása, a tárgyi elemek előtérbehelyezésének szükségessége egyaránt komoly nemzeti összefogást tesznek szükségessé. Egységes és fegyelmezett tábort, melyre a kormányzat szilárdan

támaszkodhatik; szilárd és megnemíngó kormányzást, mely a magyarság legszélesebb rétegeinek bizalmát megszerezni és nemzeti igényeit kielégíteni képes.

Ennek a lelki egységnek megteremtése a legnagyobb feladat, mert olyan önfegyelmet és mértéktartást, a nemzet nagy érdekeinek olyan komoly átélését és minden személyi vagy pártszempontnak háttérbehelyezését kívánja meg, melyre nem nevelt rá a magyar élet. Kizárólagos alapon, hatalmi ténnyel nem lehet megteremteni. A szűkítés módszerével sem, csak nagy, önmagunkat legyőző kitáru-lással és a nagy nemzeti célok megvalósítására alkalmas, alkotó-képes erők összefogásával. A politikus legnagyobb erénye, ha vál-ságos és változó időkben is tisztán tudja felismerni az erőviszonyo-kat és a törekvések indító okait, melyek egyeseket és tömegeket mozgatnak. A magyarság komoly elemeiben az ország nagy veszé-lyeztetettsége felébresztette az összefogás vágyát. Ez az összefogás az országnak szól, egy párt sem kamatoztathatja maga számára. Hogy ez az összefogás gyümölcsözővé válhasson, ahhoz a hatalmon levők részéről amolyan Deák Ferenc-i mértéktartás szükséges, aki Königrätz után sem kért többet, mint Königrätz előtt.

A MOSTANI VALTOZASSAL kétségtelenül lezárult egy korszak. Mindegy, hogy örvendünk, vagy bánkódunk miatta. A „neobarokk“ Magyarországnak vége. Mindnyájunk felelőssége, hogy mi jön utána.

Sokakban kialakulva él egy új Magyarország képe. Akikben erős a hit és elszánt az akarat ennek megvalósítására, annak har-colnia kell. Még ha tessékelnék, akkor sem vonulhat vissza elefánt-csonttornyába a gondolkodó magyar. Magyarország nincs készen, még terveiben sem. Megteremtéséhez minden gondolkodó, alkotó-képes magyar segítsége szükséges. Ha nem kérik, annál inkább.

ALBRECHT DEZSŐ

A VESZPRÉMI ORSZÁGGYŰLÉS MEGHÍVÓ LEVELE 1531-BEN

„Mindnyájan jól tudjuk, hogy hazánk, amelyet egykor a világ minden nemzete megbecsült, a mai veszélyes időkben milyen bajok között vergődik, s mindenfelől részekre szaggatva, felosztva és lesújtva már-már végveszélybe jutott. Ezért, ha hamarosan nem teszünk meg mindent fenntartására, rövidesen megmaradt részeiben is elpusztul. Miként egykor egyesség és összetartás szerezte meg és tartotta fenn ezt a hazát, ezentúl is csak összefogás, egyetértés és kölcsönös szeretet őrizheti meg mostani és jövődő bajjainban. Mi, akik szeretjük keresztény hitünket, hazánkat és boldogulásunkat, azért gyűltünk össze Bélavár városában..., hogy a magyar nemzetnek, amelyet a pártoskodás és polgárháború már majdnem tönkre tettek, visszaadjuk egységét és közös hazánkat megmenthessük. Hogy pedig ez az üdvös elhatározásunk, amelynek célja valamennyiünk boldogulása és hazánk megmentése, jó eredményre vezessen, és szilárd alapokat teremtsen, valamennyien elhatároztuk, hogy az ország uraival és nemeseivel, valamint az elszakított részek lakosaival a testvéri szeretet, kölcsönös megértés és egyetértés megerősítésére tárgyaljunk. Ezért kérünk és felhívunk benneteket a jó Isten és a Boldogságos Szűz Mária szeretetére, hogy ha kedves elöttetek közös hazánk java, küldjétek el polgártársaitokat, hogy félretéve minden gyűlöletet, ellenségeskedést, pártviszályt, mások birtokainak megkívánását és megszerzését, egyedül Isten és országunk nyugalalmát tartva szemelött, mindenki szabad akaratát meghagyva, csak arról tárgyaljunk, ami kölcsönös megegyezésre, a magyar nemzet egységére, a haza védelmére és hitünk fenntartására vonatkozik.“

(A Bélaváron összegyűlt nemcek levele, amellyel 1531. május 18-ára Veszprémbe országgyűlésre hívták össze a rendeket. A latinnyelvű eredetét lásd: Magyar Országgyűlési Emlékek, I. köt. 369—370. l.)

Felelős kiadó: Albrecht Dezső.

Minerva Rt. Kolozsvár. 4957 — Felelős vezető: Major József.